

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi

Kemal Ateş

ÖRNEKLERLE

TÜRKÇE KOMPOZİSYON BİLGİLERİ

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Basımevi, Ankara 1980

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Kemal Ateş

ÖRNEKLERLE
TÜRKÇE KOMPOZİSYON BİLGİLERİ

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi - 1980

İ Ç İ N D E K İ L E R

Giriş	5
Dil, diller ve Türkçe.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

KOMPOZİSYONDA ÖZ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Konu, anadüşünce.....	11
Örnek yazı: Yayla (F.Rıfkı)	
Gözlem.....	15
Örnek yazı: Çocuk-Ana Baba İlişkileri (S.Eyuboğlu)	
Anılarımız, izlenimlerimiz, yaşantımız.....	21
Örnek yazı: Şiir ve Matematik (M.Kaplan)	
Okuma ve araştırmalarımız.....	27
Örnekleme, somutlama.....	31
Örnek yazı: Acımak (Alain)	
Serbest okuma: İstanbul (A.H.Tanpınar).....	33

İKİNCİ BÖLÜM

KOMPOZİSYONDA BİÇİM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Kâğıt düzeni.....	37
Örnek 1: Dilekçe.....	38
Örnek 2: Kompozisyon sınavları vb. yazılarda kâğıt düzeni.....	39
Örnek 3: Lisans, yüksek lisans, doktora vb. tezlerde kâğıt düzeni.....	40
Örnek 4: Ödev ve tezlerde başlık sayfası.....	41
Bir mektup örneği (Z.O.Saba'dan Y.N.Nayır'a).....	42
Bazı dilbilgisi terimleri.....	45
Türkçenin bazı ses kuralları.....	51
Tümce.....	55
Özne ile yüklem arasında uygunluk.....	67
Paragraf.....	71
Örnek yazı: Kaside Bolluğu, Atatürk Boşluğu (T.S.Halman)	
Plan ve bölümler.....	77
Örnek yazı: Romanda Tasvirin Yeri (S.K.Yetkin)	
Açıklama.....	83
Örnek yazı: Ahlak (N.Ataç)	
Serbest okuma: Yahya Kemal Beyatlı (Y.Z.Ortaç).....	85
Betimleme, diyalog.....	89

Örnek yazı: Haritada Bir Nokta (S.Faik)	
Öyküleme.....	95
Örnek yazı: Babam (N.Cumalı)	
Serbest okuma: Otel Faresi (T.Buğra).....	99
Üslup.....	105
Örnek yazı: Yılkı Atı (A.Sayar)	
Üslup özellikleri.....	113
Örnek yazı: Yalın Söz (Y.K.Karaosmanoğlu)	
Serbest okuma: Dilenci Estetiği (A.Haşim).....	117
Serbest okuma: Kalabalık ve Tenha (B.Necatigil)....	119
Serbest okuma: Divan Şiiri (B.Necatigil).....	121
Serbest okuma: Alışkanlık (Montaigne).....	123
Bibliyografya.....	125

G İ R İ Ő

Kompozisyon (Fr.composition), bileŐtirme, bileŐim anlamuna gelir. Mûzik, resim, edebiyat, tiyatro gibi sanat dallarında kullanılan bir terimdir. Bir edebiyat terimi olarak kompozisyon, dűŐüncelerin, duyguların, olayların, tasarıların uyumlu bir bütün oluŐturacak biçimde yazıyla ya da sözle anlatılmasıdır.

Okullarda derli toplu yazma alışkanlığı kazandırmak için öğrencilere verilen yazı ödevlerine, kalem alıştırmalarına da "kompozisyon" adı verilir. Türkçe kompozisyon dersinin amacını kısaca şöyle belirtebiliriz: Doğru ve güzel yazma, konuşma yeteneğini geliştirmek.

İnsan toplumsal bir varlıktır; yaşayışı gereğı başkalarıyla çeşitli ilişkiler içindedir. Bu ilişkilerde elimiz, kolumuz, ayaklarımız kadar çok kullandığımız bir araç daha vardır: Dil.

Konuşma ve yazma yaşamın başta gelen gereklerindendir. Başkalarına duygu ve dűŐüncelerimizi iletme zorunluluğuyla her zaman karşı karşıyayız. Bu kişisel ve toplumsal bir gereksinimdir. Bu da, dile egemen olma, dili iyi kullanma becerisini gerektirir. Böyle bir beceriyi kazandıracak her etkinlik bir bakıma kompozisyon dersinin kapsamına girer. Çok geniş kapsamından dolayıdır ki, birçok eğitimci işin kolayına kaçarak, kompozisyonu bir yetenek işi sayarak, anadili öğretimi ile gerekli önemi vermez. Bu anlayış bir anlamda zordan kaçmaktır. Bilimle, bilimsel yöntemlerle doğayı değıŐtirecek güce sahip olan insanoğlu, aynı yolla insan doğasını da değıŐtirip geliŐtirebilir. Bu bakımdan, öğrencileri yetenekli-yeteneksiz diye ayırıp, onların her zaman gerek duyacağı anadilini kullanma yeteneğini geliŐtirmemek, bu yolda güç harcamak, o öğrenciler adına büyük bir haksızlıktır, onları eksik yetiŐtirmektedir. Bu eksiklik de kişinin pek çok başarısızlıklarından tutun da, ruhsal durumuna kadar yansıyabilir. Bir öğrencinin Türkçe kompozisyondaki başarısızlığı, yetersizliği yalnız o dersin sınırları içinde kalmaz, öteki derslerine de yansır, hatta orada da kalmayıp yaşayışının başka alanlarına da yansıyabilir. Yerinde söylenmiş bir sözün kişiyi ne kadar mutlu ettiğini, rahatlattığını, hepimiz kendi yaşamımızda görmüşüzdür. Bunun tersi de aynı ölçüde insanı mutsuz edebilir.

Yazma ve konuşma toplumsal yaşamın gereklerinden demış-
tik. Örneğin bir devlet dairesine dilekçe yazarız, yakınla-
rımıza mektup yazarız. Ayrıca mesleğimiz dolayısıyla sürekli
yazma ve konuşma eylemi içinde olabiliriz. Öğretmen ders an-
latırken, öğrenci ödevlerini yazarken, sınav sonularını ya-
nıtlarken, bilim adamı araştırmalarını yazarken hep bu bece-
riye gereksinme duyarlar. İnsanoğlunun iç ve dış dünyası çet-
refil sorunlarla doludur. Bunları anlatmak, açıklamak her
zaman kolay değildir; gerçekten bir beceri işidir, iyi bir
dil eğitimi gerektirir. Yoksa kimi öğrencilerin sandığı
gibi, Türk olmak Türkçeyi, Fransız olmak Fransızca'yı, Alman
olmak Almacayı iyi bilmeye yetmez.

Bilgi üretme, bilgiyi yaymak gibi sürekli bir etkinliğin
içinde bulunan aydınlar için bu beceri son derece önemlidir.

Başkalarına aktarılmamış bilginin değersizliğinin, in-
sanlık çok eskiden beri farkındadır. Yusuf Has Hacıp, 11.
yüzyılda yazdığı Katadgu Bilig'de şöyle diyor:

Kişi könli tüpsiz teniz tek durur
Bilig yinçü sanı tüpinde yatur
Tenizdin çıkarmasa yinçü kişi
Kerek yinçü bolsun, kerek say taşı.

Bugünün Türkçesiyle söylersek: "İnsan gönlü dipsiz bir
deniz gibidir. Bilgi bu denizde inci gibi durur. İnsan inci-
yi denizden çıkarmazsa, ha inci olmuş, ha çakıl taşı."

Gönlümüzdeki bu inci neyle çıkar, hangi araçla çıkarıl-
ır? Bunun için aklımıza gelen ilk araç dildir. İçimizdeki
bilgi incisini sözcük kalıpları içine yerleştirmede ustaysak,
çevremize iletebiliriz. Bilmek, öğrenmek kadar, onu başka-
larına aktarmak da önemlidir. Yoksa içimizdeki bilgiler, de-
niz dibindeki çakıl taşları gibi yararsız olur, değersiz
olur.

Bu çok kapsamlı dersin amaçlarını kısaca şu üç
ana noktada toplayabiliriz:

1. Yazım kurallarını öğretmek,
2. Anlatım becerisini geliştirmek,
3. Öğrenciyi duyuş ve düşünüş bakımından olgun-
laştırmak.

DİL, DİLLER ve TÜRKÇE

Dil, duygu, düşünce ve dileklerimizi başkalarına aktarmaya yarayan bir işaretler dizgesidir.

Yeryüzünde 3000'e yakın dil konuşulur. Bunların tek bir kaynaktan mı yoksa birden çok kaynaktan mı çıktığı konusunda çeşitli görüşler vardır; ancak bu konuda kesin bir sonuca varılamamıştır.

Yeryüzündeki diller iki açıdan sınıflandırılabilir:

A.Kaynak açısından (akrabalık sınıflaması),

B.Biçim açısından (yapısal sınıflama).

Kaynak açısından dünya dilleri on grupta toplanır. Bunlardan yalnız önemli birkaç gruptan söz etmek istiyoruz:

a. Ural-Altay dil ailesi: Macarca, Fince, Samoyetçe-Ural kolunda, Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguz ve bir görüşe göre de Korece, Japonca Altay kolunda yer alır.

b. Hint Avrupa dil ailesi: Hintçe- Farsça, Grekçe, Ermenice, Rusça, Bulgarca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Romence, Almanca ve İskandinav dilleri bu aileyi oluşturmaktadır.

c. Hami-Sami dil ailesi: İbranice, Arapça, Habeşçe, eski Mısır dili bu aileye girer.

Biçim açısından dünya dilleri üç grupta toplanır:

a. Yalınlayan (ya da tek heceli) diller: Bu dillerde sözcükler ek almazlar, tümce içinde sıralanırlarken bile biçimlerini değiştirmezler. Tümcelerin görevleri tümcedeki sıralanışlarından ve vurgulanışlarından anlaşılır. Çince, Vietnam dili, Bask dili, Tibetçe bu gruba girer.

b. Bükümlü diller: Bu dillerde sözcük kökleri önek, araek alır, değişikliğe uğrar. Bunu Arapçadan vereceğimiz bir örnekle açıklayalım: *katib*, *kitab*, *mektub*. gibi ayrı anlamlara gelen sözcükler, aslında tek bir kökten; k,t,b seslerinden kurulan *ketebe* (yazdı) kökünden türemiştir. Bu dillere örnek olarak, Hint-Avrupa dillerini, Hami-Sami dillerini verebiliriz.

c. Bitişken diller (eklemeli diller): Bu dillerde sözcüklerin kökü değişmez. Sözcük kök ya da gövdelerine eklenen ekler, sözcüklerin köklerini bozmaz. Hintçe, Moğolca Japonca, Macarca, Eskimo dili bu gruba girer.

BİRİNCİ BÖLÜM
KOMPOZİSYONDA ÖZ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

KONU, ANADÜŞÜNCE

Örnek yazı:

YAYLA

Yayla, Ortaanadolu dağlarının düzü demektir. Bu yayla üstünden bütün tarih geldi geçti, destanlar suyunu içti, masallar koynunda büyüdü.

Anadolu'da boş yayla, kuru yayla, geniş, havalı, tükenmez güneşli yayla, dayanıklı, sağ ve sağlam yetiştirir.

Buğdayı dayanıklı, sağlam ve serttir. İnsanı da öyledir: Yayla karakter yetiştirir.

Yayla adamı toprağı gibi dışından sönük, içinden uyanık, içinden derin, içinden duyumludur. Yaylanın suyu kazılarak çıkar. Yayla insanını da kazmak gerektir. İnsan, kendisinin derinliklerindendir. Yayla insanı, ruhunun dipleri karıştırılınca kadar coşmaz.

Yayla nasıl sessiz görünürse, insanı da durğun, vurdum-duymaz görünür. Yayla havası gibi, yayla adamının, toplaya toplaya, biriktire biriktire, sindire sindire, aldığı bir hız vardır ki, yayla fırtınası gibi, birden boşanır: Taş uçurur, çatı koparır, baca yıkar, kök söker.

Yayla buğdayı, olmayacakmış gibi ağır ağır yetiştir: Çünkü içinden özlenir. Adamı da öyledir: Kuru, kısa, kurada görünür. Onda kuvvet sinire, enerji ruha gider. Yayla adamı tuttuğunu bırakmaz; tuttuğu yerden koparılmaz. Şüphesiz siz de gördünüz, Ankara'da bir arşın boyundaki ağacın kökü, derinlerde ve uzaklardadır. Bir çekişte sökülecek sanılır: Kökü ayıklamakla bitmez.

Yaylanın sesi kuru, gözü boş, fakat içi yanık, türküsü yaslıdır: Yayla için için ağlar, bütün suları için için aktığı gibi...

Yaylada, bütün kıyılarımız bucaklarımız gibi, Anadolu'nun yalnız vurur silahı değil, duyar yüreği, özler gözü, ister gönlüdür. Geç duyar, geç ister, geç söyler: Fakat onun içine varabilen, bir büyük davanın sinirine, gönlüne, gözüne ve yüreğine kavuşmuş demektir.

Adanı da toprağı gibi, uzun uzun bakıldıktan, açıldıktan, sürüldükten sonra yeşerir.

Yayla yavaş değil, sabırlıdır. Ağır değil, temkinlidir. Çıplak değil, kapalıdır.

Yayla, Türk'ün beşiğı idi. Son sınırı da o olmuştur. Yayla biraz Türk'ün kendisidir.

(Falih Rifkı, Eski Saat)

Kompozisyon bilgileri

Konu: Bir yazıya başlarken, konumuz ne olacak, nelerden söz edeceğiz? Önce bunu düşünmek durumundayız.

Konu, yazı ya da konuşmada üzerinde durulan düşünce, olay, durum ya da bir sorundur. Bir başka deyişle, yazımızda ele aldığımız, hakkında söz söyledığımız şey diye de tanımlayabiliriz. Bu bir olay, bir düşünce ya da bir sorun olabilir.

Bu tanımdan sonra yukarıdaki yazının konusunu çıkarmaya çalışalım. Bunun için şu soruları sormamız gerekir: Yazıda üzerinde durulan, hakkında söz söylenen nedir? Ne ele alınıyor?

Dikkat edilirse, yazı boyunca yayla insanının, havasıyla, suyuyla, buğdayıyla, ağacıyla, toprağıyla yayla koşullarına benzerliği söz konusu ediliyor. O halde, kısaca bu yazının konusunu şöyle belirtebiliriz: Yayla koşulları ile onun üzerinde yaşayan Türk insanının karakteri arasındaki benzerlik.

Anadüşünce (anafikir): Bir yazı ya da konuşmada, okuyucuya verilmek istenen "temel düşünce", "amaç düşünce"dir.

Okuduğunuz yazıda verilmek istenen düşünce kısaca nedir? Yazı ne amaçla yazılmıştır? Çıkaracağımız sonuç nedir? Anadüşünce bu soruların kısa bir yanıtıdır.

Bu yazının anadüşüncesini de kısaca şöyle belirtebiliriz. Öteden beri yayla koşullarında yaşayan Türkler, bu coğrafi çevrenin özelliklerini taşırlar, karakterleri yayla karakterine benzer.

Bir yazıdan çıkacak anadüşünceyi yazı içindeki tek bir tümcede de bulabiliriz; kimi yazılarda anadüşünce tümcesi yazının herhangi bir yerinde açıkca görülebilir: Örneğin, yukarıdaki yazının son tümcesi, anadüşünceyi bize veriyor: "Yayla biraz Türk'ün kendisidir."

Metin üzerinde çalışmalar.

1. Yazarın savunduğu gibi, coğrafi çevre insan karakterini oluşturan etkenlerden midir?

2. Yazıda, yayla ile yayla insanı arasında hangi yönlerde benzerlikler kuruluyor?

3. Sizce coğrafi koşulların dışında başka hangi etkenler toplumların karakterini belirler?

4. Az sözle çok şey anlatabilme sanatına eski deyişle "icaz sanatı" denir. Bugün, veciz ya da özlü anlatım kavramlarıyla da karşılayabileceğimiz bu sanatı, Falih Rıfkı'nın anlatımında görüyor musunuz?

5. Yazının türü nedir?

Yazma-tartışma konusu: Yazıda "vurdumduymaz" sözünün bitişik yazıldığını görüyorsunuz. Yazımızın (imlamızın) sorunlarından biri de, hangi sözcüklerin bitişik yazılacağı konusudur. Yazım Kılavuzu'ndaki bu konuyla ilgili bilgileri okuyup tartışınız.

GÖZLEM

Örnek yazı:

ÇOCUK, ANA BABA İLİŞKİLERİ

... Çoğunluğumuz olan köylüler arasında çocuk eğitiminin henüz eski gelenek ve göreneklerden ayrılmamış olduğunu söyleyebiliriz. Okulu olan köylerde bile çocuk, okuldan sonra köyünde kalırsa, ailenin eskiye bağlı eğitim çemberi içinde olsa gerek. Kim dinler öğretmenin kuru öğütlerini! Köy bir yana, şehirlerde, hele büyük şehirlerde çocuk, eski yeni-doğu-batı çatışmasının tam ortasındadır. Bu değişik etkiler ki az çok her yerde vardır- birbirlerini tamamladığı, her biri çocuğa bir başka değer kattığı zaman mesele yok; ama bunlar birbirine karşı koydu mu, dış bile di mi, taş attı mı çocuğun hali dumandır. Ya işi olurlarına bırakır, ya da iki yüz-lü olur, ya da bir yanı tutup başını derde sokar. Bir çocuk düşünün ki, hâlâ babasından dayak yer, küfür işitir, annesi ayaklarını yıkar, amcası rakı içirir, dayısı oruç tutturur, eniştesi okullar ve öğretmenler aleyhine ağzına geleni söyler, her şey parayla der, öğretmen Bethoven'i över, radyoda alaturkanın en bayağısı onunla birlikte ya da kapatarak dinlenir. Hangi eğitim bu çocuğu, kimin elinden nasıl kurtarır?

Kızını dövmeyen dizini döver demişler eskiler. Hâlâ da öyle diyenler var. Bunun tam tersi doğru geliyor bana. İnsan belki dövüle dövüle uslanır, ama en değerli şeyini, kendine ve başkalarına güvenini kaybeder. Bir defa bile dövülmüş bir çocukta bir eksiklik duygusu kalır bence. Kimisi çocuğunu çaresiz kaldığı için, başka türlü yapamadığı için döver. Kimisi de onukendi anlayışına göre adam etmek, kendinden başka türlü düşünmesine, yaşamasına engel olmak, yani bir çeşit kul yetiştirmek için döver. Ya aczinden, ya da kendini beğenmeden gelen dayak nâreğe götürebilir insanı?

Çevremde dayak kadar zararlı olduğunu gördüğüm bir eski eğitim yolu da öğüt vermedir. Hiçbir çocuğun öğütlere kulak astığını görmüş değilim. Tersine, öğüt dinlemekten bunalan, kafasına zorla sokulan akla karşı koyan çocuklar, gençler

görmüşümdür. Dayak gibi öğüt de tepeden inme bir eğitimidir. O da bir çeşit ezme, küçültmedir insanı. Öğüt veren örnek olmayandır çokluk. Oğluna durmadan yalan söyleyen bir babanın doğruluk öğütleri vermesinden daha gülünç ne olabilir? Çocuk da bizim gibi söze değil, işe bakar. En faydalı, en değerli düşünceler öğütlere dökülünce çocukları eğlendirir. İş işten geçtikten sonra anlarlar bu sözlerin değerini. Demek istiyorum ki çocuklara yerli yersiz söylenen doğru sözler faydalı olacak yerde zararlı oluyor; çünkü tam tersi doğru geliyor çocuklara. Daha ileri gidip diyeceğim ki size, zamanınızda iyi adam öğüt dinlenmiş çocuklar arasından çıkıyor. Adam olmuş birisini tanıyorum içimizde. Hocası bir gün ezberle demiş ona: "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım." Bizimki kızmış bu öğüde. "Hayır hocam" demiş; "Gözlerimi açarım, vazifeden kaçarım." Hoca ne yapmış bilmem, ama çocuk bugün vazifenin ne olduğunu en iyi bilen dostlarımdan biridir.

Bir başka derdimiz de iltimas. Türkçesini aramıyorum bu kelimenin. Kalkar ortadan inşallah; iltimasa baş vurmakla ana baba çocuğuna iyilik ettiğini sanır. Budala sandıkları çocuk şıp diye anlar çalışmadan sınıf geçebileceğini. Ne diye çalışsın artık? İnsanı insan eden kendinden sorumlu olma, ektiğini biçme, hak ettiğini isteme değil midir? İşte bunu yok eder iltimas. Elinde bir diploma olsun, paralı bir işe girsin de ne halt ederse etsin. Ne bilsinler bu düşünceyle çocuklarını adam değil, hadım ettiklerini, istedikleri aşağılık koltuğa bile oturtamayacaklarını.

Uzun sözün kısası, benim özlediğim dünyanın çocukları bugün en çok gördükleri üç şeyi görmeyecekler: Dayak, öğüt ve iltimas.

(Sabahattin Eyuboğlu, Denemeler)

Kompozisyon bilgileri.

İster bize verilmiş bir konu, ister düşünce, tasarı ve duygularımız üzerine olsun, yazarken kimi kaynaklardan yararlarız. Bu kaynaklar, gözlem, izlenim, yaşantımız, okuma ve araştırmalarımızdır.

Gözlem: Yazılarımızda söyleyeceklerimizin çoğunu gözlem yoluyla elde ederiz. Bir varlığı, bir nesneyi, bir olay ya da

olguyu anlamak, değerlendirmek için dış belirtileri gözden geçirmeye gözlem denir.

Gözlem, insanoğlunun günlük yaşayışında da büyük yer tutar. Çevremizi, yaşadığımız ortamı, hatta kendimizi anlayabilmek için bilerek yada bilmeyerek bu eyleme baş vururuz. Sözel geliş, arkadaşlarımızın bizi sevip sevmeyişini anlamak istiyorsak bunu onlara sormamız gerekmez. Onların davranışlarını gözler, bir yargıya varabiliriz. Böylece ne denli sevilip sevilmediğimiz konusunda bilgi edinmiş oluruz.

Bu küçük örnekten de anlaşılacağı gibi, bilgilerimizin bir çoğunu gözlem yoluyla kazandığımız bir gerçektir. Yaşamın da bir gereğidir bu. Hele yazar ya da araştırmacıysak, konu bulmada, konuyu işleyecek verileri toplamada gözlem adını verdiğimiz eylemin önemi büyüktür. Yukarıdaki yazı bu açıdan incelendiğinde, yazarın dayak, öğüt, iltimas gibi çeşitli eğitsel sorunlarla ilgili düşüncelerini, yargılarını gözlemlerine dayandırdığı görülür.

Gözlem, gözle yapılır. Ancak gözleme işi yalnız gözün değil, bütün duyu organlarının katıldığı bir eylemdir. İyi bir gözlem için duyu organlarının sağlamlığı yetmez, onlardan yararlanmayı bilmek gerekir. Talât Sait Halman şu tek dizesinde bize bu gerçeği anlatıyor:

Başka göz yoksa göz içinde, körüz.

Bir edebiyat yapıtını başarıya ulaştıran önemli etkenlerden biri de yazarın gözlem gücüdür. Romancı yaratacağı kişiyi, olayların geçeceği çevreyi önce gözler, davranışları inceler, sonra yazar. Gözlemin roman, öykü vb. türlerdeki öneminden söz açılmışken, Salâh Birsal'in (Şiir ve Cinayet, s.8) Füzulan için yazdıklarını buraya da alalım:

Füzulan'ın öykülerini okumuşsanız, onun da yaman bir gözlemci olduğunu görmüşsünüzdür. Gerçi Füzulan'ın Türkçesinde bir tutukluk vardır ama, anlatımdaki sıcaklık bütün bu aksaklıkları bir anda silip yok eder.

Füzulan, tahin helvasında şekerin gevşediğini, tükenmez tabağındaki peynirlerin cızırdadığını, okullarda alt kat musluklarının nedense hiç kapanmadığını, öğrencilerin de, susasalar susamasalar her teneffüste bu musluklardan su içtiklerini anlatır bize. Çoğtur onun gözlemleri. Ev sahibinin kira ödenmediği günlerde sokak kapısını hızla çarptığını,

yoksul evlerde kırık camlardan unlu kâğıtlarla kaplandığını, helaların ev sahibi ile ortak kullanıldığını söylemeden geçemez Füzûzan.

Gözlem yoluyla bilgi kazanmak eski bir yöntemdir. Bu yalnız sanatçıların baş vurduğu bir bilgi edinme süreci değil; bilim adamları, daha genişçe söylersek, araştırmacılar için de önemli bir bilgi derleme, veri toplama yoludur. Archimet (Arşimet)'in hamandaki gözlemi ile suyun kaldırma gücünü; Newton . ağaçtan düşen elma olayından yola çıkarak yerçekimi yasasını açıkladığını bilirsiniz.

Teknik gelişmelerle insanoğlunun gözlem gücü daha da artmıştır. Teleskop, mikroskop, fotoğraf makinesi, televizyon gibi araçlar bilinmeyen dünyaları açtılar bize.

Burada yeri gelmişken gözlemin iki türünden söz edelim:

a. Dış gözlem (yüzeysel, sathi gözlem): Bu gözleminde gözlemci fotoğraf makinesi gibidir. Dıştan görülebilecek davranışları, özellikleri saptar.

b. Derinliğine gözlem: Bu gözleminde ise, gözlemci davranışların gerisindeki duyguları, güdülerini, bilinçaltısını vb. anlamaya çalışır. Gördüğü davranışlardan anlamlar çıkarır. İlk gözlem türünden ayrı olarak, yorumlama, değerlendirme, irdelene gibi işlemler katılır.

Araştırma ve yazılarımızda temel olan verilerin ilk olarak kişisel yaşantımızdan, duyum ve algılarımızdan doğduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Ancak her gözlemin bu tür çalışmalara katkıda bulunacağını söyleyemeyiz. Bizim gereksinimimizi karşılamasına, taşıdığı niteliklere bağlıdır bu katkı. Ayrıca gözlemlerin değerlendirebildiğimiz ölçüde yararlı olduğunu bilmek gerekir.

Metin üzerinde çalışmalar.

1. Yukarıda verilen yazının konusu, anadüşüncesi. nedir? Açıklayarak belirtiniz.

2. Yazıda, dayak, öğüt, iltimas gibi eğitsel sorunlarla ilgili gözlemlerin temel alındığını görüyorsunuz. Bu sorunlara ilişkin olarak kendi gözlemlerimizden örnekler veriniz.

3. Dayak, iltimas ve öğütün insan kişiliği üzerindeki etkileri nedir? Görüşlerinizi belirterek tartışınız.

4. Yazılarda, örneklerden yola çıkılıp genellemeler yapılır. Yazımızın tutarlı, sağlam, inandırıcı olması, örneklerle genelleme arasındaki tutarlılığa da bağlıdır. Örneklerden çıkaracağımız sonuçları ne kadar genelleştirebiliriz? Bunun sınırını göz önünde bulundurmamız gerekir. Yukarıdaki yazıda yazar, zamanında öğüt dinlemeyen bir arkadaşının büyüyünce iyi bir adam olduğunu örnek göstererek, bir genelleme yapıyor. Bu genelleme sizce biraz aşırı sayılabilir mi? Yazarın "daha ileri gidip diyeceğim ki" sözüyle bu aşırılığı hoş göstermek istediğini söyleyebilir misiniz? Ayrıca yazı, bilimsel bir makale olmayıp bir deneme olduğuna göre, bu tür abartmalar yazının türü gereği de hoş karşılanabilir mi?

5. Dilimizde, dayaklı eğitimi savunan ne gibi atasözleri var? Bunların doğruluğuna katılıyor musunuz?

6. Toplumdaki kültür ikiliğinin çocuk eğitimi üzerindeki olumsuz etkileri, yazıda hangi gözlemlerle sergileniyor?

7. Diş bilemek, kulak asmak, iş işten geçmek gibi, yazıda geçen öteki deyimleri de bulup açıklayınız.

Yazım: Öğrenci yazılarında çoğu zaman ek olan "-de" ile, bağlaç olan "de"nin birbirine karıştırıldığı görülür. Yukarıdaki yazıdan her iki "de" ile ilgili olarak örnek tür- celer seçiniz.

ANILARIMIZ, İZLENİMLERİMİZ, YAŞANTIMIZ

Örnek yazı:

ŞİİR ve MATEMATİK

Erzurum'da Atatürk Üniversitesi ders programlarını hazırlarken Amerikalılarla beraber çalışıyorduk. Son derece iyi, anlayışlı, yardımsever insanlardı. Kendilerinden çok şeyler öğrendim.

Onların teklif ettikleri programda bir şey bana çok çarpmıştı: Ziraatçılara muayyen bir kredili edebiyat ve kültür derslerine karşılık, edebiyatçılara mecburi ve tercihli müspet ilim dersleri koyuyorlardı. Bütün öğrencilerin kompozisyon derslerine devamları şarttı.

Bu sonuncusunu anlıyor ve bütün kalbimle tercih ediyordum. Zira kompozisyon, bir fikri açık ve seçik olarak ortaya koymak, kelime ve cümleleri doğru bir şekilde kullanmak demekti. Bir edebiyatçının olduğu kadar bir ziraatçının da hele Türkiye'de buna çok ihtiyacı vardı. Elimden gelse bütün Türk üniversitelerine mecburi kompozisyon dersi koyardım. Zira dile hâkim olmadan ve fikirlerini sıraya koymadan ne doğru düşünmeye, ne de onları başkasına anlatmaya imkân vardır.

Yalnız liselerde edebiyat ve müspet ilimleri özet olarak da olsa görmüş gençlerin üniversitede ihtisas yaparken onları tekrar okumalarına aklım ermiyordu. Bu sahada bilgisi olan Amerikalı Profesör: "Bize bunu iş adamları tavsiye ettiler. Edebiyat ve sanat kültürü olan mütehasşısalar sosyal münasebetlerde daha başarılı oluyorlarmış. Müsbet ilimlerden bir veya ikisini biraz derince bilen edebiyatçılar da daha doğru düşünüyorlarmış" dedi.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra üniversite seviyesinde bir Hava Harp Okulu veya Fakülte kurulurken aynı mesele tekrar karşıma çıktı. Tam bir teknisyen olarak yetiştirilmesi gereken havacılar, Amerikalılar, matematiğe eşit, kredili edebiyat dersini mecburi tutmuşlardı. Programlarına baktım:

Tolstoy ve Dostoyevski'nin yanı sıra Kafka ve Saint Exupery de vardı.

Bize biraz garip gelen bu iki kültürün izahını Alain'de buldum. Alain, bir insanın birbirine zıt iki dünya içinde yaşadığını söylüyordu: Katı, değişmez kanunlara tabi fiziki âlem; kainat, Dünya, madde. Ötekisi ise durmadan değişen, kaypak, müphem duygular, duygular ve ihtiraslar âlemiydi. Bir insanın bu iki âleme uyması ve onları anlaması için iki kültüre ihtiyacı vardı: Müspet ilimler, sanat ve edebiyat! Napolyon bunu iki kelime ile hülâsa etmişti: Şiir ve Matematik. Şiir bize duygular âleminin, matematik maddi dünyanın anahtarını veriyordu. Kafaları sadece müspet ilimlerin katı ve sert cenderesi içine hapsedilmiş insanların ne kadar kuru, duygusuz ve anlayışsız olduklarını biliyoruz. Fizik kanunlarını beşeri münasebetlere tatbik kalkan bu insanlar, hayatta diktatör olurlar. Onlar için duyguların hiçbir değeri ve manası yoktur. Şiir saçmadır, edebiyat boş laftan ibarettir. Duyguları sanatla terbiye edilmediği için böyleleri bir âşık olmaya görsünler, aptallaşırlar, gülünç durumlara düşerler yahut kırkından sonra sokaklarda raks eden Mevlana veya sevgilisini pozitif felsefenin ilahisi ilan eden Auguste Comte gibi eskiden sımsıkı bağlandıkları ilmi bir yana fırlatıp atarlar.

Öte yandan hayat ve kainatın zaruri kanunlarına tabi olduğunu bilmeyen bir hayalci, afyon yutmuş adamlar gibi, bulutlar içinde yüzer. Dünyayı kendi hayallerine göre değiştirmeye kalkan ütöistler yahut tam tersine, eski Türk edebiyatında görüldüğü üzere, kendi arzularına uymadığı için durmadan feleği kötüleyen kaderciler bu gruba girerler.

...

Bu fikirler arkasından bakınca Fuzuli'nin çok hisli gençlik şiirlerinden sonra ilme büyük bir değeri vermesini, Mevlâna'nın ilmi bir yana bırakarak kendisini şiir, müzik ve raksa kaptırması kadar manalı buluyorum. Birbirine zıt noktadan hareket etmekle beraber, ikisi de ilim veya şiirin tek başına insanı tatmin etmediğini görmüşlerdir. Öyleyse, Napolyon'un dediği gibi: Şiir ve matematik. Bir insana bu ikisi de lâzım. Batılı milletler tedris ve terbiye tarzlarında, ilkokuldan üniversiteye kadar biri ruh, ötekisi mad-

di âleme ait bu iki kültürü birleştiriyorlar. Bir bakıma bu, doğu ile batının bir terkididir. Eğer coğrafya ve tarihimizin manasını bilseydik, biz de bu yola giderdik. Yüzyıllarca rüya ve hülya âlemi içinde yaşayan Türk'ün matematiğe, yani pozitif ilimlere ne kadar ihtiyacı var. Mehmet Akif ve Ziya Gökalp bu hakikati görmüşler, iki âlem ve iki kültürün terkidini tavsiye etmişlerdir.

(Mehmet Kaplan, Hisar Dergisi, sayı: 51,1968)

Kompozisyon bilgileri

Anılarımız, izlenimlerimiz, yaşantımız: Yazı ve konuşmalarımızda, anılarımızdan da yararlanabiliriz. Anılarımız, izlenimlerimiz, geniş anlamıyla yaşantımız, yazılarımız için önemli bir kaynaktır. Yaşadığımız çeşitli olaylardan, tanıdığımız kişilerden konuyla ilgi kurabileceğimiz ölçüde söz edebiliriz. Otobiyografi (yaşam öyküsü), anı (hatıra) ve günlük türündeki yazılar tümüyle bu kaynağa dayanır. Roman, öykü, makale, deneme, gezi yazısı gibi türlerde ise, yazımın hammaddesini (örnekler veriler vb.) büyük ölçüde yaşantımızdan ve anılarımızdan çıkarabiliriz. Aslında bilginin kaynağı bir bakıma insanoğlunun yaşantısı ve nesnel dünyadır. Montaigne: "Kendi üzerinde edindiğim görgü, iyi bir öğrenci olursam, beni adam etmeye yeter de artar bile" (Denemeler) diyor. Bu sözü biz şöyle de düşünebiliriz: Yaşamadan edindiğimiz görgü ve bilgi, iyi bir öğrenci olursak, bizi adam etmeye yeter de artar bile. Bilincinde olalım ya da olmayalım, kimi yazarların büyük bir kitap, hatta büyük bir okul saydıkları yaşam bize neler neler öğretmiyor ki! Ziya Paşa'nın: "Bin ders-i maarif okunur her varakında/ Ya Rab! Ne güzel mektep olur mekteb-i âlem" dediği dizeler de bu gerçeği anlatıyor. Ünlü romancılara bakarsak, yapıtları yaşamlarından büyük izler taşır. Gorki, J.London, Panait Istrati, bizden Sait Faik, Orhan Kemal vb. yazarların yapıtlarında bunu apaçık görebiliriz. Gorki'nin "Benim Üniversitelerim" adını verdiği romanındaki "üniversite" onun yaşantısıdır, "hayat üniversitesi"dir. Birkaç üniversite bitirmişçesine, yaşam Gorki gibi nice ünlü yazara çok şey öğretmiştir.

Şu halde, yazı (kompozisyon) yazmaya oturduğumuzda konumuzu işleyecek hammaddeyi düşünürken, başımızdan geçen çeşitli olayları, gözlemlerimizi, izlenimlerimizi, kısacası yaşantımızı mutlaka göz önüne getirmeliyiz. Yaşayıp geçtiğimiz, pek sıradanmış gibi görünen olaylara bile, yazarken hiç ummadığımız anlamlar verebiliriz. Zaten, duygu, düşünce ve anlam yönünden iç dünyamızı zenginleştirebilmemiz de böyle bir işlemi gerektirir; çünkü insan, gerçek anlamda yazarken düşünür. Yazı yazmak bu iç zenginliği kazanmamızı sağlar. Yaşayıp geçmek yerine, yaşadıklarımız üzerinde bir iyice düşünürüz.

Özetle söylersek, yazarlıkla yaşantı arasında sıkı bir bağ vardır, yaşantımız yazılarımız için önemli bir kaynaktır. Ancak, bu kaynaktan yararlanmayı bildiğimiz ölçüde bir değer taşıyacağını unutmamalıyız. Bunun için de, yaşadığımız, gördüğümüz, duyduğumuz olayların taşıdığı anlamı çok iyi bilmek gerekir. Bir de yazının konusu ve anadüşüncesiyle bunlar arasındaki ilgi iyi kurulmalı.

Yukarıdaki yazı yaşam öyküsü ya da anı türünde bir yazı olmadığı halde, yazarın yer yer anılarından da yararlandığını görüyorsunuz.

Metin üzerinde çalışmalar

1. Yazının anadüşüncesi nedir?
2. Yazar nereelerde anılarından söz ediyor? Bunların, yazının konusu ve amacı ile ilgisi üzerinde durunuz.
3. Yazar, anılarını yorumlarken, başka yazarların görüşlerinden de yararlanıyor mu?
4. Edebiyat ve müspet bilimler insana neler kazandırır? İnsanın bunlardan birinden eksik yetişmesi ne gibi sakıncalar doğurur? Yazarın bu konudaki düşüncelerine katılıyor musunuz?
5. "Hayat ve kâinatın zaruri kanunları" sözünden ne anlıyorsunuz? Kendi örneklerinizle açıklayınız.
6. Sözlükten "çarpmak" sözcüğünün anlamlarını bulunuz. "Onların teklif ettiği programda bir şey bana çok çarpmıştı" tümcesindeki "çarpmıştı" sözcüğü hangi anlama uyuyor? Sözlükte verilen anlamlara uymuyorsa, yazı içindeki anlamını siz belirtiniz.

Yazım: Yazıda geçen âlem, hâkim sözcüklerinin âlem (bayrak), hakim (bilge) sözcükleriyle karışmaması için, düzeltme

(uzatma) iminin (^) kullanılması gerekir. Bu imin öteki görevleri için Yeni Yazım Kılavuzu'na bakınız.

Türk Dil Kurumunca hazırlanan Yeni Yazım Kılavuzu'nun 9. baskısında Farsça bir ek olan nispet "i"sinin bulunduğu *meçburî, musikî* gibi sözcüklerden düzeltme imi kaldırıldı. Bu değişikliğe göre, bu sözcüklerin *meçburi, musiki* biçiminde yazılması gerekiyor. Bu değişikliği doğru buluyor musunuz? Tartışınız.

OKUMA ve ARAŞTIRMALARIMIZ

Okuma ve araştırmalarımız: Kitaplar bize iyi bir dost, iyi bir arkadaş olmanın yanı sıra, önemli bir bilgi kaynağıdır da. Bir düşünür: "Kitaplar yaşadıkça geçmiş diye bir şey olmayacaktır" diyor. Bundan şu anlaşılır: Kitaplar önemli bir bilgi kaynağı olduğu gibi, geçmişini günümüze getiren, günümüze geleceğe aktaran sihirli birer araç gibidir de. Tarihin çok eski dönemlerini aydınlatmada güçlük çekiyorsak; bu, o çağlardan bize kalan kitapların olmamasından ya da yetersizliğindendir. Basım tekniğinin bunca ilerlediği, kitapların bunca çoğaldığı çağımız, gelecek kuşaklar için öyle karanlık olmayacak, hatta yukarıda belirtildiği gibi, "geçmiş" bile sayılmayacaktır. Macit Gökberk bir yazısında: "Gelenek, dediğimiz de budur" diyor. "Kitap bir yandan geçmiş kuşakların kültürdeki kazanç ve başarılarını bize güvenecek bir biçimde ulaştırması, öbür yandan da yaşayan kuşakların oluş halindeki düşünce, görüş ve duygularını yayması, dolayısıyla karşılıklı uyarmalara yol açması ile tam bir kültür değeridir." (Türkçe, Ankara 1967)

Salt kendi gözlemlerimizle edindiğimiz bilgilere dayanarak ele aldığımız konuda doyurucu olamayız. Bir insan tek başına her şeyi bilemez. Yazı yazdığımız konu üzerinde başkalarının ne dediğini bilmemiz, onlardan yararlanmamız, gerekirse yazımıza aktarmamız doğaldır. Yazımızda kullandığımız verileri, örnekleri de çoğu zaman kitaplardan sağlarız.

Okumayan insanın bize aktaracağı önemli bir görüşü, düşüncesi ya da bilgisi olamaz. O yüzden, iyi yazı yazmanın ilk koşulu, başkalarının yazdıklarını okumaktır. Kendini yenilemeyen, kendi sanatında yeni bir aşama yapmayan yazarlar çoğu zaman okumakla suçlanır, yeterince okumadıkları yargısına varılır. Hele hiç okumadan yazı yazmaya kalkışanlar ayıplanır. Kitap okumak, yalnız yazar olmanın, yazı yazmanın değil, iyi bir aydın olmanın da gereğidir.

Okumak, dilimizi iyi öğrenmek açısından da gereklidir. İnsanın kendi dilini yeterince öğrenebilmesinin bir koşulu

da, o dili en iyi düzeyde kullanan yazarları okumaktır. Okumak söz varlığını zenginleştirir, dili doğru ve iyi kullanma ustalığını kazandırır. Okumadan zevk aldıkça, yazma zevkini de kazanırız. Kitaplarda geçen bilmediğimiz sözcüklerin anlamlarını sözlüklerden araştırmalıyız. Kitaplar aracılığıyla öğrendiğimiz yeni bilgiler, yeni sözcükler, yeni kavramlar zihinsel gelişmemizi de etkiler. Ayrıca meslekle ilgili kitaplar vardır ki, onlar da mesleğimizde ilerlememizi sağlar.

Bilimsel Araştırma, inceleme yazıları: Kimi türlerdeki yazıları, başka kitaplar okumadan, başka kaynakları araştırmadan yalnız gözlemlerimizle ya da kendimize mal olmuş bilgilerle yazmamız olanaksızdır. Örneğin, inceleme, araştırma niteliğindeki bilimsel makaleler, kitaplar bunlardandır. Yukarıdaki yazıyı buna somut bir örnek olarak gösterebiliriz.

Bu tür yazılarda kaynak aldığımız kitaplar ne kadar çoksa, çalışmamız da o ölçüde olumlu bir nitelik kazanır. Başkalarının yazdıklarından yararlanmak, bilgisizliğimizi değil, bilgi kaynağımızın genişliğini gösterir. Ancak bu kaynakları ya yeri geldikçe dipnotla, ya da yazımızın sonunda belirtmemiz gerekir. Kitapların dipnotla verilişinde şöyle bir sıra izlemeliyiz.

Örnek:

Süheylâ Bayrav, Yapısal Dilbilimi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1969.

Dipnot bilgilerinde anlamı güçleştirmeyen kısaltmalar yapılabilir.

Araştırma ve inceleme yazılarının amacı, hazır bilgileri aynen aktarmak değil, işlenmiş kaynakları bulmak, konuyla ilgili gerekli verileri toplayıp, bunlara dayanarak nesnel yöntemlerle yeni bilgiler üretmek ya da bir gerçeği ortaya çıkarmaktır. Üzerinde araştırma yapacağımız konuyla ilgili yayınları başlıca şu nedenlerden dolayı okumamız gerekir:

1. Konumuzu, ele alacağımız sorunu belirlemek açısından,
2. Konuyla ilgili çeşitli düşünceleri tanımak ve tanıtmak bakımından,
3. İleri süreceğimiz düşünceleri, başkalarının düşünceleriyle karşılaştırmak ya da kendi düşüncemizi onlarla desteklemek bakımından,
4. İlgili verileri toplamak için.

Araştırma yazılarının dili: Doç. Dr. Niyazi Karasar, Araştırmalarda Rapor Hazırlama yöntemi (1) adlı kitabında, araştırma yazılarının diliyle ilgili olarak şu görüşlere yer veriyor:

Anlatımda ölçülülük

Raporda kullanılan anlatımın ölçüsü çok önemlidir. En bilimsel araştırma bulguları ve bunlara dayanan yargılara bile olasılık görüşü yansımalıdır. Özellikle sosyal bilimlerde, kesin yargılarda bulunmak son derece güç ve anlamsızdır. Örneğin: "Kesin olarak anlaşılmıştır ki.. "ya da" böyle yapmaktan başka yol yoktur" yerine: "Öyle görünüyor ki..." ya da "eldeki verilere göre, gerçek durumun... olma olasılığı yüksektir" gibi sözler yeğlenmelidir.

Dil ve anlatım

Her türlü yazıda arı ve anlaşılır bir dil ve sürükleyici bir anlatım iletişim kolaylığı sağlar. Araştırma raporu için de durum aynıdır.

Belli bir şeyin iyi anlatılması için, onun iyi anlaşıl-
mış olması (bilinmesi) gerekir. Bu nedenle, yazar, her şeyden önce neyi anlatmak istediğini çok iyi düşünüp tasarlamalıdır.

Bazı araştırmacılar, yazılarının bilimsel bir nitelik taşıdığını ve bu nedenle herkesçe anlaşılmasının olanaksız olduğunu düşünerek, anlaşırılığı artıracak çabaları önemsemezler. Bu oldukça hatalı ve tehlikeli bir davranıştır.

Ödev: Sınıfınıza, öğrenim gördüğünüz alanla ilgili bir bilimsel yazı örneği getirerek, dipnotların nerelerde, nasıl verildiği, ayrıca yazının dil ve anlatım özellikleri üzerinde durunuz.

1. Karasar, Doç.Dr.Niyazi, Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi-İlkeler, Teknikler-Ankara 1978.

ÖRNEKLEME, SOMUTLAMA

Örnek yazı:

ACIMAK

Hayatı karartan, dert aşılayan bir iyilik vardır; adına acımak derler, insanlığın başına bela kesilmiştir. Veremli sayılan zayıflamış bir adama, hassas bir kadının nasıl hitap ettiğine hiç dikkat ettiniz mi? Gözlerindeki yaş, sesteki titreyiş, söylenen sözler, her şey hayatından umut kalmadığını ona açıkça hatırlatır. Ama, o hiçkızmaz, kendi hastalığı gibi başkalarının merhametine de katlanır. Daima böyle olagelmıştır. Herkes onun kederine biraz daha keder katar, herkes ona aynı nakaratı tekrarlar: "Ah, sizi bu halde gördüğüm için yüreğim sızlıyor doğrusu."

Daha makul insanlar vardır, sözlerine hâkim olurlar. Onlar da akıl verirler: "Cesur olun! Havalar düzelince bir şeyiniz kalmaz." Ama söyleyiş tarzı hiç de bu sözlerin umutlu havasına uygun değildir. Hep o insanı ağlatacak sızlanmadır. Zaten ne kadar saklamaya çalışsanız, hasta farkına varır; kaçamaklı bir bakışı görür ve bu bakış ona bir sürü laftan fazla şey anlatır.

Ne mi yapmalı? Kedere kapılmamalı, umut kesmemeli, insanlara ancak kendi umutlarınızı verebilirsiniz. Tabiata güvenmeli, geleceği aydınlık görmeli, hayatın üstün geleceğine inanmalı. Bu sanıldığından daha kolaydır, çünkü tabiidir. Her yaşayan insan, hayatın üstün geleceğine inanır, inanmazsa hemen düşüp ölürdü. Hayatın bu gücü size o zavallıyı çabucak unutturur; işte ona bu hayat gücünü çabucak aşılmalısınız. Gerçekten ona fazla acınamalısınız. Hissiz ve kalpsiz olun demiyorum. Ama neşeli bir dostluk gösterin. Başkalarında acıma duygusu uyandırmaktan kimse hoşlanmaz. Bir hasta, merhametli bir adamın neşesini söndürmediğini görürse, yüreği ferahlar, teselli bulur. Güven mükemmel bir ilaçtır.

... İnsanların zaaflarını, acılarını gözetleyen papaz, bir vaaz vererek hastayı öbür dünyaya göndermek için fırsat

kollar. Bu ölümlük belagattan nefret ederim. Ölüm üzerine değil, hayat üzerine vaaz vermeli, korku değil umut dağıtmalı, insanlığın gerçek serveti olan neşeyi yaymalı. Büyük bilgelerin sırrıdır bu, yarının ışığı da bu olacaktır. Tutkular kötü şeylerdir, kin kötü şeydir. Neşe, tutkuları da, kini de öldürür. Ama kederin asla asil, güzel, faydalı bir şey olmadığını hele bir kabul edelim.

(Alain, Mutlu Olmak Sanatı)

Kompozisyon bilgileri

Örnekleme, somutlama: Kimi düşüncelerimizin en anlama geldiği, ne demek istediğimiz, iyi anlatılsa bile hemen anlaşılmayabilir. Düşüncemizin özgünlüğü kişiselliği ölçüsünde, onların anlaşırılığı da zorlaşabilir. Böyle durumlarda düşüncelerle, bunu açıklayacak örneklerin, gözlemlerin birlikte verilmesi yerinde olur. Böylece düşüncemiz daha somutlaşır, açıklık kazanır, benimsenmesi kolaylaşır.

Yukarıdaki yazıda yazarın böyle bir yol izlediğini görüyorsunuz. Verdiği canlı örneklerle onun kişisel düşüncelerini daha iyi kavırıyoruz. Bu örnekler olmasaydı, acımak insanların başına nasıl bela olur? diye, yargısını yadırgayabilirdik. Bu düşünce bize şaşırtıcı ya da anlamsız gelebilirdi.

Metin üzerinde çalışmalar

1. Yazının konusu ve anadüşüncesi nedir?
2. Acı çeken insanlara karşı nasıl davranmamız salık veriliyor?
3. Yazarın düşüncesini açıklamak için verdiği örnekler, gördüğü belirli olaylar mıdır, yoksa gözlemlerinden çıkardığı genel davranış biçimleri midir?
4. Yazar, papazların vaazlarını ne üzerine vermelerini istiyor? Niçin?
5. Yazarın düşüncelerine katılıyor musunuz? Neden?
6. "Tutkular kötü şeylerdir" tümcesinde, "tutku" hangi anlamda kullanılmıştır? Bütün tutkularımız kötü müdür?

Yazma-tartışma konusu: Mutlu olmak, neşeli olmak kişinin elinde midir?

Yazım: Yazıda geçen soru tümcelerini gösterip, yazımları üzerinde durunuz.

Serbest okuma:

İSTANBUL

Çocukluğumda, bir Arabistan şehrinde ihtiyar bir kadın tanımuştık. Sık sık hastalanır, humma başlar başlamaz İstanbul sularını sayıklardı.

- Çırçır, Karakulak, Şifa Suyu, Hünkâr Suyu, Taşdelen, Sırmakeş...

Adeta bir kurşun peltesi gibi ağırlaşan dilinin altında ve gergin, kuru dudaklarının arasında bu kelimeler ezildikçe fersiz gözleri canlanır, bütün yüzüne bizim duymadığımız bir şeyler dinliyormuş gibi bir dikkat gelir, yanaklarının çukuru sanki bu dikkatle dolardı. Bir gün damadı babama:

- Bu onun ilacı, tılsımı gibi bir şey...Onları sayıklayınca iyileşiyor demişti.

Kaç defa komşuluk ziyaretlerimizde, döşeğinin yanbaşında, onun sırf bu büyümlü adları saymak için, bir mahzenin taş kapağını kaldırır gibi güçlkle en dalgın uykulardan sıyrıldığını görmüştüm. Sıcaktan ve sam yelinden korumak için pencereleri koyu yeşil dallarla iyiden iyiye örtülmüş odanın, berak su ile doldurulmuş havuz dibi loşluğuna bu isimler teker teker düşüldükçe ben kendimi bir büyüde kaybolmuş sanırdım. Bu mücevher parıltılı adlar benim çocukluk muhayyelimde bin çeşit hayal uyandırırdı.

Dört yanı su sesleriyle, gümüş tas ve billur kadeh şarkıtlarıyla, güvercin uçuşlarıyla dolu sanırdım. Bazen hayalim daha müşahhas olur, bu sayıklamanın tenime geçirdiği ürprişler arasında, tanıdığım İstanbul sebillerini, siyah, ıslak tulumlarından yağlı bir serinlik vehmi sızan sakaları, üstündeki salkım ağacı yüzünden her bahar bir taze gelin edası kazanan mahallemizin küçük ve fakir süslü çeşmesini görür gibi olurum. Bazen de yalnız bir defa gittiğimiz Bentler'in yeşillik tufanı gözümün önünde canlanır, o zaman biraz da kendi kendime yaptığım gayretle, bu loş ve yeşil aydınlıklı oda, gözümde, içinde hastanın, benim, etrafımızdakilerin acayip balıklar gibi yüzdüğümüz gerçekten bir havuz haline gelirdi.

Bu kadın sonra ne oldu, bilmiyorum. Fakat içinde bir taraf, ölümünden sonra bir pınar perisi olduğuna hâlâ inanıyor.

Her su başını bir hasret masalı yapan bu meraka senelerden sonra ancak bir mana verebildim.

İstanbul bu kadın için serin, berrak, şifalı suların şehriydi. Tıpkı babam için, hiçbir yerde eşi bulunmayan büyük camilerin, güzel sesli müezzinlerin ve hafızların şehri olduğu gibi. Bu müslüman adam, kadere yalnız İstanbul'dan uzakta ölmek endişesiyle isyan ederdi. Böyle bir ahret uykusunda yabancı makamlarla okunan Kur'an seslerine varıncaya kadar bir yığın hoşlanmadığı, hatta haksız bulduğu şey karışırdı.

Bir şehrin hayalimizde aldığı bu cins çehreler üzerinde düşünülecek şeydir. Bu insandan insana değiştiği gibi, nesilden nesile de değişir...

(Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir)

İKİNCİ BÖLÜM

KOMPOZİSYONDA BİÇİM İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

KÂĞIT DÜZENİ

Başkaları üzerinde ilk etki çok önemlidir. Kompozisyonda da ilk etkiyi kâğıdın dış görünüşü ve yazımız yapar. Düzgün, okunaklı bir yazıyla ve iyi bir kâğıt düzeniyle, daha başlangıçta yazımıza karşı olumlu bir tavır yaratmalıyız. Okuyucuya kök söktüren bozuk bir yazının ve düzensiz bir kâğıdın iyi kabul görmeyeceği bilinmelidir. Bu söylediklerimize, yalnız kompozisyon ya da öteki derslerle ilgili yazılarda değil, tüm yazışmalarımızda (dilekçe, mektup vb.) uymalıyız. Bazı yazılarda uyulması gereken biçimsel özellikler örnek 1, örnek 2, örnek 3, ve örnek 4'te gösterilmiştir.

Örnek 1: Dilekçe.

DİL ve TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA ,
ANKARA

Fakülteniz Kürsüsünde numaralı öğrencisiyim. Sayın Prof./Doç. Dr.....'dan aldığım "....." konulu lisans/yüksek lisans tezim ilişikte sunulmuştur.

Gereği için bilgilerinize saygılarımla arz ederim.

...../.....19...

Adı soyadı
İmza

A d r e s :

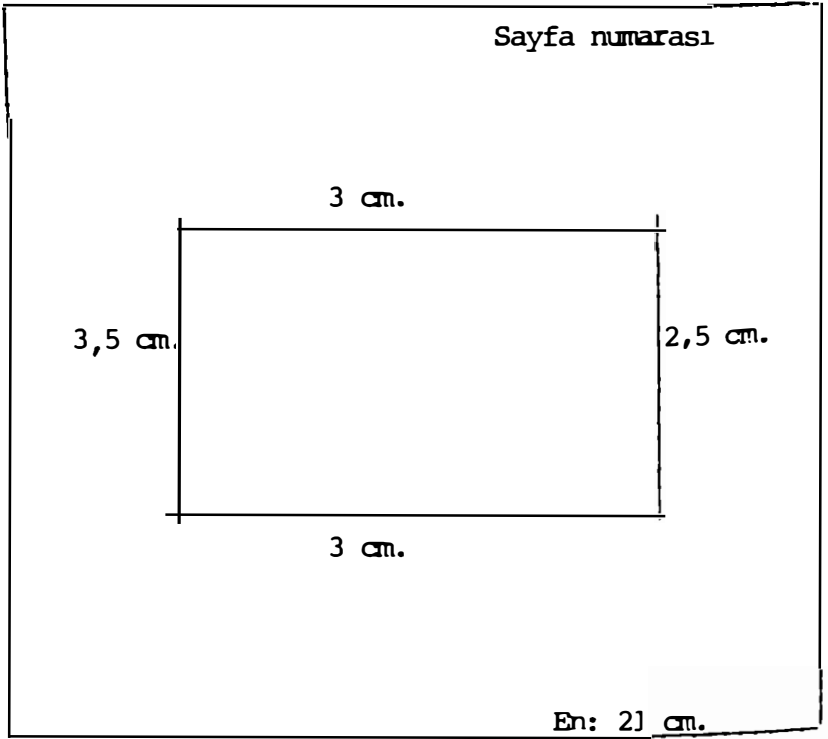
Örnek 2: Kompozisyon sınavları vs. yazılarda kâğıt düzeni.

No:	Adı ve Soyadı:	<u>Tarih</u>
Sınıf ve şube (kürsü):		
Soru:		
BAŞLIK		
.....		
3,5 cm		0,5 cm.
.....		
3 cm.		

Boy: 28 Cm.

En: 21 Cm.

Örnek 3: Lisans, yüksek lisans, doktora vb. tezlerde kâğıt düzeni.

Uyarı 1- Tezler ciltletildikten sonra kolay açılıp kapanması için sol yandaki boşluk 5-6 cm'yi bulabilir.

Uyarı 2- Kimi üniversitelerde tez kâğıtlarıyla ilgili ölçüler yönetmeliklerle belirlenmiştir.

Örnek 4: Ödevlerde başlık sayfası.

TÜRK EDEBİYATINDA KÖY

Osman Sarıkaya

Ders Ödevi
TK 102 Türkçe Kompozisyon
Prof. Dr. Ali Kanar

A.Ü.
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ankara, Mart 1975

Bir mektup Örneği (Ziya Osman Saba'dan Yaşar Nabi Nayır'a):

23 Temmuz 1929

Yaşarcığım,
Mektubunu, ve İctihad'ın ilk numarasını aldım. Aferin, mecmuayı iyi çıkarıyorsunuz, hatta, (Ahmet Haşim istisna edilirse), Meşale'den bile mütenevvi denilebilir.

F.Celâlettin, Kemalettin Kami, Sadri Ethem, Böyle haritten adamlar ... Doğrusu mühim? ... Bilhassa Ahmet Kut-si'nin şiirlerini vadetmenize çok sevindim. Sonra mülakatlar da iyi, daha kimlerle yapmak fikriniz var?

Ahmet Haşim, filân gibi Hikmet Feridun'a mülâkat vermeyen adamları elde edebilseniz, daha çok iyi olacak.

En şaşıtığım şeylerden birisi de İctihad'ın haftalık olarak çıkması oldu. Bunda bir parça da tehlike gördüm. Ya sonra yazı sıkıntısı baş gösterirse!... Aman Yaşar, benim şiirlerime dikkat et,öyle sık sık, her hafta koyma. Hiç olmazsa on beş günde falan olsun. Zira burada şiir yazmak değil, bir parça düşünmüyorum bile. Sana önce de yazdığım gibi birçok ikmallerim var. Şimdi burada hususi ders alıyorum.

Bu işe gülüyorsun değil mi? Ne yapalım tembellik!... Dediğim gibi her gün sabahdan öğleye kadar ders...Ondan sonra da artık bir parça şehri geziyor,öteye beriye gidiyorum.

Artık vaziyetimizi anladıktan sonra benden bir de Paris mektubu istemezsin değil mi? Bu işe kızacaksın ama ne yapalım? Zaten yazmak istesem bile güzel bir şey yazamazdım ki...Şimdi kafamın içi cebir ekzersizleri, hendese meseleleri ile dolu olduğu bu anda meydana çıkacak Paris mektubunun hal-i pür melâlini düşün!... Bundan vazgeçsen iyi olur. Şimdilik, sana verdiğim şiirler biterse, tekrar başka yazar ve yollarım olmaz mı? (Yani bizim depodaki şiirlerden.)

Bir aydan beri aklımda hazırladığım yeni bir sone var. Onun bile iki mısraını bir türlü dolduramıyorum. Bilsen öyle

bir vaziyetteyim ki!...

Vaziyetimi iyice takdir ettin, onun için artık bu meseleleri kapatalım.

Buradan Sabri'ye, Paris'e gelmesi için bir mektup yazdım. Cevap olarak bana ne derse beğenirsin! (Burada mahpus gibiyim, mümkünse Dijon'a gel.)

Sonra geçenlerde buraya Dijon'dan bir arkadaş geldi. O, hiç öyle mahpusluk falan yok, gelememesinin sebebi orada tanıştığı kızlardır dedi. Sen bu işe ne dersin?

Ne ise Yaşarcığım, şimdilik Cevdet'e, Vasfi'ye, Kenan'a, Bedri'ye bütün çocuklara selâmlar...Bana hepsi hakkında malumat ver. Senin imtihanın, Bedri'nin imtihanı nasıl oldu? Cevdet'in sıhhati nasıl, hepsini anlat olmaz mı? Mecmuaları beklerim. Eline geçerse Hayat falan da yolla olmaz mı?...Gözlerinden öperim kardeşim.

Ziya Osman

BAZI DİLBİLGİSİ TERİMLERİ

Dilbilgisi bilmek, dili iyi kullanmaya yetmez ama, anlatım kusurlarımızı anlamada, bazı yazım kurallarını kavramada bize yardımcı olur. Özellikle tümce konusunun çok iyi bilinmesinde yarar vardır. İyi bir anlatımda tümcelerin kuruluşu, sağlamlığı, açık, anlaşılır olması çok önemlidir. Tümcelerimizdeki bozukluğu, eksikliği dilbilgisi kavramları ve kuralları yardımıyla daha iyi kavrarız. Bu bakımdan tümce konusuna biraz ağırlık vermek istiyoruz. Ancak bundan önce kimi dilbilgisi terimlerinin hiç değilse tanımlarını hatırlamak gerekir.

Sözcük: Anlamı olan ya da dilbilgisi görevi olan ve tek başına kullanılabilen ses ya da ses topluluğudur: *geldim, on, el, sokak* vb.

Ses: Hava titreşiminin kulakla duyulmasına ses diyoruz. Yazıda sesleri gösteren imlere (işaretlere) harf denir.

Hece: Sözcüğü oluşturan daha küçük birimlerden biri de hecedir. Hece, ağzın bir hareketiyle çıkan ses ya da ses topluluğudur: *ö-nem, ka-pı-lar-dan, a-yak, ça-lış-tır-dık-la-rı-mız* vb.

Uyarı: Satır sonuna sığmayan sözcük, herhangi bir heceden ayrılarak sığmayan kısım öteki satıra yazılır. Bunu yaparken heceyi bölmek gerekir. Ayrıca sözcüğün bölündüğü satır sonuna kısa çizgi (-) konur.

Kök: Sözcüğün ekleri ayrıldıktan sonra geriye kalan anlamlı bölümü: *gel, çiçek, göz* vb.

Ek: Sözcük türetmek ya da sözcüğün görevini belirtmek için kullanılan ses ya da ses topluluğudur: *süt -cü, tuz-lu, ey-le-n-mek*. Ekler ikiye ayrılır: a) Yapım eki: Yeni kavramlar türeten eklerdir: *göz-cü, taş-lık, göz-le-mek* vb. b) Çekim eki: Sözcüğünün anlamını değil, tümcedeki görevini değiştiren eklerdir: *köy-e, ev-im, gel-di* m...

SÖZCÜK TÜRLERİ

Ad (Osm.isim, Fr. substantif, son, İng.name, noun, substantive, Alm.Substantiv, Gegenstand, Gegenstandsvort): Evrendeki bütün canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, durumları, bütün bunların birbiriyle olan ilişkilerini karşılayan sözcüklerdir. Ad, çeşitli açılardan bölünebilir. An-

cak biz, yazım kuralları bakımından gerekli olduğu için, iki tür addan söz edeceğiz.

1. Cins ad (tür adı): Bir cinsten olan varlıkların hepsine verilmiş addır: okul, kalem, deniz, pamuk, koyun, elma, aldanma, tarak...

2. Özel ad: Bir tek varlığa verilen addır. Özel adların kimi kullanım yerleri şunlardır.

1. Kişi adları: Atatürk, Köroğlu, Ali, Ayşe...

2. Hayvan adları: Karabaş, Tekir...

3. Yer, göl, ırmak adları: Ankara, Kırşehir, Karadeniz, Kızılırmak, Karataş (köy adı), Van Gölü, Ağrı Dağı...

4. Dil, din, mezhep, tarikat adları: Türkçe, Müslümanlık, Hanefilik, Mevlevilik...

5. Ulus adları: Türkler, Araplar, Pakistanlılar...

6. Ülke adları: Türkiye, Fransa, Libya...

7. Kitap, dergi, gazete adları: Ayaşlı ile Kiracıları, Yaban, Cumhuriyet, Tercüman...

8. Kurum, dernek, okul vb. adları: Türk Dil Kurumu, Teknik-İş Sendikası, Tıp Fakültesi, Kurtuluş Lisesi...

Uyarı:

a. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, özel adların ilk harfi büyük yazılır.

b. Kurum adları dışındaki özel adlar üzerine gelen -i, -e, -de, -den, -ce, -le gibi çekim ekleri kesme (') imiyle ayrılır: Ankara'ya, Ali'ye, Varlık'tan (dergi adı), Akdeniz'de, Semra'ca, Orhan'la, Dudaktan Kalbe'de (roman adı).

Özel adlardan sonra gelen bu ekler satır sonuna rastlıyorsa, yalnız kesme ile ayrılır: Atatürk'

Özel adlar, -li, -ci, -ler, -gil, gibi yapım ekleriyle kullanıldıkları zaman kesme ile ayrılmaz: İranlılardan, Avrupalılardan, Ahmetgillerden, Türkler ...

Ad tamlaması ve türleri

Adın bir başka adla kurduğu öbeğe tamlama denir. Adın bir bir başka adla tamlama kurması ya ek getirilerek ya da eksiz olarak gerçekleşir. Tamlamada birinci sözcük tamlayan, ikinci sözcük de tamlanandır.

1. Belirtili tamlama: Belirtili tamlamada, tamlayan da,

tamlanan da ek alır. Bu tür tamlamalarda tamlayan -in (ilçei eki), tamlanan 3. kişi iyelik eki-i alır.

İstanbul'un baharı; yolun boyu, amcamızın yüreği; hallerimizin İstanbul'u; sınıfın kapısı...

2. Belirtisiz tamlama: Bu tamlamada yalnız tamlanan ek alır, tamlayan ek almaz. Tamlananın aldığı 3. kişi iyelik eki, belirtili tamlamada da görüldüğü gibi, ünlü ya da ünsüzle biten sözcüklerde değişik biçimlere girmektedir. Tamlanan ünlü ile biten bir sözcükse, -si ve ünlü uyumlarına göre -sı, -su, -sü, ünsüzle biten bir sözcükse -i ve -ı, -u, -ü eklerini alır: *sokak kapıları; ölüm korkusu; perşembe akşamı; çam ağacı; utanma duygusu; sınıf kapısı; kitap kapağı...*

3. Takısız tamlama : Anlamı yönünden birbirini bütünleyen adların kurduğu, tamlayan ya da tamlananın ek almaksızın oluşturduğu tamlamadır. Kimi dilbilgisi kitaplarında bu tamlamaya sıfat tamlaması da denmiştir: *demir çivi; kiraz dudak; elma yanak; Savcı Ahmet vb.*

4. Zincirleme tamlama: Tamlayanı ad tamlaması olan tamlamadır. Tamlayanlar ya da tamlananlar birden çok sözcükten kurulabilir: *kuş seslerinin korusu eşliğinde ; Sarı Hoca'nın muskasının kerameti; Ahmet'in amcasının iş elbisesi...*

Belirtili tamlamalarda, tamlayanla tamlanan arasında sözcük girebilir: *öğrencilerin büyüklerine saygı gibi görevleri vardır; yolların epey para harcayacağımız bozuk yerleri; Ahmet'in bir türlü unutamadığım sözü.*

Sıfat: (Osm.sıfat, Fr.adjectif, İng. adjective, Alm. Adjectiv, Eigenschaftswort): Adların nitelikleri, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten sözcüklerdir: *iyi arkadaş; uzun ağaç; serin hava; üç kişi...*

Uyarı: Bir sıfatın ya da kimi adların ilk hecelerinin sonundaki ünsüz kaldırılıp da hece m,p,r,s ünsüzlerinden biriyle kapatılırsa, pekiştirmeli sıfatlar ya da belirteçler (zarflar) meydana gelir. Şu örneklerde olduğu gibi bitişik yazılır: *Mosmor, bomboş, dapdar, apansız, yemyeşil, bembeyaz...* Adlardan da pekiştirme yapılır: *tortop, paramparça, güpegündüz...*

Sayı sıfatlarının yazımı: Sayı sıfatları ayrı yazılır: *On iki, yirmi beş, bin beş yüz elli beş...* Banka işlemlerinde ve senetlerde araya başka sayı sıkıştırılmasın diye bitişik yazılır: *otuzbinyediyüzelliiki, yirmidokuzbin vb.*

Adıl: (Asm.zamir, Fr.Pronom, İng.Pronoun, Alm. Pronomen, Fürwort): kişi, özlük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerini tutan sözcük: *ben, sen, o, biz, siz, onlar, kendim, kendin, kendi (kendisi), bu, bunlar, şu, o, kim, ne, biri birisi vb.*

İlgeç (Osm.edat, Fr.postposition, particule, İng. postposition, porticle, Alm. partikel, Nachstellung): Bir sözcükten sonra gelerek, o sözcükle ötekiler arasında ilgi kuran sözcük: *evgibi huzur köşesi bulunmaz, konuklar bize karşı iyi davrandılar, okula kadar gidebiliriz, senin için bulunmaz bir arkadaş, ondan yana vb.*

Belirteç (Osm.Zarf, Fr.adverb, İng.adverb, Alm. Adverbium, Umstandsvort): Bir eylemin, bir sıfatın ya da başka bir belirtecin anlamını zaman, yer, ölçü nitelik soru kavramları bakımından etkileyen sözcük: *çok geziyorsunuz, erken gelince görüşürüz, en iyi arkadaş kitaptır, en fazla satan kitap, en çok çalışan...*

Ünlem (Osm.nida, Fr., İng. interjection, Aussruf, Empfindungsvort): Duygularımızı, heyecanlarımızı canlı canlı anlatan sözcükler: *ah, oh, aman, e, ey, hey...*

Bağlaç (Osm.rabıt, Fr.conjoction, İng.conjunction: Alm. Konjunktion, bindevort): Eş görevli sözcükleri birbirine bağlayan sözcük: *ve, veya, veyahut, ile, fakat, çünkü, madem, ya... ya, gerek...gerek, ne...ne, hem de, ya da, ki vb.*

Uyarı: "*ki*" bağlacı çok zaman "*-ki*" ekiyle karşılaştırıldığı için bitişik yazılmaktadır. Oysa, öteki bağlaçlar gibi bağımsız bir sözcüktür, ayrı yazılması gerekir. "*ki*" eki üzerine geldiği sözcüğe "*aitlik*", "*ilgi*", "*bağlantı*" kavramı kazandırır: *benimki, seninki, o günkü, sabahki, her zamanki...* Bu ek büyük ünlü uyumuna uymamaktadır.

"*de*" bağlacının yazımı: "*de*" bağlacı ad durum eklerinden biri olan "*-de*" ekiyle karıştırılır. Bağlaç olan

"-de" ekiyle karıştırılır. Bağlaç olan "de", "dahi" anlamı veren bir sözcüktür, ayrı yazılır: *Sen de konuş; eli de kırılmış, yüzü de sararmış; kalem de, silgi de var; Ahmet de, Ayşe de geldi...*

"de" bağlacının karıştırıldığı "-de" eki ise, -i, -e, den, gibi bir ad durum ekidir, bitişik yazılır. Sözcüğe "içinde", "üzerinde" kavramları kazandırır: *bende kalem var; çantamda bir sürü kitap, sınıfta otuz kişiyiz; hangi düşüncede olursa olsun; renginde değişme yok; fiyatlarda anlaşılamadık...*

"ile" bağlacının yazım: Yazım Kılavuzu'ndaki son değişikliğe göre, "ile" bağlacı bitişik yazıldığı zaman ünlü uyumuna uyar: *kapısıyla, çantasıyla, kitapla, orduyla...*

Eylem (Osm.Fiil, Fr.verbe, İng. verb, Alm. Verb, Verbum, zaman kavramı taşıyan sözcüklerdir: *güldü, gülmedi, gelmiş, indi, çalışan, konuşuyordu, gören, yürürken, gelmeli.*

TÜRKÇENİN BAZI SES KURALLARI

İyi bir kompozisyonda aranan özelliklerden biri de dilin arı olmasıdır. Bu hem anlaşılır olmak, hem de dilimizi güçlendirmek bakımından önemlidir. Yalnız şunu da bilelim ki, içinde yabancı sözcük bulunmayan hiçbir dil yoktur. Onun için yüzde yüz arı bir dille yazmak güçtür. Ancak, Türkçesi varken yabancı sözcükleri kullanmaya özen göstermek gerekir. Bu, başta da belirttiğimiz gibi, hem anlaşılır olmak, hem de dilimiz üzerinde başka dillerin etkisini önlemek için gereklidir. Ama zorunluysak, Türkçesi yoksa, dilimize yerleşmiş yabancı sözcükleri kullanabiliriz.

Türkçenin bazı önemli ses kuralları vardır. Çoğu yabancı kaynaklı sözcükler bu kurallara uymaz. Aşağıda sıralayacağımız kurallar göz önünde tutulursa, bir sözcüğün Türkçe olup olmadığı anlaşılabilir:

Ünlü uyumu

Türkçede ses benzeşmeleriyle ilgili bazı önemli kurallar vardır. Bu konuyu daha iyi kavramak için Türkçedeki ünlülerin özelliklerini bilmek gerekir:

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	dar	Geniş	dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

a. Büyük ünlü uyumu: Türkçe bir sözcüğün ilk hecesinde kalın bir ünlü bulunursa, ondan sonra gelen bütün hecelerin de kalın ünlülerle, ince bir ünlü bulunursa, sonraki hecelerin de ince ünlülerle sürüp gitmesi gerekir: tat-mak, ko-nu-şul-muş, ye-tiş-tir mek vb.

Türkçe oldukları halde büyük ünlü uyumuna uymayan bazı sözcük ve ekler vardır: *anne, kardeş, hani, haydi, hadi, elma, dahi, şişman, katmer; -ken (iken), -leyin (sabahle-*

yin), -imtırak (yeşilimtırak), -yor (geliyor), -daş (meslektaş), -ki (akşamki)... gibi...

B. Küçük ünlü uyumu:

a. Türkçe bir sözcüğün herhangi bir hecesinde düz bir ünlü varsa, sonraki hecelerde de düz ünlüler bulunur. Yalnız kimi ünsüzlerin etkisiyle bu kurala aykırı birkaç örnek meydana gelmiştir: *Avıç* yerine *avuç*, *yağmur* yerine *yağmur..* gibi.

b. Türkçe bir sözcüğün herhangi bir hecesinde yuvarlak bir ünlü varsa, ondan sonraki hecenin ünlüsü, ya dar yuvarlak ya da geniş düz olur. Bu kurala uymayan şu sözcükler yabancıdır: *kübik*, *külliyat*, *şömine* vb.

c. Türkçe bir sözcüğün birinci hecesinden sonraki hecelerinde geniş yuvarlak ünlüler bulunmaz: Bu kuralın aykırı örnekleri de -yor ekini taşıyan sözcüklerdir: *geliyor*, *seviyor..* gibi. *doktor*, *horoz*, *kompostu* gibi sözcükler ise Türkçe değildir.

Birleşik sözcüklerde ünlü uyumu:

İki ya da daha çok sözcüğün birleşmesinden oluşan sözcüklere birleşik sözcükler denir. Bu sözcükler arasında ünlü uyumu söz konusu değildir: *çöretu*, *kemikdoku*, *boğaziçi..* vb.

Ünlülerin ünsüzlere etkisi

Türkçe sözcüklerin sonunda -b, -c, -d, -g ünsüzler bulunmaz, bu ünsüzlerin süreksizleri (tonsuzları) bulunur: *Yurt*, *dip*, *aç*, *çok...* gibi. Kimi yabancı sözcüklerin sonundaki sürekli ünsüzler de Türkçede süreksizleşir: *renk* yerine *ne renk*, *ilac* yerine *ilaç*, *kitab* yerine *kitap*, *rob* yerine *rop...* gibi...

Türkçe sözcüklerde bulunan süreksiz ünsüzler iki ünlü arasında düşerse ya da ünlü ile başlayan bir ek alırsa çok kez sürekli olurlar: *ekmek*, *ekmeği*, *ağaç*, *ağacı*, *dudak*, *du-dağı...* gibi...

Ünsüzlerin birbirine etkisi

Türkçede süreksiz bir ünsüzle biten bir sözcüğe c, d, g ünsüzleri ile başlayan bir ek getirilince, ek başındaki ünsüzler sertleşir: *yurtdan* değil *yurttan*, *sütcü* değil *sütçü*, *alışgın* değil *alışkın*, *yetiştirmek* değil, *yetiştir-mek...* gibi.

Dilimize geçmiş yabancı sözcükler de bu kurala uyar. sınıftan değil sınıftan, kitapçı değil kitapçı... gibi.

Türkçede şu seslerle başlayan sözcükler yabancı kaynaklıdır:

c: cehennem, cebir, cümle...

f: fes, fatura, fakat, fiil, fon, fotoğraf...

ğ: Hiçbir sözcük başlamaz.

h: hafız, heykel, hidrojen, hikâye, hukuk, hüviyet... hatun, halı, hangi sözcükleri h ile başladıkları halde Türkçedir. Bunların başındaki k sesi sonradan h'ye dönüşmüştür.

j: jeatin, jandarma, jest, jilet, jüri...

l: leke, lakin, lisan, lider, lokanta...

m: mağlup, mahrem, manevi, medeniyet... sözcükleri yabancıdır. Mutlu sözcüğü m ile başladığı halde Türkçedir.

n: nöbet, nem, nazik, nefes, nakil... gibi sözcükler yabancıdır. ne ve türevleri olan nasıl,, niçin, nere gibi sözcükler Türkçedir.

p: Patron, pardon, pırasa, para...

r: Radyo, randıman, rapor, ray, röportaj, ruhsat...

ş: şişman, şu, şişirmek, şimdi, şöyle, şurası gibi sözcükler dışında ş ile başlayan sözcükler yabancıdır: şekil, şeker, şeref, şiir, şehir, şahit...

z: zabıt, zahmet, zevk, zirve, ziynet...

Ses taklidi sözcükler: Doğadaki sesleri taklit yoluyla oluşturulmuş (ses taklidi) sözcükler her türlü sesle başlar: cayır cayır, harıl harıl, zırlı zırlı vb.

Türkçede iki ünlü yan yana bulunmaz: müsait, saat, menfaat, müebbet... gibi, bu kurala uymayan sözcükler yabancıdır.

İkiz ünsüz

Türkçe sözcük köklerinde aynı cinsten iki ünsüz yan yana gelmez: ayyaş, ayyuk, battaniye, hassas, millet, tereddüt... gibi bu kurala uymayan sözcükler yabancıdır. anne, elli gibi bu kuralın dışında kalan Türkçe sözcük vardır.

Türkçe sözcüklerde ikiz ünsüz ancak köklerle eklerin birleşme noktalarında bulunabilir: diller, battı, bıkkın, bolluk... örneklerinde olduğu gibi.

Sözcük başına çift ünsüz: Türkçede sözcük ve hece başında çift ünsüz bulunmaz: prodüktör, problem, program, gram, grip, tren... gibi sözcükler yabancıdır.

Türkçe ve eylemleri: Türkçe, eylem (fiil) bakımından zengin bir dildir. Olmak, etmek, eylemek gibi Türkçe yardımcı eylemlerin yabancı sözcüklerle oluşturulduğu affetmek, hapsetmek, reddetmek, affolunmak, hisseylemek gibi birleşik

eylemleri saymazsak, dilimizdeki bütün eylemler Türkçedir.

Yukarıdaki kuralları öğrendikten sonra, belki de Türkçe bildiğiniz birçok sözcüğün yabancı kaynaklı olduğunu göreceksiniz. Buna bakıp da Türkçenin yoksul bir dil olduğu sanılmamalıdır. Bir dilin gerçek gücü, sözcük sayısıyla değil, üreme yeteneğiyle ölçülür. Türkçenin sayısız yapım eki vardır. Dilimizin gittikçe özleşmesi, söz varlığımızı zenginleştirdiği gibi, eklere de bir işlerlik kazandırmıştır. Bunun yanında, dilin gelişmesi toplumun gelişmesine de bağlıdır. Dilimiz, gelişme ve çağdaşlaşma sürecindeki toplumumuzun karşılaştığı yeni kavramları karşılayacak güçtedir. Çünkü doğurgan bir dildir. Bu bakımdan Türkçeyi, dünyanın en ileri dilleri arasında görebiliriz.

TÜMCE

Bir dili oluşturan çeşitli öğeler vardır: Ses, sözcük, sözcük öbeği. Bu öğeler bir bildirime aracı olarak kesin bir anlam taşımazlar. Tümce, anlatım aracı olarak dilin en üst basamağıdır. Dil bilimcilere göre, dil, sözcüklere değil, tümceye dayalıdır.

Tümce, anlam, yapı ve görev ilgisiyle bütünleşen söz dizisidir. Bir başka tanımla, yargı bildiren en anlamlı, en küçük birimdir. Sözcükler de anlamlıdır, ancak bu anlam, bir düşünceyi iletme gücünde değildir.

Tümcedeki sözcük sayısı kesinlikle sınırlandırılmaz. En az tek sözcükten (eylem ya da ekeylem) tümce kurulabilir.

Tümcenin öğeleri

Yüklem: Tümcede, eylem, oluş, istek bildiren dilbilgisi birliğinin görev adıdır.

Yüklem bir sözcük türü değildir. Yargıyı üzerinde taşır. Tümcenin temel birimidir. Örnekler:

Bir sözcüklü tümce:

Çalışıyordu,

(yüklem)

Yüklemi eylem olan tümce:

Törene yüz kişi katıldı.

Ad soylu sözcükler ekeylemle tümcenin yüklemi olabilirler:

Kadının adı Ayşe'ydi.

Yalnız ad soylu sözcükler değil, sıfat, adıl (zamir), ilgeç (edat) vb. türdeki sözcükler de ekeylem (ekfiil) olarak yüklem olabilirler:

Benim bütün çabam senin içindir.

Kimi durumlarda ekeylem eki düşebilir:

Bu gün hava güzel.

Özne: Yüklem bildirdiği iş, oluş, hareketin yapıcısı olan ya da bir durumu gösteren tümce ögesine denir.

Yüklem gibi, özne de tümcenin temel öğelerindendir. Özneyi bulmak için, yükleme "kim?", "ne?" soruları sorulur.

Ahmet, Hüseyin, Ali ve notları bana borçludurlar.

Borçludurlar: Yükleme

- Borçlu olanlar kimler?

Ahmet, Hüseyin, Ali: Özne.

Uzun uzun konuşacak değilsiniz.

konuşacak değilsiniz: Yükleme.

- Konuşmayacak olan kim?

Siz: Özne.

Bizim paramızı çalanlar bunlar mı?

bunlar mı: yükleme.

- Bunlar kim?

Bizim paramızı çalanlar: Özne öbeği.

Tümce'nin yardımcı ögeleri

Nesne: Yükleme'nin etkisini üzerine alan, öznenin yaptığı eylemden etkilenmiş varlık ya da niteliği gösteren tümce ögesine nesne denir. Nesne, etkilenme ve edilgenlik kavramı taşır ve geçişli eylem tümcelerinde bulunur.

Nesne, ya yalın halde olur ya da yükleme durumu eki (-i) alır. "-i" durum takısını almışsa "belirtili nesne", yalın haldeyse, "belirtisiz nesne" adı verilir.

Ahmet camı kırdı.

camı: Belirtili nesne.

Ahmet cam kırdı.

cam: Belirtisiz nesne (düz tümleş)

Ankara'ya akşamdan adam gönderdik.

adam: Belirtisiz nesne.

Bana yıldırım telgrafı çekmiş.

yıldırım telgrafı: Belirtisiz nesne.

Kendisini övüp durur, başkalarının onsuz edemeyeceğini söyler. Başkalarının onsuz edemeyeceğini: Belirtili nesne.

Dolaylı tümleş: Adlarının -e, -de, -den durum takılarını alarak yüklemin anlamını yön, kalma (bulunma), çıkma (ayrılma) ilgileriyle tümleyen tümce ögesine tümleş denir.

Dolaylı tümleş, eyleme, neye, nerede, nereden gibi sorular sorularak bulunur.

Hemşerilerimiz istasyona büyük bir otobüsle geldiler.

İstasyona: Dolaylı tümleş.

Ankara'da çok iyi oteller bulabilirsiniz.

Ankara'da: Dolaylı tümleş.

Bu kalemi yirmi liraya aldım.

yirmi liraya: Dolaylı tümleş.

Sen onu düşünde mi gördün?

düşünde: Dolaylı tümleş.

Biz Ankara'dan dün ayrıldık.

Ankara'dan: Dolaylı tümleş.

Sorular, edebiyattan, tarihten sorulacak.

edebiyattan, tarihten: Dolaylı tümleş.

Belirteç (zarf) tümleci: Zaman, durum, nitelik, nicelik (miktar) yer, yön ve soru ilgileriyle, yüklem anlamını sınırlayan ve berkiten tümleçlere belirteç tümleçleri denir. Aşağıdaki örneklerde altı çizilen öğeler belirteç tümlecidir.

Yaza sizde olacağız.

Gençliğimizde bunlar bize anlatılmadı.

Hafta sonu üç kişi geldi.

Gelinceye kadar biz gideriz.

Babası kendisine tatlı bir söz söylemez mi, yanağını makaslamaz mı, başı göğe erer.

Komşumuz bizi candan karşıladı.

Yaptığı şakayı, güzel bir şey sanıyordu.

Hak bildiğin bir yola yalnız gideceksin.

Dere şırıl şırıl akıyordu.

İyiden iyiye bozuştuk.

İlgeç (edat) tümleci: Adına bakıp ilgeç tümleçlerini salt ilgeçlerden kurulu tümleş sarmamalıdır. Belirteç tümleçleri nasıl yalnız belirteçlerden değil de, her türlü dilbilgisi birliklerinden oluşuyorsa, ilgeç tümleçleri de hem ilgeçlerle, hem de başka tür dilbilgisi birlikleriyle kurulabilir.

İlgeçlerle ya da başka dilbilgisi birliklerinden oluşan tümceye, araç, benzerlik, eşitlik, nedenlik, yer, seslenme, güçlendirme, gösterme, amaç, onaylama vb. anlatım özelliği katan tümleçlere ilgeç tümleci denir.

Evet, gerçek bir arkadaş böyle davranır.

Yok, Ahmet'i getirirmiş, yok Mehmet'i getirirmiş.

Çocuklarımızın kuru edebiyat bilçilerine değil, şiir zevkine ihtiyaçları vardır.

Adam oturmuş denize karşı

Elinde oltası yıldız tutar.

Ahmet bakkala doğru yürüdü

Köye kadar, yakında bulunan köyelerine kadar birlikte yürüdüler.

Bir mektupla, bir sözle aramızda her şeyin bitmesi mümkün mü?

TÜMCE TÜRLERİ

1. Yüklemin cinsine göre tümce türleri: 1) Ad tümcesi, 2) Eylem tümcesi.

1) Ad tümcesi: Yüklemini ad, ad soylu sözcük ya da sözcük öbeği olan bağımsız yargılı anlatıma ad tümcesi denir. Ad tümcesinin yargı bildirişi, ekeylemle sağlanır. Şu örneklerdeki ekler, ekeylem ekidir: *Hastayım, çalışkansın, güzelsin, iyidir (iyi), "çalışkan değil" "değil" vb.*

Ad tümcesine örnekler:

Bunların hepsi *hasta değil*.

Oda soğuk, dışarısı karlı ("dır" ekeylem eki düşmüş.)

Arkadaşlar arasında ondan konuşkanı *yoktu*.

Sokakta büyük bir kalabalık *var*.

Ahmet'in dersleri *zayıfmış*.

2) Eylem tümcesi: Yüklemini çekimli bir eylem olan bağımsız yargılı anlatıma eylem tümcesi denir. Örnekler:

Ben *söylemiştim* işin böyle olacağını

Durumu Ahmet *görecektir, canı sıkılacak*.

Keşke ben de sizinle *gelsem*.

İnsan çalışınca öyle *çalışmalı*.

11. Yapılarına göre tümce türleri: 1) Yalın tümce,

2) Bileşik tümce.

1. Yalın tümce: İçinde tümcesini, yan tümce, iç tümce yoktur. Yapıca kendinden önceki ya da sonraki tümcelere bağlı değildir. Tek yargı bildirir. Örnekler:

Geldik.

Orhan ne yapıyor?

Gerçekten güçlü ve yetenekli bir adamdır.

2) Bileşik tümce: Kimi tümceler içerikleri bakımından zengindir. Birden çok duygu ve düşünceyi kapsarlar. Asıl yargı bir çekimli eylem ya da ekeylemle belirlenir. Yan yargılar bağımlıdır: Temel yargının tamamlayıcısı, yardımcısı durumundadır, temel yargıyı daha belirginleştirmek, anlam sınırını genişletmek için tümce kalıbı içinde yer almıştır.

Bileşik tümce türleri: Bileşik tümce de birkaç türledür. Bunları örnekler vererek göstermek istiyoruz.

a. Girişik tümce:

Sizinle çalışmak boş gezmekten daha iyidir.

Orhan'ın gelişi, bizi sevindirdi.

Oraya varır varmaz kapı açıldı.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, yan yargısı eylemsizler üzerine kurulan tümcelere girişik tümce denmektedir.

b. Kaynaşık tümce:

Orhan içinden: "Bu ne serseri adam!" dedi.

Bir kavga gürültüdür/başladı.

c. Koşul tümcesi:

Onunla konuşmayı düşünüyorsan,/bana bırak.

ç. İlgî tümlecî:

O kadar hızlı gidiyor ki, kimse yetişemez.

d. Katmerli bileşik tümce: Ayrı türden en az iki yan yargıya dayalı bileşik tümceye katmerli bileşik tümce denir:

Adam içeri girerken: "İyi karşılanacağız!" diyordu

İİİ. Bağlanışlarına göre tümce türleri:

Sıralı tümceler:

Görmek başka şey,/konuşmak başka şey.

O zaman küçüktüm,/on iki yaşında ancak vardım.

Gözleri karardı,/başı döndü,/birden yıkılıverdi.

Adamı tanıyor,/fakat adını hatırlayamıyor.

Seni severim,/çünkü çok iyiliğini gördüm.

Başı arkaya dönük (tü)/ ve/ dimdikti.

Ahmet başını çevirdi,/adamı gördü/ve/ birden yere atladı.

IV. Kuruluşlarına göre tümce türleri:

1) Düz tümce, 2) Devrik tümce,) 3) Ayraç tümcesi,

4) Kesik tümce.

1) Düz tümce:

Dil toplumsal bir sistemdir.

2) Devrik tümce:

Sakla samanı, gelir zamanı.

Ellerine bakıyor adam.

İyi mi böyle çekmek?

3) Ayraç tümcesi:

Kız da (gönlü başkasında olmalı) sevimsiz, çirkin diyor nişanlısına.

Tavla oynayanlardan biri, /Kerim Bey,/ eski sâhil sıhhiye memurlarından, eşi arkanı arasında bilgiç geçinenlerden bir adam.

4) Kesik tümce:

Bir misli genişleyen caddeler. İnanılmaz sayıda çok yeni yapı.

Konuşmayı bilmez ki!...

Üç kişiydik: Ahmet, Orhan, bir de ben.

V. Anamlarına göre tümce türleri:

- 1) Olumlu tümce, 2) Olumsuz tümce, 3) Soru tümcesi, 4) Ünlem tümcesi, 5) Buyruk tümcesi, 6) Dilek tümcesi.

1) Olumlu tümceye örnekler:

Yarın size geleceğim.

Sizin eviniz daha büyük.

Söylediklerini anlamıyor değilim.

2) Olumsuz tümceye örnekler:

O, senin kadar çalışkan değil.

Ne Ahmet geldi ne Hüseyin.

Buna karşı ne sen, ne ben bir şey yapamayız.

Bu gün sizinle görüşemeyeceğim.

O konuşmaya başladı mı, susturabilirsen sustur (susturamazsın)

Sıkıysa dön (dönemezsin)!

3) Soru tümcesine örnekler:

İyileşecek mi doktor?

Sizde bozuk para bulunur mu?

Orhan'ı gördünüz mü?

Ayşe derslerine çalışmış mıdır?

İnsanlık bu mudur?

Seni hangi kurt içinden kemirdi?

Tonlama yoluyla soru:

Kadın eli open bir evliya?

4) Buyruk tümcesi:

Sen de gel!

Hepsinin gelmesini söyleyin.

Susunuz, arkadaşlar, susunuz!

5) Ünlem tümcesine örnekler:

Canım insanoğlu!

Bre şaşkın adamlar!

6) Dilek tümcesine örnekler:

Ben ölmeden bana ecel geleydi

Bir çıkımlık canımı da alaydı

(Dadaloğlu)

Hele sen de gelirsene!

TÜMCE ÇÖZÜMLEMELERİ

Örnekler:

Ahmet, Orhan, o zindeliği, o sağlığı, her gün spor yapmalarına borçludurlar.

Borçludurlar: Yükleme.

Ahmet, Orhan:

- *Neyi borçludurlar?*

o zindeliği, o sağlığı:

- *Neye borçludurlar?*

her gün spor yapmalarına: Dolaylı tümleş öbeği.

Hep onun konuşması, bizim patlamamıza yol açtı.

yol açtı: Yükleme.

- *Yol açan ne?*

Hep onun konuşması:

- *Neye yol açtı?*

bizim patlamamıza: Dolaylı tümleş öbeği.

Her serseri ruh, yersiz, kimsesiz değildir.

Yersiz, kimsesiz değildir: Yükleme öbeği.

Sanki gezecek paran mı yok?

Sanki: İlgeç tümleci.

gezecek paran mı: Özne öbeği.

yok: Yükleme.

Söylediklerinizi anlamıyor değilim.

anlamıyor değilim: Yükleme.

Söylediklerinizi: Belirtili nesne.

ben: Özne

Biraz yağmur yağdı mı, Beyoğlu'nun yaya kaldırımlarında yürüyebilirsen yürü.

Yürüyebilirsen yürü: Yükleme öbeği.

Sen: Özne.

Biraz yağmur yağdı mı: Zaman belirteci tümleci öbeği

Beyoğlu'nun yaya kaldırımlarında: Dolaylı tümleş öbeği.

Onun söylediklerine gel de inan.

gel de inan: Yükleme öbeği.

Sen: Özne.

onun söylediklerine: Dolaylı tümleş öbeği.

Yani bu gösterdiklerin ötekilerden daha mı güzel?

güzel: Yükleme.

bu gösterdiklerin: Özne öbeği.
yani: İlgeç tümleci.
ötekilerden: Dolaylı tümleç.
daha mı: belirteç tümleci.
Siz, şut atmasını bilmeyen futbolcu gördünüz mü?
gördünüz mü: Yükleme.
Siz: Özne.
şut atmasını bilmeyen futbolcu: Belirtisiz nesne öbeği.
Dertlilerin göz yaşını çevrem ile sileyim.
sileyim: Yükleme.
Dertlilerin göz yaşını: Belirtili nesne öbeği.
çevrem ile: İlgeç tümleci öbeği.
Bağırmaya çağırma , sınıftan kaçmaya vesile arayan
bu öğrenciler, /hep/ sustular.
Bağırmaya, çağırma, sınıftan kaçmaya vesile arayan
bu öğrenciler: Özne öbeği.
sustular: Yükleme.
Hep: Belirteç.
Eğer yaptıklarımızda şehir disiplinine girseydik, şimdi
çoktan imrendiğimiz Batı'ya benzemiştik.
benzemiştik: Yükleme.
Biz: Özne.
Eğer yaptıklarımızda şehir disiplinine uysaydık, şimdi
çoktan: Zaman belirteci (zarfı) tümleci.
imrendiğimiz Batı'ya: Dolaylı tümleç öbeği.
Orhan gururla onlara bakıp "Ben varım" diyor.
diyor: Yükleme.
Orhan: Özne.
gururla onlara bakıp: Belirteç tümleci.
"ben varım": Belirtisiz nesne öbeği
Zeytinyağı ile silinmiş, her pulu ayrı ayrı belli,
sarı ayağını yavaş yavaş kaldırıyor.
kaldırıyor: Yükleme.
- Kaldıran ne (kim)?
o: Özne.
- Neyi kaldırıyor?
Zeytinyağı ile silinmiş, her pulu ayrı ayrı belli,
sarı ayağını: Belirtili nesne öbeği.
- Nasıl kaldırıyor?

yavaş yavaş: Belirteç tünleci öbeği.
Başını yıkadı, temizledi, kuruladı.
yıkadı: Yükleme.
temizledi: Yükleme.
kuruladı: Yükleme.
Başını: Belirtili nesne.
O: Özne.

ÖZNE İLE YÜKLEM ABASINDA UYGUNLUK

Tümcelerimizde, özne ile yüklem, kişi, tekillik ve çoğulluk bakımından tutarlı olması gerekir. Tümcenin bu temel öğeleri arasında çeşitli yönlerden bağıllık ve uygunluk vardır. Bunlara dikkat edilmezse, tümce sözdizimi kurallarına aykırı düşer.

A. Teklilik-çoğulluk bakımından uygunluk:

1. Özne birinci tekil de olsa, övünme, böbürlenme, meydan okuma, küçümseme amacı ile, birinci çoğul kişi biçiminde düşünülür ya da kullanılırsa, yüklem de birinci çoğul kişiye dönüşür.

Örnek:

Biz bu konuda çok yazdık.

Biz o sözleri çok dinledik.

2. Söze saygı ve nezaket anlamı katmak için, ikinci tekil kişiye "siz" denebilir, dolayısıyla yüklemi çoğul olur.

Siz yürümeyiniz.

Hoş geldiniz!

3. Üçüncü tekil kişilerde özne-yüklem uygunluğu: Aşırı saygı duyulan kişilerden söz edildiği zaman, bir kişi bile olsa, yüklem çoğul üçüncü kişiye dönüşebilir.

Beyefendi hazretleri beni neden çağırmışlar?

Padişah hazretleri gelmenizi buyurdular.

Bakan Bey rica ediyorlar.

4. Topluluk ilgisi düşünülen durumlarda özne çoğul olsa bile, yüklem tekil de, çoğul da olabilir.

Adamlar hiç böyle konuşma dinlememiş.

Adamlar hiç böyle konuşma dinlememişler.

Çocuklar ne yaptığını bilir mi?

Çocuklar ne yaptıklarını bilirler mi?

Orhan'ın yardımcıları çoğalıyordu.

Orhan'ın yardımcıları çoğalıyorlardı.

Konuşmacılar iki saat sonra geldi.

Konuşmacılar iki saat sonra geldiler.

5. Özne bir organın (uzvun) ya da organlarla ilgili bir nesnenin adı ve bu ad çoğul ise, yüklem tekil olur.

Gözleri karardı.

Gözleri açılıp açılıp kapanıyordu.

Çok kelleler uçtu.

Gözlerinden akan yaşlar şıp şıp damlıyordu.

Sesler çoğaldıkça çoğaldı.

6. Organ ya da organla ilgili nesneler birey gibi düşünmüşse (bir kişilik verilmek istenmişse), özne de, yüklem de çoğul olabilir.

Sesler, sıcak buğular arasından pencerelere doğru uzaklaşarak eriyorlardı.

7. Çoğul eylem adları özne görevinde ise, yüklem tekil olur.

Gelip gitmeler artıyordu.

Kısa konuşmalar elbette sıkıcı olmaz.

8. Hayvan ve bitkiler özne görevinde ve çoğul durumda iseler, yüklem genellikle tekil olur.

Yol boyunca uzanan karaağaçlar, kavaklar, bodur çalılar görünüyordu.

Kentin dışına çıktıkça ağaçlar azalıyor.

Ağaçlar ayakta ölür.

Atlar çığlıklılı kişnemeler bırakıyor.

Koyunlar geldi.

9. Çoğul durumdaki bitki ve hayvanlara kişilik kavramı kazandırılmak isteniyorsa yüklem çoğul olabilir.

Bülbüller ötüşüyorlardı.

Kavaklar birden büyüdüler.

Böcekler, kuşlar, bu görüldü karşısında susuverdiler.

10. Cansız varlıklar çoğul durumda ve özne görevinde ise, yüklem genellikle tekil olur.

Camlar parlıyordu.

Sigalar, pipolar yanıyordu.

Ara sıra belediyenin arazözleri gelirdi.

Yıllar böyle geçti.

Dağlar çıktı karşıma.

Terlikler, ayakkabılar pahalıydı.

Sigara dumanları ikinci kata çıkıyordu.

11. Cansız varlık olan özneye kişilik kazandırılmak istenirse, yüklem de çoğul olabilir.

Bulutlar, rahat, acelesiz batıya doğru ilerlediler.
Ağaçlar, caddeler, meydanlar, parklar sisin örtüsüne
sarınıp kayboldular.

12. Tekil durumda ve özne görevindeki topluluk adları-
nın yüklemi tekildir.

Halk, bu söylediklerinizi anlamaz.

Devlet size aylık verecektir.

Kalabalık bize yol açtı.

13. Özne birin üzerindeki sayı sıfatlarıyla belirlenmiş-
se, yüklem genellikle tekil olur.

İki kişi bunca kalabalığa söz anlatamaz.

Aradan otuz yıl geçti.

Yirmi kişi geldi.

14. Sayı sıfatlarıyla belirlenmiş öznenin yüklemi çoğul
da olabilir.

O vakit iki hemşeri birbirini görmemişlerdi.

Temiz giyimli dört beş kişi, beni iyi karşıladılar.

15. Özneleri çoğul olsa bile, yüklem görevinde kullanıl-
dıkları zaman, var, yok, gerek, lazım sözcükleri genellikle
tekil durumda bulunur.

Onlar senin akrabalar olsalar gerek.

Size bunlar lazım.

16. Özneleri çoğul topluluklar olan tümcelerde, yüklem
tekil ya da çoğul olabilir.

a. Çoğul öznelerin bireyleri teker teker değil de, bir
bütün, bir topluluk olarak düşünülüyorsa, yüklem tekil olur.

Bizi anlayanlar, bizim gibi düşünenler, bize yeter.

Komşular dedikodu yapıyor.

Dışarıda kalanlar üşüyebilir.

Çocuklar bulsa, her şeyi yiyecek.

*İnsanlar, ağaçlar, teller, her şey titriyor gibi geldi
bana.*

Bu adamlar nasıl konuşur?

b. Çoğul öznenin bireyleri teker teker düşünülüyor ya
da düşündürölmek isteniyorsa, yüklem çoğul olur.

Bunu yazan Avrupalılar hiç tarih okumamışlar.

Bu adamlar nasıl konuşurlar?

Dışarıda kalanlar üşüyebilirler.

Komşular dedikodu yapıyorlar.

Çocuklar bulsalar, her şeyi yiyecekler.

17. Tümcede birden çok özne varsa, yüklem de çoğul olur.

Fitnat'la Hasan Rifat Efendi evlenmelerini müteakip bir hafta İstanbul'da kaldılar kalmadılar, Konya'ya hareket ettiler

Saniye Hanım'la Gülsün, bir hafta ortaya çıkmadılar.

18. Kişi bakımından uygunluk

1. Tümcenin Öznesi tekil kişi ise, yüklem de tekil olur:

Ahmet Bey, o günden sonra köyüne gitmedi.

2. Tümcede birden çok özne bulunduğu zaman, öznelerden biri tekil ya da çoğul birinci kişi adılı ise, yüklem birinci çoğul kişi olur.

Annem, ben, babam konuşmaya daldık.

Orhan önde, ben arkada çıktık.

Uyarı: Öznelerin eylemlerinde birliktelik (zaman ve mekân bakımından) yoksa, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, yüklem birinci tekil kişi olur.

Orhan birinci sınıfta, ben ikinci sınıfta kaldım.

Ahmet evinde, ben otelde kalıyorum.

PARAGRAF

Örnek yazı:

KASİDE BOLLUĞU, ATATÜRK BOŞLUĞU

İki bin yıl önce Latin ozanı Horatius: "Şiir perisi övgüsüne yaraşan kahramanı sonsuz yaşatır" demiştir. Fazıl Hüsnü Dağlarca da Atatürk'e şöyle sesleniyor: "Yaza-cağım seni daha, bir daha/Ben senin ölümünle yarışacağım."

Türk tarihinin en büyük kahramanı, ulusun yüreğinde de, şiirinde de ölümsüz...Belki yirminci yüzyılda dünyada hiçbir devlet kurucusuna Atatürk'e olduğu kadar çok sayıda şiir yazılmış değildir. Bundan tam 60 yıl önce, 1915'te Mehmet Emin (Yurdakul) "Çanakkale kahramanlarına" başlıklı uzun şiirinde "Ey Mustafa Kemallerin aziz yurdu" dediğinden bu yana, 8-10 bin Atatürk şiiri yazılmış olsa gerek... Edebiyatımızda "Atatürk şiirleri" başlıbaşına bir tür, bir gelenek olmuştur, denebilir.

Ne yazık ki, ağıt ve övgü adına, Atatürk'ün anısına saygısızlık sayılacak kadar bozuk, şişkin, güdük binlerce şiir yazıldı, yazılıyor. Mersiye edebiyatımızın en duygu-lu ve dokunaklı örneklerinden çoğu, Ata hakkındadır ama, en yakışsız kasidelerden birçoğu da ona reva görülmüş-tür. Atatürk'e hayattayken methiyeler yazarak öze girme-ye çalışanlar olduğu gibi, ölümünden sonra mersiye yazma yı meslek edinerek ün kazanmaya çırpınan biçare manzume-ciler de olmuştur.

Gerçek bir sevgi ve hayranlıkla Atatürk'ü öven, güzel şiirler yayınlayan ozanlarımızı tenzih etmek elbette boy-numuzun borcu. Ama, şu gerçeği belirtmemiz de zorunlu: Bazı büyük şahsiyetler, kendilerine övgüler, kasideler ya-zanlardan zarar görürler. Atatürk, bence böyle bir akibete uğramıştır. Kaside bolluğu içinde Atatürk'ün gerçek "üstün kişiliği"ni ve "tarihi başarıları"nı göremez olduk.

Atatürk, yanlış övülmüştür. Abartma, hem şiir sanatı-nın kendi değerlerine aykırıdır, hem de kahramanlarının

kimliklerini bozar. Bizdeki Atatürk şiirleri, tıpkı Arap-Fars edebiyatında ve Divan edebiyatımızda yüzyıllarca görüldüğü gibi, abartma yoluyla sanatı sakatlamış ve Ata'nın gerçek boyutlarını zedelemiştir. "Tarihi çökertmek", "dağlar deviren azmine bir damladır ençin", "beş bin asır geçse de varsın mutlak", "sen öyle güneşsin ki, ufuklardaki yıldızlar söner", "hilkat denilen ummanın en büyük incisi-sin", "bir dağdı aşılmaz, yüce gökten daha yüksek" gibi zaman, mekân, tabiata, evren kanunlarına üstün bir kudret izlenimi yaratmaya çalışan övgüler, "Benim fani vücudum bir gün toprak olacaktır," gibi asil bir tevazu ve rasyonel bir dünya görüşü ifade etmiş olan Atatürk'ü de tedirgin etmiş olsa gerektir. Saygı ve sevgi uğruna kullanılan terimler, benzetme ve istiareler, pek çok şiirde, öylesine çarpıcı, geniş kapsamlı, tumturaklı ve gerçek dışı olmuştur. ki, Türk şiiri hâlâ yeteri kadar belirli, saydam ve bilinçli bir Atatürk portresi yaratamamıştır. Yayınlananların hemen hepsi, başka kahramanlara da uygulanabilecek kadar yuvanlak ve geneldir, Ata'nın tarihi kişiliğine özgü değildir.

En doğru uyarıyı bizzat Atatürk yapmıştır: "Beni görmek demek, yüzümü görmek demek değildir. Benim düşüncelerimi, benim duygularımı anlıyorsanız bu yeter." Ata'nın kişiliği hamaset klişeleriyle, "Atam Atam/ Sen kalk da ben yatam" satırlarındaki hicvi haklı gösteren yapmacıklı yaslar ve dövünmelerle, asla istemediği Tanrısal görüntülerle övülmemeliydi. 1915'ten bu yana, Ata genellikle, Divan kasideciliğinin Allah için "tevhit", Peygamber için "na't" ve Padişah için "maksud" tarzındaki methiyeleriyle yaşatıldı şiirlerinde...Atatürk çapındaki bir büyük insan, ne "kendi güzel adı güzel" gibi sığ genellemelerle, ne de "ufukta doğan ve hiç sönmeyen güneş" gibi köhne benzetmelerle anlatılabilir.

Şiirimiz yorulmak bilmeksizin Ata'yı överken, eksik ya da yanlış bir sanat gavretkeşliğinde inat etmiştir. Aslında, Atatürk'ü derinlemesine yorumlamak bakımından en elverişli tür şiir olduğu halde, en büyük haksızlığı ve

saygısızlığı şiir yapmıştır. Bu hataları ortaya koymak da, kimsenin elinden gelmedi: Ata'yı ya da onun aziz anısını incitir korkusuyla çekindik. Bu yüzden, şekilleri ve üslupları değişse bile, temel anlayışları (daha doğrusu anlayışsızlıkları) altmış yıl boyunca pek az değişip gelişen bir kaside bolluğu yarattı.

Türk şiirinde bir "Atatürk boşluğu" hüküm sürüyor. Onun insan ölçüleri içindeki kahramanlık ve önderlik boyutlarını, düşünce ufuklarını, zaferlerini, ruhunu, iç yaşantılarını ve dramını, devrimciliğini, ulusunun tarihindeki öz değerleri bağrına basıp yeni Türk toplumunu geleceğe yöneltişini, "mazlum milletler"e ve bütün dünyaya bir humanizma, bağımsızlık ve özgürlük ülküsü oluşunu- Atatürk'ü Atatürk yapan büyük ve ilginç niteliklerin çoğunu- şairlerimiz ya ihmal etmişler ya da derinlemesine işleyememişlerdir. Üstün sanat eseri sayabileceğimiz tek bir "Atatürk destanı" yazılmamış olması da bu yüzdendir. Benzetme yerinde mi, değil mi bilmiyorum ama, şairlerimizin çoğu, koca denizin enginliğine baka baka, kumda oynamakla yetindiler. Şiirimizde Atatürk portresi, eski minyatürler gibi dar kapsamlı, yapmacıklı ve tek boyutlu kaldı. Çarşılarda pazarlarda asılı Atatürk afişlerinin hemen hepsindeki çiğ renkler ve adi çerçeve süslemeleri nasıl insanı iğrendirirse, nice şiirlerdeki bayağılıklar karşısında irkilmemek elde değil.

Türk şiiri, gerçek Atatürk'ü sağlam bir sanat zevkiyle değerlendirmeyi amaç edinmeli, Atatürk, yüzlerce şairden, binlerce şiirden sonra, hâlâ kendi şairini bekliyor. Şimdiye kadar yayınlananlar arasında, güzel ağıtlar, köçaklamalar, övgüler, elejik anmalar var. Ama, kaside kalabalığı içerisinde, Atatürk'ün düşünce, duygu ve devrim boyutlarını hayal meyal görebiliyoruz. Gerçek "Atatürk şiiri"nin -derinlemesine fikriyatı ve öz sanat değerleriyle- gelecekte doğacağına inanıyorum.

(Talât Sait Halman, Milliyet Sanat Dergisi)
7 Kasım 1975, sayı: 157)

Kompozisyon bilgileri

Paragraf: Sözcükler tümceyi, tümceler ise paragrafları oluşturur. Bir yazıda ele alınan konu her ne kadar tek ise de, o konunun çeşitli yönleri olacaktır. Birçok düşünce sı-

ralanacak, açıklamalar, tanımlar yapılacak, örnekler ileri sürülecek, gözlemler, veriler değerlendirilecektir. Kısaca, yazımız birtakım evrelerden geçecektir. Paragraflar yazıda önemli bir evre ve ayrı bir birim gibidir. Ancak, yazının konusu, amacı ve dili yönünden paragraflar arasında sıkı bir bağlantı vardır. Yazının bütününden tümüyle kopuk, bağımsız birimler değildirler.

Paragraf, geniş bir konunun belirli bir kısmını ifade eden tümce kümesidir diye de tanımlanabilir.

Söyleyeceklerimizin bir önecekinden farklılaştığını, yazının bir başka evreye girdiğini sezdiğimiz yerde, yeni bir paragrafta geçmemiz gerekir. Okuduğumuz yazılarda nelerde paragraf yapıldığına dikkat edersek, bu sezgi gücünü kolaylıkla kazanabiliriz.

Paragraflar, ne ele alınan düşünce birimini açıklamayacak kadar kısa, ne de okuyucuyu sıkacak kadar uzun olmalıdır. Tek bir tümce bir paragraf olabileceği gibi, tümce sayısı sekiz on civarında da olabilir.

Paragrafın önemi: Bir yazının paragraflara bölünmeden yazılması hem gözü, hem zihni yorar. Oysa düzenli paragraflar halinde yazılan yazı, kolay okunduğu gibi kolay da anlaşılır. Söylenenlerin belirli bir düzen, sıra, akış içinde, paragraflar halinde verilmesi, okuyucunun o yazıyı daha kolay anlamasını ve sindirmesini sağlayacak, dağınıklığı önleyecektir. Böylece yazının bütünü daha kolay kavranır.

Bu bilgiler ışığında, yukarıdaki yazıda nerelerde paragraf yapma gereği duyulduğunu görelim:

Birinci paragrafta, Latin ozanı Horatius ve Fazıl Hüs-nü Dağlarca'nın dizeleriyle ozanların kişileri ölümsüzleştirme gücü anlatılmak isteniyor. Dikkat edilirse, birinci paragrafın sonuçlandığı Fazıl Hüs-nü Dağlarca'nın tek dizesi, yazıda oldukça yerini bulmuş. Bununla ozanların kişileri ölümsüzleştirebilecekleri, bu yolda şiirler yazdıkları vurgulanmakla kalmıyor, asıl konu olan Atatürk şiirleri için iyi bir geçiş fırsatı hazırlanıyor. Nitekim ikinci paragrafta, edebiyatımızda Atatürk şiirlerinin bolluğu üzerinde duruluyor. Üçüncü paragrafta ise yazar, bu şiirlerle ilgili bir yargısını ileri sürüyor.

Görüldüğü gibi, her üç paragraf da aynı konunun farklı birimleridir. Küçük de olsa, söylenenler birbirinden farklıdır. Ancak, belirli bir konuya, belirli bir amaca yöneliktir.

Öteki paragrafları da gözden geçirerek, her paragrafta geliştirilen düşünce birimi ve bunların konuyla olan ilgisi üzerinde durunuz.

Metin üzerinde çalışmalar:

1. Paragrafları, olay, betimleme, çözümleme, düşünce paragrafı gibi çeşitlere ayrılır. Yukarıdaki paragraflar bunlardan daha çok hangisine girer?

2. Atatürk'e ağıt ve övgü adına söylenen şiirleri yazar neden beğenmiyor?

3. Yazar, Atatürk şiirleriyle ilgili düşüncelerini sıralarken, titiz bir incelemeci gibi mi davranıyor, yoksa kendi kültür birikimine, gözlemlerine, kişisel görüş ve beğenisine mi yaslanıyor?

4. Deneme türündeki yazıların bir özelliği de, yazarın düşüncesindeki kişiselliği alabildiğine vurgulamasıdır. Atatürk şiirlerinin genel bir eleştirisinin yapıldığı yukarıdaki yazı, deneme ve eleştiri türlerinden hangisine daha yakındır?

5. "Rasyonel dünya görüşü", "hamaset klişeleri", "iç yaşantı", "elejik anımlar", "sığ genelleme", "köhne benzetme" sözlerini açıklayınız.

Örnek yazı: Haritada Bir Nokta (S.Faik)	95
Öyküleme.....	
Örnek yazı: Babam (N.Cumalı)	99
Serbest okuma: Otel Faresi (T.Buğra).....	105
Üslup.....	
Örnek yazı: Yılkı Atı (A.Sayar)	113
Üslup özellikleri.....	
Örnek yazı: Yalın Söz (Y.K.Karaosmanoğlu)	117
Serbest okuma: Dilenci Estetiği (A.Haşım).....	119
Serbest okuma: Kalabalık ve Tenha (B.Necatigil)....	121
Serbest okuma: Divan Şiiri (B.Necatigil).....	123
Serbest okuma: Alışkanlık (Montaigne).....	125
Bibliyografya.....	

PLAN VE BÖLÜMLER

Örnek yazı:

ROMANDA TASVİRİN YERİ

Kötü okuyucular, olayı önceden göremedikleri için tasvirleri soğuk bulurlar, tasvirleri de gereği kadar izlemedikleri için olayı çıplak görürler.

Alain

Geçen gün, son zamanlarda okuduğu romanların sıkıcı sonsuz tasvirlerine takılan bir arkadaşım:

- Bu yüzden elime roman almaz olacağım, demişti. Son zamanlarda çıkan bazı romanlarımızda bunaltıcı, gereksiz, şairane tasvirler gerçekten çoktur. Ama okuduğumuz her romanın her tasviri hakkında bu yargıyı vermek elbette insafsızlık olur. Romanına ve yerine göre tasvir bazen sıkıcı, bazen sürükleyicidir. Romanın psikolojisi, kişilerin iç dünyaları ile ilgili her tasvirin sürükleyici, romana sırf süs olsun diye eklenmiş olan her tasvirin de sıkıcı olduğu, değişik değerlerde birkaç romanın kıyaslanmasından anlaşılabilen bir gerçektir.

Romanda tasvirin estetik önemi on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru, maddi ve toplumsal çevrenin insan üzerindeki etkileri incelendikten sonra anlaşıldı. İnsanı soyut fikirler, mutlak duygular dünyasında yaşayan bir varlık gibi görmeye hiçbir suretle imkân yoktur. İnsan daima dış çevrenin etkisindedir, bu etki kişiliğin silikliği oranında kendisini hissettirir. Çevrenin insan üzerindeki bu etkisine karşılık, insanın da çevre üzerinde etkisi vardır. Bu etki de kişiliğin büyüklüğü oranında kuvvetlidir. Bugün iç dünyayla dış dünyayı artık birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görüyoruz. Dıştan içe, içten dışa giden yollar birleşiyor. Bir insanın konuşma tarzından, ileri sürdüğü fikirlerden dış çevresini anlamak, kurmak mümkün olduğu gibi, içinde yaşadığı çevreden, odasından, odasının döşenişinden, eşyanın düzenlenişinden de iç çevresini anlamak öylece mümkündür. İnsan içinde yaşadığı çevre ile aydınlandığına, tamamlandığına göre, bir romanda bu çevrelerin yer almasından daha tabii ve daha gerekli bir şey olamaz. Emile Zola'nın: "Artık zevk olsun diye tasvir için tasvir etmiyoruz. İnsanın, yaşadığı çevreden ayrılamayacağını, elbisesi, evi,

şehri, vilayeti ile tamamlandığını kabul ediyoruz." sözü de bu gerçeği belirtir. İnsanın içinde olup bitenleri, dışında olup bitenlere bağlamaktan, içle dış arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmaktan tabii ne olabilir? Birçok büyük romanlarda sonu gelmez tasvirlerin nedeni işte budur .

Tiyatroda dekor ne ise, romanda da dış çevre odur. Nasıl dekorsuz bir piyes tasavvur olunamazsa, tasvirden arınmış bir roman da öylece tasavvur olunamaz. Tasvirin hem ruh durumlarını aydınlatması, hem dikkati dağıtmaması için, çevrenin olduğu gibi değil de, yalnız telkin edici unsurlarına indirilerek verilmesi, bu unsurların bileşimi olan çevre tasvirinin de ruh durumlarıyla birlikte gelişmesi gerekir. Eskiden romancılar romanlarına başlarken, bir piyes dekoru tasvir eder gibi çevreyi uzun boylu anlatırlar, o çevreye bir daha dönmeyizlerdi. Romana başlarken kırk kırık yararcasına anlatılan çevre, roman kişilerini ne kadar yakından ilgilendirirse ilgilendirsin, daha onları tanımadığımız, tasvir edilen şeylerin onların hayatında oynayacağı rolü önceden anlayamadığımız için bizi ilgilendirmez. Halbuki bir ruh buhranını inceleyen romancının zaman zaman durarak, kısaca, bazen tek bir kelime ile mobilyaya, eşyaya, pencereye, masaya ait bir noktayı belirtmesi, bir kişinin iç portresini aydınlatması bakımından son derece önemlidir.

Bazı romanlarda kişiler, yaşarken, konuşurken, düşünürken kendi çevrelerini de kısa çizgilerle kendileri anlatırlar; tasvir ettiklerinden, tasvir edilişlerinden, içlerini daha iyi aydınlatmış olurlar. Bazı romanlarda da romancı tasvir işini kendi üzerine alır. Bu halde çevrenin, o çevrede yaşayan kişilerin gözleriyle görülmesi, böylece tasvir edilmesi tabiidir. Çünkü dış çevre insana ne ise, o sıfatla değil de, o insan tarafından kavranıldığı oranda etkide bulunur. Gerçek bir romancı kahramanlarından birini görmediği bir yere götürdüğü zaman, kendisi o yeri kendi gözleriyle görerek tasvir etmez, o yer, o kahramanın bilgi ve görgü düzeyine, duyuş derecesine göre yavaş yavaş okuyucuya gösterilir. İşte romancının üstünlüğünü gösteren bir taraf da kendi nefsinden uzaklaşmada, kahramanlarının maddi ve toplumsal şartlarına uyarak, onlar gibi görmede, işitmede, duymada gösterdiği başarıdadır. Romanda nesnelliğin gerçek anlamı da budur.

Romanda tasvirin, boşluğu doldurulamayan bir yeri vardır. Arkadaşımın tasvir düşmanı kesilmesine, son zamanlarda hep kötü romanlara düşmek talihsizliği sebep olmuştur.

Düşüncesinin değişmesi için kendisine biraz Tolstoy'dan, biraz da Flaubert'den okumasını tavsiye edeceğim.
(Suut Kemal Yetkin, Denemeler)

Kompozisyon bilgileri

Plan: Kompozisyon, söyleyeceklerimizi belirli bir düzen ve sıraya koyma, kümelenendirme, oran ve ölçüsünü ayarlama, böylece dengeli, uyumlu bir bütün oluşturma işidir. Yazacaklarımızı, söyleyeceklerimizi başkalarına rasgele aktaramayız: Nasıl başlayacağımızı, nasıl geliştirip nasıl sonuçlandıracağımızı bir bütünlük içinde, daha başlangıçta düşünmemiz, tasarlamamız gerekir.

Bu tasarı düzeni, uzun bir yazı yazacaksak, ya da yazı yazma alışkanlığımız azsa, maddeler halinde bir yere not etmekte yarar vardır. Ancak kısa yazılarda, kâğıt üzerinde böyle bir döküme gerek duyulmayabilir.

Burada bizim üzerinde durmak istediğimiz, öğrenci kompozisyonları ya da onlarla benzeşen, onlara örnek olabilecek kısa edebiyat yazılarıdır.

Özellikle sınav niteliğindeki öğrenci kompozisyonlarında çeşitli kaynaklardan (kitap, belge vb.) yararlanma olanağı yoktur. Böyle olunca, yazımızı besleyecek kaynak zihnimizdeki kültür birikimidir. Bu birikimideaha önce okuduklarımız, öğrendiklerimiz, duyduklerimiz, anılarımız, gözlemlerimiz vb. oluşturur; onların bize mal olmuş toplamıdır.

Kompozisyon adını verdiğimiz kısa öğrenci yazılarında verilen konuyla ilgili düşünceler, bilgiler, örnekler, veriler (önemli-önemsiz) bu birikim içinden süzülür, zihninizde bir yığınak oluşur. Yazının hammaddesi buradan seçilir; neyi, nerede, nasıl söyleyeceğimizin bir dökümü yapılır.

Bu yığınak ya da döküm içinden konunun asıl hammadde-lerini seçerken şu ilkeleri göz önünde bulundurmak gerekir:

- 1) Konu ve amaca uygunluk,
- 2) Önemlilik,
- 3) İlginçlik.

Böylece nelerden söz edeceğimiz kabaca belirlenir, seçilir. Sıra bunların işlenişine gelir. Bu da üç bölümlük bir plan içinde gerçekleşir: Giriş, gelişme, sonuç.

Giriş bölümü: Konuya bir kapı aralanan, konuyla ve amaçla ilgili düşüncemizin özlü bir biçimde ortaya konduğu ilk bölümdür. Yazının bu ilk bölümü, "bütün"ün temeli sayılabilir. Bu temelin sağlam olması, öteki bölümlerle uygunluk göstermesi ve onları kaldıracak nitelikte olması gerekir.

Giriş bölümünün bir başka özelliği de, yazının tadına ilk bakılan bölümdür. Söyleyeceklerimizin daha başlangıçta hoşla gitmesi işimizi kolaylaştırır. Bu yüzden giriş bölümüne ayrı bir özen gösterilmesi, ilki çekici olması istenir. Ancak bu ilginçliği yaratmak için aşırı çabaya gerek duyulmamalıdır.

Gelişme bölümü: Yazımız bu bölümde açılır, genişler. Konuyla bağlantı kuracağımız çeşitli alanlara serpilir: Tarih, edebiyat, tiyatro, müzik, toplumsal ve güncel olaylarla ilgili gereçler (malzemeler) düşünülür. Giriş bölümünde daha derli toplu ve özlü olarak verilen düşünceler, burada yayılır, dallanır budaklanır. Okuyucunun merakı kamçılanır. Kompozisyonun asıl zenginliğini, konunun çeşitli yönlerine özgürce uzanabileceğimiz gelişme bölümü sağlar. Düşünceler, örnekler, eleştiriler, konuya bağlı çeşitli yargılar bu bölümde tartışılıp işlenir. Bu bakımdan, yazımızın en doyurucu bölümü olması gerekir. Başlangıçtaki yığınağımız ya da dökümümüz içine girmemiş, yeni anımsamalar, yeni çağrışımlarla konuyla bağlantı kurabileceğimiz yeni düşünce ve verilerin sonradan yazı çerçevemize sokulduğunu görürüz. Yazarken ister istemez böyle bir durumla karşılaşılır. Çünkü insan gerçek anlamda yazarken düşünür. Başlangıçtaki tasarımız arasında olmayan önemli veriler, düşünceler sonradan ortaya çıkabilir. O zaman yazımızı yeniden değerlendirme gereği duyabilir, gerekirse yeniden bir eleme yaparız. Bu bakımdan, iyi bir yazının birkaç müsved-

deden sonra ortaya çıkması doğaldır.

Sonuç bölümü: Söylediklerimizin kısaca derlenip toparlandığı ya da vermek istediğimiz düşüncenin gelişme bölümünden aldığı güçle bir iyice pekiştirilip vurgulandığı yerdir. Sonuç bölümü bir öneriyle de bağlanabilir. Okuyucuya son sözlerimiz bu bölümde söylenir. Okuyucunun belli bir düşünceye varmış olması, ya da belli bir düşüncenin, duygunun etkisine girmiş olması gerekir. Neyin son sözlerimiz olacağını ve konuyu bağlayacağını iyice düşünüp yazımızı öyle bitirmeliyiz.

Kompozisyonda bu bölümler geometrik biçimler gibi, birbirinden ayrı, bağımsız parçalar değildir. Konu ve amaca uygun bir mantık düzeni içinde, her şey anlamca birbirleriyle ilgilidir, bağlantılıdır. Tümceleri, paragrafları, bölümleri birbirine içten içe bağlayan bir anlam örgüsü vardır.

Metin üzerinde çalışmalar

1. Yukarıdaki yazının bölümlerini gösteriniz.
 2. Yazının düşünce dökümünü yaparak, her bölümde nelerin ele alındığını gösteriniz.
 3. Konuyu ve anadüşünceyi birer tümceyle belirtiniz.
 4. Dökümünü yaptığınız maddelerin konu ve anadüşünce ile olan ilgisi üzerinde durunuz.
 5. Yazar romanda nesnelliği nasıl açıklıyor?
 6. Romanda betimlemenin (tasvirin) estetik önemi kaçınıcı yüzyılda ve nasıl anlaşıldı?
 7. Son zamanlarda kimitiyatro türlerinde dekorun önemi ni yitirdiğini görüyoruz. Aynı değişme, roman için de söylenebilir mi?
 8. Çevre betimlemelerinin ruh durumuyla birleşmesi, sözünden ne anlıyorsunuz?
 9. Konu ve amaca uygun olarak, sizin de yazıya katabileceğiniz düşünceleriniz var mı? Açıklayınız.
- Yazım: Yukarıdaki yazıda, "neden-sonuç ilişkisi" sözünde gördüğünüz çizgiye (-), "birleştirme çizgisi" ya da "kısa çizgi" adı verilir. İki sözcüğün anlamlarının gösterdiği başlangıç ile sonuç ve aralarındaki ilgiyi belirtmek için kullanılır.

Çok zaman yanlış yerlerde kullanıldığı gibi, küçümse- nen imlerden (işaretlerden) biridir.

"Yaban romanı aydın-köylü çelişkisini ele alır" tümce-
sinde, bu çizginin kullanılmadığını düşünün, ortaya nasıl
bir anlam çıkar?

Bu imin, öteki görevleri ve başka örnekler için Yazım
Kılavuzu'nun ilgili maddesini okuyup örnekleri çoğaltınız.

AÇIKLAMA

Örnek yazı :

AHLAK

...

Ahlakın, bize, özgeyi kendimiz bilip, acılarına, kaygılarına ortak olmamızı, onunla "hamhal" olmamızı buyuran ahlakın başlıca kurucusu, yayıcısı edebiyattır. Bir kimsenin sıkıntıları çektiğini, yüreğinden yaralandığını anlamamız için kendisini görmemiz, diyeceklerini dinlememiz yeter sanırız, oysa ki yetmez; görmek, dinlemek başka, anlamak, gerçekten anlamak başkadır da onun için. Anlarız o kimse ne durumdadır, öğreniriz, bilgi ediniriz, ama bu bilgi içimize işlemez daima, bizi sarmaz. Bencildir insanoğlu, bencil olduğu için yalnız kendi dertlerini düşünür, yalnız onlara inanır, başkalarında gördüğü dertleri kendisinininkiler gibi kavrayamaz. Onlara omuz silmezse, gülmezse, eğlenmezse onlarla, gene iyi!

Bizi bu bencillikten edebiyat kurtarır; şiirler, hikâyeler, romanlar, tiyatro eserleri, denemeler kurtarır. Öteki insanların içlerini bize onlar açar, bize başkalarını onlar duyurur. Bir kimseyi görüp de okuduğunuz romanlardan, gördüğünüz oyunlardan birinin bir kişisini hazırlarsanız: "Ah! Bu bir Anna Karenina! Bu bir Julien Sorel! Bu bir Tartuffe!" dersiniz başkalarını içlerinden anlıyorsunuz, onları kendi içinizde hayalinizde gerçekleştiriyorsunuz demektir. İlim bize dışı öğretir, onun öğrettikleri bizim dışımızda kalır, sanat, edebiyat ise öğretmez, sezdirir. Ahlakın istediği de asıl bu sezme, kavrama gücüdür. Edebiyattan geçmemiş insanın hayali işlemez ki kendisinden başkalarının acılarına, dertlerine ortak olabilsin, onlarla "hamhal" olabilsin.

Bir toplumda ahlakın ilerlemesini, düzelmesini istiyormusunuz? O toplumda edebiyat, sanat merakını uyandırmaya, geliştirmeye çalışın, çocuklara, gençlere şiirler, hikâyeler, romanlar okutturun, onları tiyatrolara, sinemalara gönderin. O hikayelerin, romanların, oyunların insanlarıyla tanışsınlar, onların hayatlarını hayallerinde yaşasınlar, öğrensinler onların içlerini, böylece gerçekteki insanları da daha iyi anlarlar. Çocuğunuz büyüyünce ne olacaksa ol-

sun, küçükken siz ona edebiyatı sevdirmeye bakın, ilim, bilgi sonradan gelecektir, önce insanlığını kurmak, hayalini işletmek gerekir.

(Nurullah Ataç, Edebiyat Konuşmaları)

Kompozisyon bilgileri

Açıklama: Açıklama, bir anlatım yöntemidir. Kimi yazı türlerinde belirli bir anlatım biçimi daha çok kullanılır. Örneğin, öyküleme (tahkiye etme) diyalog (konuşma) dediğimiz anlatım biçimlerinin öykü (hikâye), roman türlerinde çok kullanılması gibi, açıklama, tanımlama, çözümleme vb. anlatım biçimleri de, makale, fıkra, eleştiri, deneme, söyleşi vb. türlerde daha yaygındır. Sözünü ettiğimiz bu anlatım biçimleriyle yazının türü, konusu arasında yakın bir ilgi vardır. Ancak, belli anlatım biçimleri, yalnız belli türlerde kullanılır gibi bir yargıya varılmamalıdır. Sözgelişi, betimleme (tasvir), öykü ve romanda yaygın bir anlatım biçimi olmasına karşın, bir makalede de betimleme yapılabilir.

Açıklama, düşünce yazılarında yaygın olan bir anlatım biçimidir. Düşünce yazıları dediğimiz eleştiri, makale, fıkra, deneme, söyleşi türündeki yazılar, bir konuda bilgi vermek, bir gerçeği kanıtlamak, bir düşünce ya da görüşü savunmak ya da çürütmek amacını güttüklerinde, en çok açıklamadan yararlanılarak yazılır. Bir bakıma açıklamayı "düşünsel yönlü" bir anlatım da sayabiliriz. Daha geniş anlamıyla alırsak, bilgi verirken, kavram ve düşünceleri açıklarken, bir sorunu tartışırken, bir soruyu yanıtlarken, tanımlama, tanıma, kanıtlama (ispat) yaparken baş vurduğumuz bir anlatım biçimidir. Yukarıdaki yazıda Nurallah Ataç edebiyatın ahlak açısından önemini açıklarken, yazının türü gereği bu anlatım biçimlerine yaslanıyor.

Metin üzerinde çalışmalar

1. Edebiyatın bizi bencillikten kurtaracağı düşüncesine katılıyor musunuz?
2. Yazara göre, bilimle edebiyat arasındaki fark nedir?
3. Ahlakın ilerlemesi için neler salık veriliyor.
4. Özgeyi kendimiz bilmek, edebiyattan geçmek, hemhal olmak, insanlığını kurmak, sözlerini açıklayınız.

Serbest okuma:

YAHYA KEMAL BEYATLI

Kırk yedi yıl geçti aradan. İstanbul'da bir dergi çıkıyordu. Adı Rûbab. Pembe kâğıda basılırdı. Eni dar, boyu uzun bir dergi. Yeni bir sanat kuşağının bayrağıydı o:

Ayaklarında çarıklar, elimde bir değnek,
Sükûn içinde yürürdüm semayı dinleyerek...

Halit Fahri Ozansoy, aruzu bu güzel Türkçe ile konuşturuyordu o zaman...

Ötede, Selanik'te çıkan Genç Kalemli vardı: Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip Türkçenin kurtuluş kavgasını yapıyorlardı.

Yahya Kemal'in sesini, edebiyat dünyamız, kimi bütün, kimi yarım birkaç mısrayla bu kımıldanışlardan sonra duymaya başladı:

Mermerde nâsı hareli bir tülle örtülü,
Biblos ilahı genç Adonis bekliyor ölü
Piyale - Keşleri üryan omuzlarında sebû,
Alınlarında da çepçevre gülden efserler,
Yayar bu mahfile âsâbı gevşeten bir bû,
Ve gözleriyle derinden bakar, gülümserler!

Türkçeyi aruz ile en güzel dile getiren büyük şairimiz, başlangıçta: Çıplak yerine üryan, testi yerine sebu, taç yerine efser, koku yerine bû kelimelerini kullanan şairdi!

Onun güzel, tatlı, unutulmaz şairliğinden hiçbir şey eksiltmeyecek olan bu doğruyu söyleyelim: Yahya Kemal, hecenin beş şairinden sonra Türkçecidir.

Tanışmamız Türk Ocağında olmuştu: Şiiri, onu dinledikçe daha iyi anlamaya başladık. Kuvvetli adamdı: Kafasıyla, kalbiyle, sesiyle, midesiyle!

Şiirimize, yalnız yazışta değil, okuyuşta da yeni bir ses getirmiştir.

İsterse dünyanın en sevimli insanı olurdu. Ama bunu istemesi için sizden istemeyeceği şey yoktur. En azı kendisine tapmanızdı!

Eğer onun bu yaman bencilliğini sezer ve biraz izzeti nefis tepkisi gösterirseniz dost olmanıza imkân kalmazdı artık.

Yahya Kemal'i memnun etmek mi?...Bu, yalnız kendisini beğenmekle olmazdı. Başkalarını da beğenmeyecektiniz. Hem de şöyle böyle başkalarını değil, Ahmet Haşim'i bile... Mehmet Akif'i bile... Tefvik Fikret'i bile... Abdülhak Hâmid'i bile!

Mizah edebiyatımızın en ince şairi, efendi insan Halil Nihat Boztepe ile darılmışlardı. Niçin mi?... Bir Ankara yolculuğunda, edebiyatımızdan konuşurken Boztepe:

- Ne büyük şairdir Fikret! dediği için...

Yahya Kemal, elbet talihli insandı:Çocuk yaşında Paris'e gitti. Fransızca'yı, Fransızcanın vatanında öğrendi. Ünlü tarihçi Albert Sorel'den hem feyz aldı, hem zevk. Sanat akımlarının deltası Quartier Lâtin'de yaşadı. Cafe Vachette'de Jean Moreas'la dostluk etti... Sonra, yurda dönünce, günün politikacıları onu oturtacak makam aradılar. Profesör oldu, ilmi rütbelerin en şerefliisi... Mebus oldu, milli rütbelerin en büyüğü...Elçi oldu, siyasi rütbelerin en keyiflisi.. Ve nihayet şiirden anlayan ve anlamayan, bütün aydınların ve yarı aydınların gönül tahtına oturdu.

Ama Yahya Kemal, memnun olmadı. Çünkü o gönül tahtlarında başkaları da vardı!

Sakın bu satırları okurken, içinizden kötü düşünceler geçmesin. Yahya Kemal, bütün kıskançlıkların üstündedir. Kaldı ki, o şiirleri yazan adam kıskanılmaz, onunla övünülür...

Ben de Yahya Kemal ile övünen biriyim. Gün geçmez ki bir Müslüman mahallesinde dolaşırken, Üsküdar pencerelelerinde akşamı seyrederken Emirgan kıyılarında dinlenirken onun büyük hatırası içinden mısra mısra geçmesin. Kadeh elde, onu ararız, hele ölüm karşısında, o sonsuz karanlık önünde onu ne kadar, ne kadar, ne kadar anarız:

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan...

Hangi İstanbullu vardır ki, Bebek kıyılarında dolaşırken dudaklarına onun sesi gelmesin:

Günlerce ne gördüm, ne de bir kimseye sordum,

Yarab, hele kalp ağırlarım durdu diyordum.

His var mı bu âlemde nekahet gibi tatlı?

Gönlüm bu sevincin heyecanıyla kanatlı

Bir taze bahar âlemi seyretti felekte

Mevsim mütehayyil, vakit akşamı Bebekte.

Akşam, lekesiz_ saf_ iyi bir yüz gibi akşam!

Ama yine tekrar edeyim: Şiirlerini ne kadar severseniz seviniz Yahya Kemal'i, her gün ona izzeti nefsinizden, benliğinizden bir ziyafet çekmedikçe sevezdiniz!

Dostluk, arkadaşlık, vefa, saygı, bütün bu güzel duyguları, ~~ödemek~~ şartıyla hep sizden isterdi.

Bir gün, Abdullah Efendi Lokantasında Öğle üstü masama gelmek lütfunda bulundu. Sevinerek ayağa kalktım, yerimi verdim ve ben karşısına oturdum.

- Ne latif adamsın Yusuf Ziya, diye iltifat etti.

Pek keyifli bir yemek yiyorduk.

_ Yahya Kemal'ciğim, dedim, dikkat ediyorum, senin mısralarında kelime yok...

Yüzüme merakla baktı.

- Kelimeler, dedim, mısraın potasında eriyor, bir bütün oluyor... Artık o bütünü kırmadan, zedelemeyen bir nokta bile çıkaramazsın...

Pek sevindi, pek... Burada tekrarlayamayacağım kadar güzel sözlerle sevindi.

Ama, sofradan dargın kalktık. Neden mi?... Sadece karşısındakine insan saygısı göstermeyişinden:

Yemek sonunda, masaya küçük bir bakır tas getirmiş ve ağzından çıkardığı takma dişleri karşımda yıkamaya başlamıştı. Suların üstünde yemek kırıntıları yüzüyordu. Midem burkularak koptu sandım. Belki biraz hırçın:

- Yahya Kemal, bunu yapmaya hakkın yok, dedim...

Mağrur ve öfkeli haykırdı:

- Bir daha benimle oturamazsın...

Ben de aynı sesle bağırdım:

- Benimle oturan sensin!...

Kalktı, gitti, darıldık.

Yalnız bana mı? Halit Fahri'ye bir gün sormuş:

- Ne iş yapıyorsun?
- Edebiyat hocasıyım...
- Maaşın?
- Seksen lira...

Hakaretle gülmiş:

- Ooh, bedavadan milletin seksen lirasını alıyorsun!

Yahya Kemal bunu söylediği zaman milletin binlerce lirasını alan bir elçi idi!

İbrahim Alaettin Gövsa gibi, karınca incitmez bir adam, onun çirkin bir tecavüzüne uğramış, ama şu müthiş musralarla da damgalamıştı:

Şairim der de tufeyli yaşatır gövdesini,
Dayanıp köhne Nedim artığı üç beş satıra!
Senelerden beridir aynı sakız, aynı geviş,
Seneler var kidoğursun diye baktık katıra!

Onun ölümü ile büyük bir şair, küçük bir insan kaybettik...

Eyvaaah, artık mavi Boğaz, artık Türk Üsküdar, artık Müslüman Kocamustafapaşa, artık edebiyatımız Yahya Kemal sizdir!

(Yusuf Ziya Ortaç, Portreler)

BETİMLEME, DİYALOG

Örnek yazı:

HARİTADA BİR NOKTA

Balıkhanede hiç tutmayan, fiyat bile verilmeyen on-on beş dülgere balığı kayığın küpeştesinden hâlâ canlı, ince, zar gibi kanatlarıyla titreyiyorlardı. Biraz sonra, işlerini bitirmiş olacaklar, hepsi orta parmaklarına birer dülgere balığı takarak çekip gideceklerdi. Umduğum gibi, dülgere balığı çorbası çok evlerde tütecekti.

Kayığı temizleyenler sekiz kişi idi. Yedisi bizim adandı. Sekizincişi zayıf, sarı, hastalıklı adamı hiç görmemiştim. Ne kadar dostça, ne kadar içten bir sevgi ile çalışıyordu.

Balığın bol çıkmaya başladığı duyulduğu zaman, dışarıdan da insanlar gelirdi. Dışarıdan ırıba katılanlar pay almazlardı. Irıp tayfası ile reis, gönüllerinden ne koparsa o kadar balık verirdi kendilerine.

O adam da bir dülgere alabilmek, bu balığı hak edebilmek için elinden geleni yapıyordu.

Nihayet iş bitti. İki büyük dülgere balığını reis kış altına attı. Tayfalardan birine:

- Bunu bize götür sonra, dedi, ötekileri pay yap.

Üçer tane alanlar oldu. Dışarıdan gelen bir tane versinler diye bekledi. Yüzünde tatlı bir gülümseme ve çalışmaktan doğabilmiş hafif bir kırmızılık vardı. Bu kırmızılık pay dağıtan adamın elinde tek balık kalıncaya kadar yanağında durdu. Sonra birden bire uçtu. Yüzündeki gülümseme önce tehlikeli bir halde dondu. Sandım ki böyle, bütün ömrünce böyle donuk bir tebessümle kalıverecek adam. Etrafına bakındı. Kendine bakan birini gördü. Gülümseme birdenbire yüzünde bir meyve gibi çürüyüverdi. Gözleri hayretle büyüdü. Son balığı kayıktaki adam, rıhtıma fırlatmıştı. Adamın yüz ifadeleri nerede ise eski temiz, memnun halini, taze meyve halini alıverecekti. İki adım attı, elini balığa doğru uzatmak üzere eğildi. Ama ötekilerden, baş parmağına irisinden bir tane dülgere balığı takmış birisi, kocaman çizmeli ayağını dülgere balığının sırtına bastı.

- Ne o? dedi, hemşerim. Dur bakalım. Dağdan gelip bağdakini kovmayalım.

Adam elini çekti. Bir şey söylemedi. Söyleyemezdi. Söyleyecek halde değildi. Rıhtım kahvesine doğru yürüdü. Dışarıdan, kahvenin önündeki seyircilerden biri seslendi:

- Bırak yahu! O adam da çalıştı. Veriver bir tane, ne olur? Kalkmış nerelerden gelmiş işte.

- Ne yapalım, gelmesinler... O balığın bir iki buçukluğu var. Balık çıkmadığı zaman yanaşmıyorlar ağı temizlemeye hiç. Yağma yok hemşerim!

Kayıktakilerden hiçbiri kalkıp da:

- Ayıptır yahu, ver adama, demedi.

Bir ikisi, en umduklarım konuşacak gibi oldular. Bekliyorum. Şimdi umduklarımdan birisi payına düşen balıklardan birini, en küçüğünü adama doğru fırlatacak diye bekledim. Reis kahvenin önünde kahvesini öttürüyor, kayığın asıl tayfasına keyifle bakıyordu.

Hadiseye karışan adam:

- Ayıp yahu, dedi, ayıp!

Bu sefer konuşacaklarını, hatta paylarına düşen balıklardan en küçüğünü fırlatacaklarını sandıklarımdan biri:

- Sen karışma bakalım babalık! Fazla söylenmeye başladın. Ayıp ne demek?

- Babanızın malı mı bu deniz sizin?

- Değil ama, gelmiş kayığınızda çalışmış bir kere.

- Kim gel de çalış demiş ona, gelmeseydi.

Balık verilmemiş adam, kahvenin bir iskemlesine çökmüştü. Kahveci başına dikilmişti. Kahveciye:

- Kalkacağız, kalkacağız, dedi.

Ayağa kalktı. Kendisi için laf işitmiş adama:

- Zararı yok hemşerim, dedi, zararı yok. Vermesinler, istemez.

Gözükten vapura doğru yürüdü. Küçük adımlarla bir şarlo gibi seğirterek uzaklaştı.

Söz vermiştim kendi kendime: Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hırstan başka neydi? Burada namuslu in-

sanlar arasında sakın, ölümü bekleyecektim. Hırs, hiddet neme gerekti? Yapamadım. Koştum tütüncüye, kalem kâğıt aldım. Oturdum. Adanın تنها yollarında gezerken, canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakı - mı çıkardım. Kalem yonttum. Yonttuktan sonra tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım.

(Sait Faik, Son Kuşlar)

Kompozisyon bilgileri

Betimleme (tasvir): Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, öykü ve roman türlerinde yaygın olan bir anlatım biçimidir. Nesneleri, varlıkları, onların hareketlerini kendilerine özgü ayırıcı nitelikleriyle anlatma, göz önünde canlandırmadır. "Varlıkları görünür kılma, onları sözcüklerle canlandırmadır" (A.Binyazar, E.Özdemir) diye de tanımlayabiliriz.

Betimleme, nesneleri, çevreyi, kişileri görünür bir duruma getirme, onların görünüşleriyle ilgili izlenimleri anlatmadır. Okuyucunun olayları, çevreyi, kişileri daha iyi canlandırması için, başta roman ve öykü olmak üzere, birçok yazı türünde betimlemeye yer verilir. Betimleme başlı başına bir yazı türü olmadığı gibi, genellikle yazılar baştan sona yalnız betimlemeyle yürütülmez. Örneğin, yukarıdaki yazıda, betimlemenin yanısıra öyküleme (tahkiye), diyalog (konuşma) gibi anlatım biçimlerinin de yer aldığı görülür.

Betimleme, özellikle roman ve öykü için vazgeçilmez bir anlatım biçimidir. Yüzünde tatlı bir gülümseme ve çalısmaktan doğabilmiş hafif bir kırmızılık vardı." diye başlayan bölümde, haksızlığa uğrayan bir insanın hali anlatılıyor. Adamın haksızlık karşısında duyduğu şaşkınlık, acı, zavallılık, yüz ifadeleri betimlenerek elle tutulurcasına canlı ve etkili bir biçimde veriliyor: Bu kırmızılık, pay dağıtan adamın elinde tek balık kalıncaya kadar yanağında durdu. Yüzündeki gülümseme önce tehlikeli bir halde dondu. Sandım ki, böyle bütün ömrünce böyle donuk bir tebessümle kalıverecek adam. Etrafına bakındı. Kendine bakan birini gördü. Gülümseme birdenbire yüzünde meyve gi-

bi çürüyüverdi. Gözleri hayretle büyüdü. Son balığı kayıktaki adam, rıhtıma fırlatmıştı. Adamın yüz ifadeleri nerede ise yine eski temiz, memnun halini, taze meyve halini alıverecekti."

Yazar, benzetmelerle ve ayrıntılara gösterdiği dikkatle adamın yüz ifadelerini betimlerken, bize asıl onun ruh halini de anlatmış oluyor.

Betimleme, gerçeğin fotoğraf gibi aynen anlatılması demek değildir. Her insan gibi, her sanatçının da gerçeği algılayışı farklıdır. Bu durumda onu anlatışı da farklı olacaktır.

Diyalog (konuşma): Anlatım biçimlerinin başka bir çeşidi de diyalogdur. Karşılıklı konuşma anlamına geliyor. En çok roman, öykü, tiyatro gibi türlerde yaygındır. Ancak, eski Yunan filozoflarından beri karmaşık konuların anlatılmasında diyalog yöntemine baş vurulduğunu biliyoruz. Günümüzde az da olsa yazarların, kimi düşünce yazılarını (bir çeşni olması açısından da) diyalog biçimindeki denemelerle yazdıkları görülür.

Diyalog, hangi yazı türünde olursa olsun, konuya bir canlılık verir. Karmaşık düşümlerin, düşüncelerin çözümlenmesi kadar, tartışma konusu olan karşıt tezlerin iyi belirlenmesi bakımından da önemlidir. Ayrıca yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, roman, öykü, tiyatro vb. türlerde, olayların

geliştirilmesi, kişilerin düşüncelerinin, çeşitli özelliklerinin, amaçlarının anlatılmasında da yardımcı bir anlatım biçimidir.

Metin üzerinde çalışmalar.

1. Yukarıdaki öyküde betimleme, öyküye ne katıyor? Bizim üzerimizde nasıl bir etki bırakıyor?

2. Basmakalıp bir betimlemeden ne anlıyorsunuz? Öyküdeki betimlemeyi bir de bu açıdan değerlendiriniz.

3. Öyküdeki diyalogların işlevi üzerinde düşününüz.

4. Kişiler konuşturulurken, onların eğitim düzeylerine dikkat edilmiş midir?

5. Öyküde anlatılan kişilerin özelliklerini belirtiniz. Haksızlığa uğrayan balıkçı nasıl bir tiptir?

6. Yazıdan çıkaracağınız ana düşünceyi bir tümceyle belirtiniz.

Yazım: Yukarıdaki öyküde diyaloglar için uzun çizgi (-) imi kullanıldığını görüyorsunuz. Bu konuşmalar başka hangi imlerle verilebilir?

ÖYKÜLEME

Örnek yazı:

BABAM

...

Lozan Antlaşması imzalanıp da, Batı Trakya Türkleri olarak bizlerin Batı Anadolu Rumları ile yer değiştireceğimiz duyulunca inanmak istemedi. "Olmaz öyle şey!" diye tutturdu. "Bre Baba. Bre İbrahim Efendi! Yapma, etme, geçti o günler! Unuttun mu üç yıldır çektiklerimizi? Yunanlılar Anadolu'dayken...Ordumuz nerede, hükümetimiz nerede, biz de orada, bize orası yakışır..." dedik. Ben söyledim, dostları söyledi, dinletemedik. Bir yandan da yol hazırlıklarımız ilerledi. Bir gün evimizi Bursa'nın yakın bir köyünden gelen görmüş geçirmiş bir Rum ailesine teslim ettik. Yola çıktık.

Babam, Selanik'e kadar ağzını açmadı. Trenin penceresinden Makedonya topraklarına, dağlara, taşlara baktı durdu. Meşe ağacından yüksek aralıklı bir koltuğu vardı. Selanik'te vapura bineceğimiz gün, yolculukla ilgili işlemleri tamamlarken, yorumlasın diye, gümüşün rıhtıma inen merdivenleri önünde, koltuğuna oturtmuştuk onu. Koltuğunda yine öyle dalgın, tek söz etmeden bekliyordu. Vapura geçeceğimiz sırada birden, iki eliyle kavradı rıhtım merdivenlerinin parmaklıklarını. Doksan üç yaşındaydı. Hâlâ güçlü kuvvetliydi. Ben, Fehim Çavuş, salih Bey, ellerini çözemedik bir türlü parmaklıklardan. "Benim yerim Florina!" diyordu. "Ölülerimi kimsesiz bırakamam! Siz gidin, bindirin beni trene, Florina'ya geri döneyim, Florina'da öleyim..." Vapur kalktı kalkacak, söz anlamıyordu. Zorlukla, sonunda üç kişi koltuğuyla yerden havalandırdık, ayırdık ellerini parmaklıklardan. Ayırdık ama, ayaklarına felç inmişti. Vapura, koltuğunda, elden ayaktan kesilmiş olarak bindi. Akıllı yerindeydi, eskisi gibi rahat konuşuyordu. Göçmen olarak Urla'ya yerleştik. Urla'da üç yıl yatağında sılasını yaşadı. Baktığı yerden gözlerini ayıramadan sık sık dalar giderdi. Arada, kendini tutamadığı sıralarda "Ah Florina'yı bırakamayacaktım, Florina'da ölektim!" dedikçe, ar-

tık gölgelenmeye başlayan bakışlarında, cins atlar gibi, geniş sağırlı, dik omuzlu dağlarının izdüşümleriyle Makedonya göklerinin ışığı yansır, yüzü bulutlardan sıyrılmış gibi aydınlanırdı.

(Necati Cumalı, Makedonya 1900)

Kompozisyon bilgileri

Öyküleme (tahkiye etme, hikâye etme): Öyküleme, söylemek istediklerimizi bir olay içinde düşünerek ya da bir olaya bağlayarak anlatma biçimidir. Bir başka deyişle, sorunları, düşünceleri, duyguları bir olay üzerinde vermedir.

Roman, öykü gibi, olaya dayanan yazı türlerinde temel anlatım biçimi öykülemedir. Ancak, bunun, yalnız roman ve öyküye özgü bir anlatım biçimi olduğu düşünülmemeli. Anı, biyografi (yaşam öyküsü), gezi, röportaj, tarih, makale, fıkra vb. yazı türlerinde de olaylar anlatılabilir, dolayısıyla öyküleme biçimindeki anlatıma baş vurulur. Öykü ve roman türündeki yazılar, okuyucuyu belli bir olay içinde yaşatarak, ona bir duyguyu, bir görüşü, bir düşünce ya da gerçeği iletmeyi amaçladığı için öykülemenin bu türlerde yaygın olması doğaldır.

Öykülemenin öğeleri şunlardır: *Olay, kişiler, yer ve zaman.*

Yukarıdaki yazıda olay olarak, bir ailenin Makedonya'dan Anadolu'ya göçü anlatılmaktadır.

Öykülemde zamanı, "şu yıl, şu gün, şu saat" diye kesin olarak belirtme zorunluluğu yoktur. Anlatılanlardan olayın geçtiği zaman dilimi ortaya çıkabilir. Örneğin, "Lozan Antlaşması" sözünden, yukarıdaki olayın hangi yıllarda geçtiğini kestirebiliriz. Öykülemde, bir durumdan başka bir duruma geçiş, belirli bir zaman içinde olacağından, olay geliştikçe, zaman kavramı kendiliğinden oluşur.

Her olayın öznesi ya da özneleri vardır. Bu, insan olabileceği gibi başka varlıklar da olabilir.

Yukarıdaki öykünün öznesi (baş kişisi: kahramanı) babadır (İbrahim Efendi).

Öykülemenin bir başka öğesi de olayın geçtiği yerdir.

Yukarıdaki yazıda, olayın geçtiği yerleri şöyle belirleyebiliriz: Batı Trakya, Selânik, Florina, tren, Vapur, Urla...

Klasik öykülemde olay, başlangıçtan sonuca doğru anlatılır. Yani olayın başlangıcıyla sonucu, yazının başlangıcıyla sonucuna benzer, birbirine koşuttur. Ancak günümüzde daha değişik öyküleme yöntemleri görülmektedir; yazar, olayın en dramatik yerini yazısına başlangıç olarak alıp, olayın öncesine, kaynağına, geriye dönüş yaparak geçebilir.

Anlatıcı: Yazar, öyküsünü iki türlü anlatabilir: Ya birinci kişinin ya da üçüncü kişinin ağzından. Buna, "birinci kişili anlatım", "üçüncü kişili anlatım" da denebilir. Birinci kişinin ağzından anlatıyorsa, anlatıcı olayın kişilerinden biridir ya da öyle görünür. Üçüncü kişinin ağzından anlatıyorsa, yazar olayın dışında bir tanık, bir gözlemci gibidir; "ben" diye kendisinden söz etmez, olay içinde bir yeriyoktur.

Metin üzerinde çalışmalar

1. Yazıda anlatılan olayla verilmek istenen nedir?
2. Öykülemde, konuşmalara da yer veriliyor mu?
3. Baba neden Florina'dan ayrılmak istemiyor?
4. Olayın en dramatik yeri sizce neresidir?
5. Öyküdeki olayların, tarihsel olaylarla bağıntılı olduğunu biliyorsunuz. Bu öykü tarih kitaplarından farklı olarak size ne veriyor?

6. Olay, kaçınıcı kişinin ağzından anlatılıyor?

Yazma-tartışma konusu: Roman ve öyküde olayı önemi nedir? Okuduğunuz yapıtlardan örnekler vererek tartışınız.

Yazım: Yukarıdaki yazıda hangi sözcükler büyük harfle yazılmış? Neden?

OTEL FARESİ

Tak diye bir ses duymuştu. Öbür tarafına döndü, yorgana daha bir sevgiyâ sarıldı ve yeniden uykuya daldı. Bu arada göz kapaklarını aralamış olmalıydı; çünkü sisli, süt beyazı limon sabahını rüyasına taşımıştı.

Uyandığı zaman sis dağılmıştı, nisan mavisi, gencecik kızların acemi şuhluğu ile penceredeydi. Avare misiniz? İçiniz karıncalanır ve ne istediğinizi, hele ne bulacağınızı hiç düşünmeden düşersiniz peşine. Bir yaylanışta ayağa fırladı, öteberisini kaptığı gibi musluğa gitti. Gençti, filinta gibiydi, para derdine daha düşmemişti, fakülte ve ev sorumluluğuna dirsek çevirmişti, başı boştu, hava güzeldi, güzel bir kızla tanışmıştı. Şarkı söylüyordu.

Odasına döndükten sonra da, saçını tararken, pantolonunu, pabuçlarını giyerken de şarkı söylüyordu. Birden sustu ve hatif aralık dudaklar, durgun gözlerle bu iki kişilik otel odasını taradı: Ceketini yoktu, uçup gitmişti. Duyduğu "tak" sesini o zaman hatırladı. Yere baktı, adam -hırsız- ceketini alırken karyolanın topuzunu düşürmüştü.

Artık hiç şarkı söylemeyecek gibiydi. Boyuna o adamın -hırsızın- yatağına bakıyordu: Yüzünü bir kerecik olsun görmeyi ne kadar isterdi. Birdenbire çene kemikleri oynadı, dişleri gıcırdadı, hüzün yerini öfkeye bıraktı.

Otelin kâtibi yatıştırmaya çalışıyor, polise gitmemesi için yalvarıyordu gece nöbetçisi, çünkü o adamın -hırsızın- kimliğini almamıştı. Başları belaya girecek, hatta otel kapatılacaktı. Ne vardı ceketinin cebinde? Bir pelikan dolmakalem ile şebeke, ve yüz otuz yedi lira mı? Buyurun iki yüz lira, ceketini de hemen gidip alalım; isterseniz onun parasını da, bununla hem daha iyisini, hem de yepyenisini alabilirsiniz.

Delikanlı aşağı yukarı bir aydır bu otelde kalıyordu. Otelin sahibi ile de tanış olmuşlardı, peki dedi.

Onların ısmarladığı kahvaltıyı yerken öfke gitmiş, hüznü belirsizleşmişti, ama o adamın -hırsızın- yüzünü bir kerecik olsun görmeyi aynı hırsıyla istiyordu. Ne tükürmek için, ne tokatlamak için, hatta ne de iki çift laf söylemek için, görmek için.

xxx

Aradan aylar geçti ve sonbahar, "avare felâket gülü, altın krizantem" geldi. Delikanlı Bayezit'deki kahvelerden birinin bahçesinde briç oynuyor, büyük meydan savaşlarından birini veriyordu. Garson bir adama onu gösterdi, adam da masalarına sokuldu: Biraz konuşabilir miydi?

Şöyle bir baktı. Cık, hoşlanmamıştı adamdaki. Öteyi gösterdi ve:

- "Şurda bekleyin" dedi.

Adam da -ama tuhaf bir gülümseyişle- onun dediğini yaptı. Bu gülümseyiş delikanlının içine kurtuluşmuştu. Fazla dayanamadı ve kâğıtlarını bir arkadaşına vererek adamın yanına gitti:

- "Ne istediniz?"

- "Sen Manisalı Reşit oğlu Mahmut değil misin?"

Evet ama adam tamamen yabancı.

- "Fakültene sordum, devam etmiyormuşsun, burada bulursun dediler."

Delikanlı sinirlenmeye başlamıştı, terslendi:

- "Bana ne diyecekseniz onu deyin."

Adam, meraklanıp sokulan garsonu, iki çay ısmarlayıp savmak istedi,

- "Ben içmem."

Adamın tavrını bozulmuyordu.

- "Bir olsun" dedi ve garson uzaklaşınca da bilmesini söyledi: "Bak delikanlı, iyi bir aileden olduğun belli. Bana da öyle söylediler zaten. Şeytana uymuşsun. Olur böyle şeyler, bu yaşta. Sen bana ehliyetimle cüzdanındaki faturaları ver, paraları anamın sütü gibi helâl eder polise de gitmem."

Delikanlı donakalmıştı:

- "Neden bahsediyorsun sen?" diye kekeleyebildi.

Adam da yalvarmaya başladı: Ufak tefek taahhüt işleriyle

uğraşıyordu, şoförlüğünü de, hamallığını da kendi yapardı. Üç beş kuruş kazancaktı ki, başına bu felâket gelmişti.

Delikanlı yavaş yavaş toparlanıyordu:

- "Ne felâketi, be adam?"

Adam da dikeldi:

- "Sen geçen salı gecesi Muradiye otelinde yatmadın mı?"

- "Yatmadım. Adını bile yeni duyuyorum."

- "Yattın.Gece birden sonra geldin, benim odamdaki yatağı verdiler, şafak vakti de ceketimi alıp gittin."

Delikanlı ayağa fırlamıştı, tirtir titriyor, adam ise hâlâ parayı bağışlıyacağından, polise gitmeyeceğinden bahsediyordu: Ehliyeti ve faturalar olmadığı için muhlanıp kalmış, her gün şu kadar lira kaybedecekmış. Delikanlının aklına nereden estiyse, adam şantaj yapıyor sandı ve birdenbire kolundan tutarak:

- "Yürü karakola" dedi.

Günâh adandan gitmişti. Bayezid karakoluna vardılar. Memur çarı dinledi, yarı dinlemedi, bir kâğıt doldurup müdürüye "sevk" etti. Onları komiserin yanındaki odaya aldılar. Beş dakika, on dakika, yarım saat...delikanlı tepeden tırnağa sinir. Yanlarındaki polis dur demeye kalmadan komiserin odasına daldı. Komser dinledi ve polise:

- "Ver evrakı" dedi. Aldı okudu ve birden bağırdı:

- "Hem dünyanın haltını yer, hem de horozlanırsınız. Al bunu dışarı, beklesin."

Adam işi olduğunu söyledi, onu bıraktılar. Delikanlıyı yavaş yavaş korku basıyordu. Korkudan olacak, birdenbire o süt gibi limon sabahındaki "tak" sesini hatırladı: Ceket...hem de yenisi... iki yüz lira... o zaman mesele kapanıp gitmişti. Ya şebekesi? Artık herşeyi biliyordu. Aynı hırsızdı bu, onun şebekesini göstererek girmişti Muradiye oteline.

Komser çağırdığı zaman yarı ağlamaklı idi: Anlattı. Komser de yumuşar gibi oldu. Kayıp ilânını vermiş miydi? Hayır. Fakülteyi umursadığını yoktu ki. O otel nerdeydi? Kadıköy'de. Olayı Kadıköy polisine bildirmiş miydi? Hayır. Komser yeniden şüphelenmeye başlamıştı: Sorun

otele dedi. Telefon edildi: Otelin sahibi geçen ay değişmişti, yenisi bilmiyordu. Komser, bu iş mahkemede biter dedi.

Mahkeme? Hırsızlıktan sanık olarak iki ay, üç ay belki de beş ay. Ve belki de tutuklu olarak.

Panik müthişti. Ama o da işe yaradı ve tam komser alın bunu derken:

- "Ben bu otele hayatımda gitmedim." diye bağırdı; "götürün, sorun, beni hiç görmüşler mi?"

Komserin de aklı yattı, polise:

- "Götür, yüzleştir" dedi.

Otel Sirkeci'nin arka sokaklarından birinde, pis bir şeydi, giriş yeri iyice loştu. Polis anlattı, kasanın başında oturan adam da:

- "Hüseyin efendi bilir" dedi ve yukarı seslendi. Sabahçı Hüseyin geldi ve delikanlı da onu görür görmez bayılacak gibi oldu: Hüseyin efendi körkütük miyoptu ve yaşlının biriydi, görmek için insanın burnuna tosluyordu, üstelik dünyanın ervahına okumuş bir hâli vardı. Olup bitenleri ona da anlattılar. Ve delikanlıyı kastederek:

- "Bak bakalım" dediler. O da;

- "Gözüm pek görmez, şöyle gel" dedi, masaya geçti, lâmbayı yaktı. Burun buruna idiler. Delikanlının kalbi küt küt atıyordu, çatlayacak gibiydi. Hüseyin efendi, baktı, baktı, bir daha baktı, sonunda da:

- "Allah var" dedi, "bu o değil, oteki kapkara saçlıydı. Doğrul bakayım oğlum."

Delikanlı doğruldu.

- "Değil" diye daha kesin konuştu: "Öteki benimle boyuttu, hem daha enliydi. Ben bu delikanlıyı hiç görmedim."

Dünya varmuş ve miyoplar akıllı olurmuş. Ama Delikanlıda yürüyecek hal kalmamıştı, en yakın iskemleye çöküverdi: ya bu Allah'ın miyobu, "Allah var, seçemedim" deseydi. Hüseyin Efendi:

- "Bir bardak su getirin" dedi, "bayılacak yavaşlık."

Miyoplar sahiden akıllı olurmuş.

xxx

Aradan gene aylar geçti. Gene bir nisan sabahıydı, kaldığı pansiyona bir polis geldi: Karakola kadar istiyorlardı. Gitti ve adamın "hırsızın" yüzünü gördü, küçük müteahhidi hatırladı, "hırsız" olduğu "hırsız" olmanın küçülüğü, ufalışı, karalanışı, dünyayı, sevgiyi de, sevgilileri ve sevip sayanları da kaybettirisi ele geçen -her biri ömür kadar- uzun saatleri hatırladı, cehennemi hatırlar gibiydi. Tokadı vurmaktan vazgeçti.

Delikanlıya, davacı mısınız? diye sordular. Davacıydı, çünkü bu gerekti. Onun -hırsızın- cezalandırılması gerekti. Bir kâğıdı imzaladı, çıktı. O -hırsız- gene oradaydı, elleri kelepçeliydi, köşeye büzülmüş, kısıtılmış genç bir fare gibiydi, tirtir titriyordu: Öfkeden değil, korkudan, ve cehennemın içindeydi.

Delikanlı, keşke salıverseler diye düşündü: Ona, ceza teselli, hatta ödeme ve yeniden başlama hakkı gibi gelecekti... delikanlı böyle sanıyordu.

ÜSLUP

Örnek yazı:

YILKI ATI

İşe yaramayan sahipsiz atların oluşturduğu sürüye "yilkılık" adı verilir. Anadolu'nun birçok yerinde yiyecek bulmak gibi bakım zorlukları yüzünden yaşlı ve zayıf atlar başı boş kırlara sürülür. O kış Üssünoğlu İbrahim de, kendisine yıllardır hizmet eden, yarışlarda başarı kazanıp yüzünü güldüren atı Doru Kısarak'ı yaşlandığı için yilkılığa bırakır. Aynı "acı son"un birleştirdiği yilkılıklar çeşitli tehlikeler karşısında, içgüdüsel bir dayanışma içinde birlikte yaşarlar. Kış günlerinin soğuğu ve yırtıcı hayvanların saldırıları sonucu yaşlı atların birçoğu ölür. Doru kısarak o yıl ömrünün en çetin kışını yaşamıştır. Sonunda, Ölmeden bahara çıkar. Baharla birlikte yaşamak da kolaylaşır. Yiyecek içecek boldur. Hayvanlara bakmak artık önemli bir sorun değildir. Üssüoğlu İbrahim, terkettiği atının, kışı yilkılıkta Ölmeden atlattığını duyunca, bir gün oğlunu da yanına alıp Doru Kısarak'ı yakalamaya gider.

Evden çıktılar. Örkek, heyecanlı taya İbrahim bindi. Yola düştüler. Dağ yollarından bitéviye aşağı kayıyorlardı, konuşmuyorlardı. Dünya alaca aydınlık oldu. İbrahim taydan indi, oğlunu bindirdi. Tayın ayak seslerinden ötede çıt yoktu her bir yönde. Dünya bir burcu kesilmişti. Toprak kokuyordu, ekin kokuyordu, ot kokuyordu, çiçek kokuyordu.

Baba oğul duygulandılar. İbrahim bir dua mırıldandı kendince. Oğlu attan aşağı atladı:

- Ağa sen bin, dedi.

Nisan güneşi kızıllığı yararak çıktı. Toprak ilk ışık, ilk sıcak karşısında sersemledi. İbrahim:

- Seni tasdiklemeyen Tanrım kafir olur, diye söylendi. Tepecikler atın, İbrahim'in, oğlunun ayaklarında tüt-

kendiler. Ortasında delicoş olmuş, kıvrım kıvrım döneleyen ırmaklı ova ortaya çıktı. Son tepenin aşımında ova sofra gibi önlerine açıldı. Ovadaki bir iki köy görüldü, ıpıssız düzlük görüldü, yilkılıkklar görüldü. İbrahim sevindi.

- Tam üstüne bastık. İşimiz rast gidecek. Elimizle koymuş gibi bulduk.

Baba oğlun gözleri yilkılıkklar arasında Doru Kısarak'ı aradı. Benzettiler, buldular, birbirine karışan bağrıntılı sesler haykırdılar:

- Soldan üçüncü, beş atın ortasındaki...İbrahim eğersiz atın karın boşluğuna ayaklarını üzengi gibi vurdu. Gıdıklanan tay coşmuşa benziyordu. Önce tırısı, sonra dört-nala kalktı.

- Anar da boyleydi al tay, bir dokurmaya göreydin kar-nına... Ceylan kesilirdi, rüzgârından insan zor dururdu üstünde. Ne de olsa aslın pak. Doru'nun tayısın, kısrağı-mın dölüsün.

Atlara bir iki yüz metre aralıkta zor eyledi tayı.

- Hep böyle koşarsan çok yarış alırsın. Seni arabaya koşmak akıl kârı değil, dedi. İndi, gemi kıstı, alnını kaş-ıdı, biraz dolaştırdı. Gerilerde kalan oğlunun gelmesini bekledi.

Baba oğul birleşince bir meşveret tutturdular. Adı meşveretti bunun. Aslında İbrahim oğluna talimat veriyor-du:

- Oğlum, aygır kısarakla avlanır. Yilkılık atlar da en tezinden yavrularıyla. Sen gelinceye dek kısrağa baktım. Kısarak dalgın. Kış yaramuş, kemikleri kaybolmuş. Bakma o tüy uzamasına. Bir ahıra girsin, üç beş tımar olsun, eski haline döner. Evcil olur. Vıne işe güce sarılır. Yapılacak iş şu: Tayın geminiçikart, sırtındaki minderi al. Çırıl-çıplak gönder anasının yanına. Birbirini tanırlar hemen-cecik. Koklaşırlar, kişneşirler. Tüm bir dünyayı unutur-lar. O zaman yanaşıp yuları kısrağın başına atarız. Geri-si kolay. ve öyle yaptılar. Tayı çıplattılar. "Host, höst!" diye yilkılıkklara doğru kovaladılar.

Tay şüpheli birkaç adımdan sonra kişnedi ve dört-nala geçti. Yilkılıkklara yaklaşınca anasını gördü, heyecanlan-

dı, durdu. Süreli bir kişneme bıraktı. Doru da tayını tanı-
mıştı. Ana oğul koşarcasına birbirine yaklaştılar. Kısarak
önce tayının burun deliklerini kokladı. Sonra kısık kiş-
nemelerle boynunu hafif hafif ısırdı. Tay da aynını yapı-
yordu. Sevişiyorlardı. Üssüğün İbrahim ve oğlu tayın pe-
şinden yürüdüler. Bütün tedbirleriyle yanaştılar. Ana
oğul sevişmeye tutuşunca, İbrahim:

- Tamam, dedi. Kısrağın gerisinde yavaş yavaş yakla-
şıp yuları boynuna geçir. Sıkı tut, şahlanmasına papuç
bırakma.

Oğlu yürüdü, peşinden de İbrahim.

Kısarak çılgınca yavrusunu sevir, dünyayı gözü gör-
müyordu.

Mustafa usulcacık yanaştı. Karın hizasına geldi atın.
Elindeki yular ipini boynuna attı. İpin iki ucunu birden
birleştirdi. Her şey oldu bitti sandılar. Kısarak hırslı
bir kişneme attı, şahlandı. Çocuk havada uçar gibi oldu.
At birden yan döndü. Yulardan kurtulmuştu. İbrahim ile
göz göze geldiler. Hırslı öfkeli seslerle İbrahim'in üye-
rine yürüdü. İbrahim yana saptı. At o hızla ovada koş-
maya başladı, yönünü tepelere çevirdi.

Çıglıkla, kişnemelerle tayı peşinden geliyordu. Tayın
peşinde olduğunu sezinleyince, yeni bir hız, yeni bir güç
geldi. Yarış günlerini anıladı. Öyle koşmalıydı. Peşinden
bir tayı yetismeliydi. Üç tepeyi, beş tepeyi ayaklarının
gücünde, arkada bırakmalıydı. Ve öyle yaptı, yel gibi gi-
diyordu. İlk tepenin yokuşu vız geldi. Tayının soluğunu
sağrısında duydu, iştahlandı.

Tepenin düzlüğünde, nalsız tırnaklarının ahenkli ses-
lerini duydular. Tikitak sesleri hoşlarına gitti... Peş-
lerinden atlar geliyormuş gibi bir duygu vardı içlerinde.
Arayı açmak için hızlandılar. Birinci tepenin düzlüğüne
boyun veren ikinci tepenin düzlüğüne geldiler. Düzlük
yeniden hızlarını arttırdı.

Düzlükte İbrahim olanlara şaşırıp kaldı:

- Fesühhanallah! Görmediğimiz geldi başımıza.

(Abbas Sayar, Yılkı Atı)

Kompozisyon bilgileri

Üslup: Kısa tanımıyla anlatım biçimi demektir. Her yazarın özel bir yazış yolu, yani özel bir anlatımı vardır. Bu bize, dilimizdeki, "her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır" sözünü anımsatır. Her yazarın da ayrı bir yazış biçimi vardır.

Üslubun farklılığı, büyük ölçüde yazarların kişiliklerinin farklılığından ileri gelir. Nasıl ki, kişilikleri birbirine tıpatıp benzeyen insanlardan söz edilemezse, üslupları birbirine tıpatıp benzeyen yazarlardan da söz edilemez. Buffon: "Üslubu beyan, aynıyla insandır." der. Bu şu demektir: Üslup, kişinin mizacından doğar, kişinin ta kendisidir.

Üslup bir bakıma sanatın da ta kendisidir. İyi bir yazar olmak önce iyi bir anlatımla gerçekleştir.

Üsluba, yazarın psikolojisinden (mizacından, kişiliğinden) tutun da, yaşadığı döneme, içinde bulunduğu topluma, yazarın olgunluk derecesine, kullandığı dilin özelliklerine, okuyucunun beğeni birikimine, yazının konusu ve türüne değin birçok etkenler etki eder. Üslup, bu karmaşık etkilerin sonucudur.

Her yazarın evreni algılayışındaki görecelik, duyuş ve düşüncesindeki ayrılık, anlatımına da yansır. Kimi dilbilimcilerin ve psikologların da ileri sürdüğü gibi, üslubun bilinç altıyla, kişinin düşüncüyle, duyarlılığıyla, coşukları ve cesaretiyle de yakın ilgisi olduğu düşünülürse, onun, açıklanması kolay, yalın bir olgu olmadığı anlaşılır.

Yazarların özel anlatışını yaratan nedenleri, bir yandan onların kişiliklerinde, kişisel yeteneklerinde ararken, bir yandan da "dil" denen karmaşık olguda aramak gerekir.

Bir sözcüğün anlamının, sözlükte verilen karşılıklarından çok ötede, daha geniş bir çerçeve içinde olduğu dilbilimcilerin ortaya koyduğu bir gerçektir. Genel dilbilimcilere göre (1), sözcüğün anlam çerçevesine şunlar girer:

1. Prof. Dr. Doğan Aksan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

a) Sözcüğün temel anlamı, b) Yan anlamları, c) İmgeler, çağırışımsal değerler (tasavvurlar), d) Duygu değeri.

Bir Fransız dilbilimcisi de (1) buna yakın bir görüşle, sözcüklerin "temel" ve "bağlamsal" anlamlarından söz ediyor ve bunu şöyle bir örnekle açıklıyor: "Saksı" sözlükte verilen anlamı (içinde çiçek yetiştirilen kap), onun temel anlamıdır. "Saksıyı çalıştır" tümcesindeki bağlamsal anlamı "kafa"dır. Burada çağırışımsal bağıntılarla gülünçlük, yergi amacı, yüksek düzeyde olmayan kişiler vb. kavramlar da uyandırılır. Bu örnekte, "Saksı" sözcüğü gülünçlük ve yergi niteliğindeki çağrışımları yanı sıra, aynı zamanda belli bir çevreyi de anımsatır. Bu sözcüğü herkes kullanamaz, kimi kişiler de ancak belli durumlarda kullanırlar. Demek ki bir yandan anlatımsal değerler var, bir yandan da toplumsal bağlamlı değerler var.

Görüldüğü gibi, çok somut bir anlamı yüklenen sözcüğü bile insan zihninin çeşitli eğilimleri yüzünden kesin kalıplar içinde tutmak zordur. Her sözcük bir çağrışımlar barması ve devingen bir canlı gibidir. Dilin bu özelliği, başka başka üslupların ortaya çıkmasında önemli bir etkenidir. Yazarlar, sözcüklerin anlamlarına yeni deyişsel değerler, yeni imgeler (hayaller), yeni renkler, hatta yeni anlamlar katabilirler. Dil buna açıktır.

Sözcüklerin bu özelliği yanında, üslup konusuna sözdizimi (sentaks) açısından da bakmak gerekir: Tümce örgüsü, tümcelerin gösterdiği çeşitli özellikler (uzun, kısa, kurallı, devrik, basit, bileşik vb.) bakımından

Üslup, zamana ve çevreye göre de değişir: Telgraf üslubu adı verilen, açık, kısa tümceli anlatım biçimi, çağımızın sürat gereksinmesine, yaşama temposuna uygun düştüğünden, günden güne edebiyatta daha önem kazanmıştır. Yukarıdaki romanın üslubunda tümce açısından baktığımızda, tümcelerin kısa tutulduğu goze çarpar.

1. Pierre Guiraud, Anlambilimi (Çev.Doç.Dr.Berke Vardar) Gelişim yayınları, İstanbul 1975.

Üslup çevreye göre de değişir. Aynı toplumun çeşitli kesimlerindeki insanların konuşma biçimleri, söz varlıkları bile birbirinden farklı özellikler gösterir. Örneğin, Yılkı Atı romanında bu yerel özellikleri, gerek yazarın dilinde, gerek kahramanlarının konuşmalarında görebilirsiniz:

"Yazın abanı al, kışın ister al ister alma derler. Bunun burası kış...Kırk biçime girer. Bir bakarsın karayelden, yıldızlamadan, poyrazdan esen yel lodosa çevirir. İnsana kar gibi, kara kor gibi değer." (s.66)

Yukarıdaki deyimler yanında, "delicoş", "bağıntı" "Çıplatmak" gibi, yazı diline girmemiş sözcüklere de romanda oldukça çok rastlanıyor. "Bir bakarsın karayelden." gibi deyişler, üsluba aynı zamanda konuşma dilinin canlılığını da katıyor. Şiirsel, anlatımdaki yumuşaklık yazarın üslubunda gördüğümüz başka özelliklerden. Bu sıraladığımız niteliklere karşın, yine de yazarın üslubunu tam olarak anlatmış sayılmayız. Çünkü üsluba yazarın kişiliği sindiği için, onu yeterince tanımlayacak, betimleyecek nesnel ölçütleri bulmak güçtür. Üslup yazarın anlatımından duyduğumuz, açıklanması zor bir tattır. Bu bir bakıma, yazarın kişiliğinin, dil ve anlatıma getirdiği özel renktir. "Dördüncü gün hava eski türküsünü söylemeye başladı" tuncesinde, yazar havanın değişmesini dümdüz anlatmıyor, kişisel bir renk katıyor. Bunu da "türkü" sözcüğünü değişik bir anlamda kullanarak sağlıyor. Bu ve buna benzer tuncelerde yazarın evreni algılayışındaki özgünlüğü de görebiliriz. Romanın tamamına baktığımızda, yazar doğayı (güneşi, rüzgârı, toprağı) canlı bir varlık gibi algılıyor: "Her yöne çileli bir akşam indi. Fırtınanın azgınlığı arttıkça arttı." (s.67) "Toprak, ilk ışık, ilk sıcak karşısında sersemledi." (s.87).

Toparlarsak, Abbas Sayar'ın üslubunu şöyle belirtebiliriz: Kısa tuncelerle, yerel dile yaslanan, şiirsel, sıcak, yumuşak canlı bir anlatım.

Görüldüğü gibi, üslup, açıklanması güç bir kavramdır. Bu bakımdan, öğrencilere öğretim yoluyla özgün bir üslup

kazandırmak da güç; bu daha çok onların özel çabalarına, özel yeteneklerine bağlıdır. Ancak, rahat bir anlatım, öğretim yoluyla öğrencilere kazandırılabilir. Bunun ilk koşulu, daha önce de sözü edildiği gibi, bol bol okumak ve yazmaktır.

Metin üzerinde çalışmalar

1. Yerel dile en çok hangi yazı türlerinde rastlanır? Neden?.

2. Anlatımda yerel özelliklerden yararlanırken, sizce nelere dikkat etmek gerekir? Yılkı Atı romanını bir de bu açıdan değerlendiriniz.

3. Yazıda anlatılan olayın, sizi en çok neresi duygulandırdı?

4. İbrahim atı yakalamak için nasıl bir kurnazlığa baş vuruyor?

5. İbrahim'in yılmılığı sürdüğü atına, kış çıkınca yeniden sahip olmak istemesini nasıl karşılıyorsunuz?

6. Romanda atın yaşayışındaki gerçeklerle, kimi insanı gerçekler arasında benzerlikler kurulabilir mi? Nasıl?

Yazma-tartışma konusu: iyi bir romanda neler arzarsınız.

ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Örnek yazı:

YALIN SÖZ

Edebi kültürün ve edebi zevkin en büyük alameti, en şaşmaz mihenk taşı edebiyatsızlıktır.

Edebiyattan kaçınmak, edebiyat yapmamak, çıplak sözün sırrına ermiş bulunmak, işte sahici edebiyatın ana şartları.

x

Parthenon'un mermerlerini dile getiren, demir tolgalı ve demir yürekli kahramanları bir balmumu gibi eritip istediği şekle sokan, istediği yere sürükleyen, gâh tevratta bir kıssa, gâh incilde bir mesel, gâh Kur'anda bir ayet olup milyonlarca insanı yüzlerce asır kendi ardından koştu-ran söz (kelam), beşeri kudretin bir tecellisi haline girdiği vakit, kınından sıyrılmış kılıç gibi, mutlaka hep yalındır.

x

Yunus, bir fukaranın ölümünden bahsederken:

Bir garip öldü diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip bencileyin

diyor. Şu birkaç mısrada ne var? Şu birkaç mısrada ne yok? Bu kadar engin bir elem denizini, böyle bir damla göz yaşı haline sokmak için herhangi bir divan şairi, kendi kalabalık tersanesinde kim bilir ne çok alât ve edevat şakırtı-larıyla kulaklarımızı hırpalamak mecburiyetinde kalırdı.

Ve hangi Baki, hangi Nef'i, Eşrefoğlunun şu teşbihsiz, istiaresiz, şu yalnız kanat kaslarından güç almış lirizma-sına kadar yükselebilmıştır?

Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz, gül bizdedir
Cennetteki yedi ırmak
Coşkun akan sel bizdedir.

Edebiyat-ı Cedide şairleri bir ahenk meselesi tutturmuşlardı. Fikret'in "her vezin şiirin mevzuna uymalıdır" nazariyesini bilirsiniz. Fikret, bu vadide, bize, "Yağmur" ve "Verin zavallılara" manzumelerini örnek olarak göstermişti.

Lakin, ben Türkçede, bunun en canlı örneğini, ancak edebiyat kitaplarına bile girmemiş olan şu sade halk türküsünde buluyorum:

Bahçeye kurdum çifte salıncak
Yar gelip, yar gidip sallanacak
bunu bana ninem, küçükken ninni diye söylerdi.

Yalın söz derken, doğrudan doğruya klasik çıplaklığın taraftarlığını ettiğime hüküm vermemelidir.

Gerçi Sofhokles (Sofokles)'ten Racin'e (Rasin) kadar, hemen bütün Greko-latin klasiklerinde; hilesiz, katıksız mermer güzelliğinin kemalli ve tamam çıplaklığını buluruz. Lakin burada, nihayetsiz kuruluk, nihayetsiz hendese ve ölçü endişesi. Hele Rönesans'tan sonraki klasiklerde hemen hiçbir insani nefhaya yer bırakmamıştır. Bunların arasında, meseîâ, bir Eşrefoğlu: "...al haberi-Coşkun akan sel bizdedir" diye haykıramaz. Ne de bir Haşım:

Bir taraf bahçe, bir tarat dere
Gel, uzan sevgilim, benimle yere
Suyu yakuta döndüren bu hazan
Bizi gark eyliyor düşüncelere...
sözlerini mırıldanabilir.

Maupassant (Mopasan) edebiyattan nefret ettiğini söylemiştir. Büyük Fransız hikâyecinin ne kadar haklı olduğunu anlıyorum. Bugün uzun bir yazı hayatının girift tecrübelerinden sonra ve Stendhal (Standal)'ın zevkine varamadığı için George Sand (Jorj San)'a kızıyorum. George Sand'ı hâlâ okuyanlar var mı bilmem, fakat Stendhal'ın süssüz, saçaksız gölgesinin, gürbüz bir ağacın dalı gibi, bugünkü Fransız edebiyatının üzerine doğru uzandığını görüyorum.

Büyük üslupçu, büyük sanatkâr o adamdır ki, kendi ruhunu başka ruhlar arasına yollarken, onu, bir fabrika metahtı gibi kalıplar ve sargılar içine almaktan hazer eder. Ona, kendi parıltıları ve kendi gölgeleriyle, kendi dalga-

nişleri ve akışlarıyla, tıpkı bir pınarın suyu gibi, kendi yolunu kendi açarak yürüme imkânı verir.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kadro, Kasım 1932, sayı:11)

Kompozisyon bilgileri

Recaizade Mahmut Ekrem, batı kaynaklarından yararlanarak yazdığı Talim-i Edebiyat'ta (1851) üslubu üçe ayırır:

a- Üslub-ı sade (yapmacıksız, doğal üslup),

b- Üslub-ı müzeyyen (süslü üslup),

c- Üslub-ı ali (yüksek üslup).

Ancak günümüzde, üslup için belirli sınıflama yapmak zordur.

Türk edebiyatında yalın anlatımın değeri "Ulusal Edebiyat" döneminde anlaşılmaya başladı. Ömer Seyfettin, Refik Hâlit gibi yazarlar, bu anlayışın ilk başarılı örneklerini verdiler.

İyi bir üslupta, yalınlıktan başka, açıklık, duruluk, akıcılık gibi özellikler de aranır.

Yalınlık: Anlatımda gereksiz süsten kaçınmadır. Yalın söz, süssüz, kısa, anlamı güçlü, kesin sözdür. Yalın anlatımın bir başka koşulu da içtenliktir. Gereksiz süslerle, yaldızlı sözlerle içtenliği yok etmemek gerekir. Hele yeni yazmaya başlayanların bundan kaçınmaları, konuşur gibi yazmaları daha doğru olur. Aşırı sanat gösterisi yazımızı sevimsizleştirebilir; yapmacıktan uzak, doğal bir anlatım yeğlenmelidir. Kimi öğrenci kompozisyonlarında görüldüğü gibi, henüz rahat bir anlatım elde etmeden, özgün bir üslup aramak sakıncalıdır. Renkli bir üslup, rahat bir anlatımdan sonra geliştirilebilir.

Açıklık: Sözde ya da yazıda anlamın kolayca anlaşılmasıdır. Açıklığı, düşüncelerin, sözcüklerin ve tümcenin çeşitli öğelerinin yerli yerinde olması sağlar. Yazar, sözcüklerle bilincimizi aydınlatan ve bunun kıvancını duyan kişidir. Bu aydınlığın sağlanması için söyleyeceklerinizi önce kendinizin çok iyi anlaması gerekir.

Duruluk: Tümceimizde süs düşkünlüğünden doğmayan fazlalıklar da olabilir. Duruluk, gereksiz sözcük kullanmadan, fazlalıklardan arınmış, anlamı eksiksiz veren sözdür. Çarpışık tümceler, anlatılmak istenenin uzun yollardan anlatılması duruluğu engeller. Tümceyi uzatan her sözcük, anlamı geliştirdiği ölçüde gereklidir.

Akıcılık: Anlatımda, söylenişin, okunuşun çok kolay, rahat sürdürülebilme özelliğidir. Akıcılık, hem seçilen sözcüklerin ses özelliğine, hem yerli yerindeliğine dayanır. Ayrıca anlatılan duygu ve düşüncenin kolayca sezilebilir soydan oluşu , akıcılığı sağlayan başka etkenlerdir.

Metin üzerine çalışmalar

1. Yazının anadüşüncesini, yazıdan alacağınız bir tümce ile belirtiniz.

2. Giriş, gelişme, sonuç bölümlerini göstererek, yazının planını çıkarınız.

3. Yazar, edebiyatımızda kimleri kimlerden üstün tutuyor? Neden?

4. Yakup Kadri, George Sand'a niçin kızıyor?

5. Parçadaki "edebiyatsızlık", sözü hangi anlamda kullanılmıştır.

6. Aşağıdaki sözlerin yazıdaki anlamlarını açıklayınız:

"Çıplak sözün sırrına ermek"; "Parthenon'un mermerlerini dile getiren"; "bu kadar engin bir elem denizini, böyle bir damla göz yaşı haline sokan"; "Stendhal'in süssüz, saçaksız gölgesinin, gürbüz bir ağacın dalı gibi, bugünkü Fransız edebiyatının üzerine uzandığını görüyorum."; "kendi ruhunu başka ruhlar arasına yollarken"; "bir fabrika matahı gibi kalıplar ve sargılar içine almak."

7. Yazar anlatımda yalınlığı savunurken, kendisi buna uyuyor mu? Yazıdan örnekler göstererek açıklayınız.

8. Yazıda, bugün için eskimiş bulduğunuz sözcükler var mı? Bunları nasıl Türkçeleştirirsiniz?

Serbest okuma:

DİLENCİ ESTETİĞİ

Frankfurt caddelerinde en çok garibime giden insan, dilencisi olmuştur. Bu dilenci, temiz gömlek ve yakası lekesiz elbisesi, ütülenmiş beyaz meddiliyle iyi bir kahvaltıdan sonra sigarasını yakarak, sabahın neşeli kalabalığı içinde işine giden herhangi bir etendiye benzer.

Hastanenin kırmızı nehir sularına bakan pencereleri önünde, şehrin en şık ve en işlek caddelerinde, ikişer üçer kişilik takımlar halinde, sabahtan akşama kadar, opera ve operet parçaları söyleyerek havayı keman ve armonik seslerle dolduran dilenciler hep bu tiptedir. Bunların gündelik kazançları, herhangi bir alışverişin getireceği kârdan aşağı değil.

Yakın veya uzak bütün doğu memleketlerinde, böyle bir kılıkla gelip geçenlerin merhametine el uzatmak cesaretini gösterecek herifin toplayacağı hava ve yiyeceği dayaktır. Merhametli hanım veya efendi, sadakaya muhtaç adamın kendisine bu kadar benzer oluşuna tahammül edemez, kalbinin heyecan mekanizması harekete geçmek için, dilenciden, korkunç bir Lon Şaney makyajı ve tüyler ürpertici bir sahne tertibatı ister.

Doğu estetiğine göre dilencinin gözü olmamalı, göz yerinde patlamış iki beyaz zar olacak ve onlardan parçalanmış yanaklara doğru birtakım kanlı et parçaları sarkacak! Dilencinin ağız ve dişleri olmamalı: Ağız yerine dipsiz bir uçurumun karanlıkları sırtacak ve dişler, etlere geliş güzel saplanmış birtakım kemik parçaları olacak! El ve ayak yerinde demir çengeller şingirdayacak veyahut karışık tah-talar takırdayacak! Dilenci için kıyafet: yazın onu buram buram terletecek yağlı, paramparça kalın bir hırka, kışın ise, içinde titreyeceği her tarafı delik değişik siyah bir paçavra gömlek! Ağustos güneşi altında kanı ter halinde, damla damla toprağa akmayan ve kışın poyrazlarında donmak üzere olmayan bir dilenciye sadaka verilir mi hiç?

Hind'in, Mağrib'in, Buhara ve Semerkant'ın müthiş dilencileri bu itibarla ne büyük artistlerdir. Halbuki şu yakalı ve kravatlı Alman dilencileri...

Bir gün bir Alman'a sordum:

- Bunlara nasıl acıyabiliyorsunuz?

- Mecbur olmadan el uzatabilecek bir Alman düşünemeyiz. Onun için dilenen bir Alman, bizi kendine acındırmak için fazla yalana ve alçalmaya muhtaç değildir. Bu bir hususi ahlak meselesi. Fakat işe bir de akıl zaviyesinden bakalım: Dilenen bir insan, ne kadar alelade bir insana benzerse, bana o kadar yakındır, o nispette kolay derdini duyar, eksikliğini anlarım. Fakat her ne surette olursa olsun, insan şeklinden çıkmış bir mahluk benim cinsimden değildir. Ona acıyamam! Doğu merhameti mantıksızdır!..

...

(Ahmet Hâşim, Frankfurt Seyahatnamesi)

Serbest okuma:

KALABALIK VE TENHA

Genellikle ön plan, geri plan olarak anlıyorum şiiri. Ön planda yani yakın mesafede hayatın görüntüleri vardır, kendi hayatımız, toplum hayatı, toplum ve dünya sorunları var. Peki, arka, plana ne kalır, diyeceksiniz. Kendimiz kalırız. Bölünmüş, ilişkilerde dağılmış bizden ne kalmuşsa, o vardır geri planda. Tasarrufları, yağmaları önlemiş, direnmiş kaybolmamış ayrıcalığımız, kişiliğimiz, kalır. Geri plan bir bilançodur, bir muhasebedir. Hürriyetimize ancak orada kavuşuruz. Montaigne, yalnızlık üzerine bir denemesinde bir dükkândan söz eder. Gündelik hayatın görüntüleriyle dolu, alışverişlerle yüklü bir dükkân. Ve biz oradan oraya, bir müşteriden ötekine koşan, işi başından aşkın bir tezgâhtar ya da dükkân sahibiyizdir. Ama yalnızca bu telaşlı gün boyu o dükkân, bizim saadetimiz olabilir mi? Hayır! Dükkânın arkasında tamamen bizim, küçük bir odamız olmalı. Zaman zaman oraya sığınmalı, gerçek hürriyetimize, o kısa aralıklarla orada kavuşmalıyız. Orada kendimizle konuşur, susar, düşünür, dinleriz. Orası bir kurtuluştur bazı mecburiyetlerden. Montaigne söyler bunları. Tam bu kelimelerle değil tabii, o güzel söyler. Şiir deyince ben de böyle kalabalık bir dükkânın arkasında küçük, تنها, gönlümce bir odayı düşünüyorum.

(Behçet Necatigil, Bile/Yazdı)

DİVAN ŞİİRİ

Divan sözü nedense ürkütüyor bizi. Bu söze karşı alerji var. Aklımıza ters bir çağrışımla ev mobilyası sedir mi geliyor nedir, Divan'ı rahatlık, yan gelip uzanma sanıyoruz. Divanece bir görüş! Divan edebiyatı bir konfor, bir lüktür de halk edebiyatı sırt yoksulluk, savaş, çatışma mıdır? Divan şiirinden yararlanmayı, ölmüş kelimeleri diriltme diye almıyorum ben. Estetikten, istiftten, disiplinden yararlanmak diye alıyorum. Halk edebiyatı, bir yanıyla, birkaç ozanla nasıl toplumcu şiire kaynak olabiliyorsa, Divan şiiri de biraz kapalı, biraz soyut şiire öylece destek olur. Halk edebiyatı gibi, Divan edebiyatı da çok rîre verdi elbet. Halk edebiyatı döner dolaşır, üç beş ozanda son bulur, ama Divan edebiyatında bu sayı üç beş kata çıkar, ben öyle sanıyorum. Fakat şiir ne yana yönelirse yönelsin, geçmişten tam kopmaz. Eski motif ve imgeleri de değerlendirmek, onlarla da beslenmek zorundadır. Kendimize, yani eski yüzümüze gözgü (ayna) olmamız, kendimize özgü olmamızı kolaylaştırır.

(Behçet Necatigil, Bile/Yazdı)

ALİŞKANLIK

Bir köylü kadın, bir danayı doğar doğmaz kucağına alıp sevmiş, sonra da bunu âdet edinmiş, her gün danayı kucağına alır taşımış; sonunda buna o kadar alışmış ki dana büyüüp koskoca öküz olduğu zaman, onu yine kucağında taşıyabilmiş. Bu hikâyeyi kim uydurduysa, alışkanlığın ne büyük bir güç olduğunu çok iyi anlamış olacak. Gerçekten alışkanlık pek yaman bir hocadır ve hiç şakası yoktur. Yavaş yavaş, sinsi sinsi içimize ilk adımını atar; başlangıçta kuzu gibi sevimli, alçak gönüllüdür. Ama, zamanla, oraya yerleşip kökleşti mi, öyle azılı, öyle amansız bir yüz takınır ki kendisine, gözlerimizi bile kaldırmaya izin vermez...

Bence en büyük kötülüklerimiz, küçük yaşımızda belir-meye başlar ve asıl eğitimimiz bizi emzirip büyütenlerin elindedir. Çocuk bir tavuğun boynunu sıkarak, kediyi, kopeği oyuncak edip yara bere içinde bırakır; anası da ona bakıp eğlenir. Kimi baba da, oğlunun müdafaasız bir köylüyü, bir uşağı öldüresiye dövdüğünü, bir arkadaşını kurnazca ve kah-pece aldattığını gördüğü zaman, bunu yigitlik belirtisi sayarak sevinir. Oysa bunlar zalimliğin, zorbalığın, dönecliğin asıl tohumları, kökleridir, çocukta filizlenirler, sonra alışkanlığın kucağında, alabildiğine büyüüp gelişirler. Bu kötü yönsemeleri yaşın küçüklüğüne ve işin önemsizliğine bakarak hoş görmek tehlikeli bir eğitim yoludur. Önce şu bakımdan ki, çocukta tabiat hâkimdir ve tabiat asıl yeni to-murcuk salarken katıksız ve gürbüzdür. Sonra da hırsızlığın çirkinliği, çalınan şeye göre değişmez ki: Ha altın çalmış-sın, ha bir iğne. "İğne çaldı, ama altın çalmak aklına bile gelmez" diyenlere benim diyeceğim şudur: "İğneyi çaldıktan sonra niçin altını da çalmasın?"

(Montaigne, Denemeler)

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Aksan, Doğan, Anlambilimi ve Türk Anlambilimi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

Aksan, Doğan, yönetiminde, Atabey, Neşe; Kutluk, İbrahim; Özel, Sevgi; Sözcük Türleri I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

Dizdaroğlu, Hikmet, Tümcibilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

Guaraud, Pierre, Anlambilimi, (Çev. :Doç.Dr. Berke Vardar), Gelişim Yayınları, İstanbul 1975.

Gökşen, Enver Naci, Kompozisyon İlkeleri ve Antolojisi (2.Baskı), May Yayınları, İstanbul 1971.

Hatipoğlu, Vecihe, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (2.baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

Kantemir, Enise, Yazılı ve Sözlü Anlatım-I.Yazılı anlatım A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

Karaalioğlu, Seyit Kemal, Sözlü-Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı (7.Baskı), İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1970.

Karasar, Niyazi, Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi -Kavramlar, İlkeler, Teknikler- Ankara 1976.

Özdemir, Emin-Binyazar, Adnan, Yazmak Sanatı Kompozisyon, Varlık Yayınları, İstanbul 1969.

Özön, Mustafa Nihat, Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş (düzeltilmiş 6. Baskı), Renzi Kitabevi, İstanbul 1971.

Tansel, Fevziye, Abdullah, İyi ve Doğru Yazma Usülleri, Ötüken Yayınevi, İstanbul (yılı belirtilmemiş)

Yel, Esen, Çağdaş Kompozisyon-Güzel Yazma, Güzel Konuşma, Dramatizasyon-İstanbul 1976.

Yeni Yazım Kılavuzu (yeniden düzenlenmiş 9. Baskı),
Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

Yörük, Yaşar, Kompozisyon İlkeleri Edebiyat Türleri
(4.Baskı), Ankara 1977.

Zülfikar, Hamza, Yüksek Öğretimde Türkçe Yazım ve
Anlatım, Ankara 1977.